

11128-1
4

У СЭМ

Ф Э В Р А Л Ь

1931—№ 2 (8)

ОБЯЗ. ЗНА.
Лингр 1931 год
Акт № 5398

„ЭДЭМ МҮЛАНДЫ КЫЧ КЫМДЫКАТ АК КЭЛ,
БШКЭ МҮЛАНДЫНАМАТ ИК ВЭРШОКЫМАТ
ИКТЫЛАНАТ АНА ПУ!“ _____ (Сталын).

1918

1931

ЙАКШАР АРМИ ВУИЛАЛТЫШЫ—

ВОРОШИЛОВ Кл. Иэфр.

Тэнэ, февраль 5-ын, Вырсы пәшә халык Комиссар Воршилов тәнг шачмылан 50 и шон.

Клим Иэфремовичын äтәжй кёртеи корны оролышты ша тәнг Кугижй, пайанвлә гишән моло һыма дүтәок, төроков попа ылынат, тидым ик вәрышты шуку урдыдәлыт, лыктын-лйктын колтәнйт.

Сәдйгишәнок кызйшты халык комиссар изижы годым пиш кого нуждашты йлән каштын.

6—7 йшынәк изи Клим йшкымжым пукшаш тәнгәйлын. Шахтышты колчеданвләм догән к штыя, псмәшык доны кытән йлән моло.

Ворошилс тәнг 12 йшын ижы тымәнйш тәнгәйлын. Кок и тымәнйшәйт, Алчевски станци заводшыкы ровочйәш пәргән.

Пәшә йштәшйжы пишок йасы йлын. Шыралт вацмәшкы пәшәм йштыктәнйт, әдәмвләм морәкәнйт. Заводышты пәшә „тырән кәжы“ маньн, ровочйвләм анжаш пристав шагалтымы полицы йлын. Икәнәк Кл. Иэфремовичым пристав мйшкындыдон шийш шагалын:

— Малын мйләнәм кымалтәләт?!—мәнәш.

Ворошиловшы гристав вйкй анжалынат, ваштыл вәлә колтән.

Тидыжы тыгырәшйжы кәчәлтын. Кл. Иэфремовичәт приставым тыгыр мәлжы гыц роалтән.

Ты годшән Ворошиловым полицы, жанлармывлә оролаш тәнгәйлынйт, „ёнын агылеш“ шогленйт.

Ти гишәнок пәшәм мен кертә. Кым и пәшәдә каштын. 1903 ин Луганск алаштыкшй Гартманын заводшй тәрләлтын дйым тылзй вәлә ровотайән оспейәг, вара полицы карандән.

1904 ин Росси социал-дәмократ партышкы пәрән. Пәлә-дурәш пәшәм ак йаратат, большевиквлән фракциш пижын.

1905 ин Ворошилов эчәйт Гартманын заводшыкы вәрәштын.

Ровочйвлә ләшты Ворошилов тәнг пиш лымлы ылын, тидым пиш йаратәнйт. Икәнәк, тиды кызаматйшты шынзымйжы годым, 1905 ин дәкәвйр 5-ын тамазар тәжәм ровочй кызамат докы мизгәйтәт, Ворошилов тәнгым кызамат гыц колташ шүдәнйт. Вара ты тәргымдонок лйктыктән шоктәнйт.

1906 и тәнгәйлым андакын Кл. Иэфремовичым Стокгольмйшкы парты сйздйшкы дәльгатәш айырән колтәйт. Тыштәкән пәтәрли вәлә эчә Ләнын тәнгым дй дол лымлы большевиквләм ужын.

1907 ин Ворошиловым Лугански парт-организацй гыц Лондонйштыш парты сйздйшкы каштын.

1907 ин, Кийзвйшты, йужно-русски партконфәрәнцй эртымькы, Кл. Иэфремовичым арестуйәнйт. Тишәц пақылажы Воршилов тәнгым тытыштымы кызаматшыкы питырәнйт, мындәр вәрвләшкы йләш колтәнйт; тамазар гәнәк полицы-жаңдарм кид гыц сйсбйргән, шбйлын. Парты пәпәжым дәрнйдәок йштән.

Феврал рәвольуцй годым Ворошилов тәнг Петроградшты ылын, ровочй дәпутатвлән советшты пәшәм йштән. Лугански ровочйвлә токышты тидым пәшә йштәш ужын йтәт, 1917 ин апрельнок Лугански халашкы рәвольуцй пәшәм видәш кәйән.

Лугански комуниствлән 300 шыкын 1-ш партизан ограддән Ворошилов командй-вайаш тәнгәйлын. Ты годшән вырсы пәшәжым тәнгәйлын.

Кл. Иэфремович граждан вырсышты шуку масакым ужын. Сәк лүдыш вәрвләшкык пыра йлын. Ныма гыцәт лултә.

1918 ин Ворошиловым Украинй нарксмвудәләш *) йштәнйт.

1919 ин, октяврын, Кл. Иэфремовичым пәтәрлишй мйктәшкы армин Рәввойән-совет чләнәш йштәт.

Граждан вырсы пәтәймькы, 1921 ин, Ворошилов тәнгым Сәвәр-кавказ войәннй скругәш командйрым йштәнйт. Ты йнок

ЦКВКП(б) чләнәш айырымы ылын. Ты годшән цилә партсйздвләок ЦК-ашкы тидым айырән миәнйт.

1926 и годшән Кл. Иэфремович кырылтйштәок Политбүрөн чләншты шалгән. 1924 ин тидым Рәввойән-совет чләнәш дй Москва Войәннй округ вуйлалтышәш йштәнйт.

Ворошилов тәнг Ләнынын йнынә учәнйкшй йләш. Партынан гәнәэральнй корныжы (линижы) вәрц пиш ныт шалга, кырәдәләш.

*) Украин Көргәйлә шй халык комиссарәш.

Цалá сáндáлýк вéйнýш прольетáр-
влá, икáрaш лидá!

У ОЭМ

№ 2 (8)
1931

Тýлзý Ийдэ лóкшý
Польитýккý, Экономикý
кý дá сýнлý лый-
тýратур сирýмý
кýрýк Марý Журнал

Журнал редакцин адресýжý:

Цик хала, Ленин ольицá,
Кýрýк Марý киний лóкмý вйр
(Козмодемьянск, Маробласти
ул. Ленина, Гормариздат).

Журнал ак: Ик иэш . 3 т. 50 коп.
Пэл иэш 1 т. 80 коп.
Кым тýлзэш 1 т. — коп.
Пасна № — т. 35 коп.

Большэвик сэмáн ноктымшý
шошымэш йáмдý лишáш

Тэнэшý ин литýмáш кого пáшá-
влáм бштэн шоктышашлык ылына.

Дýэкаврýн ылшы ЦК дон ЦКК-ан
пльэnum ти гишáн пиш раскыдын
кэлэсэн:

— 1931 ин Совет Ушэмýн социализм бштýшáшлýк экономикý нýэгýцшýм¹⁾ бштэн шокташ ли-
жý, манын.

Ти кого пáшáм бштэн шоктымáш-
ты шошымшы сола хозанлýк пá-
шá пишок когон кэрáлэш шотлал-
тэш.

Сэк кого пáшáжок—сола хозан-
лыкнам социализм вэкý сáрýмáш,
ылэш. Тидýм бштэн шоктымыкы
вэлэ, цилá халык хозанлык пáшá-
влáнá пýт ашнэн колтэн кэрдыт.

Икпорадкан шотлышаш гýнý, тэ-
нэ Совет Ушэмýштýнá пэл хрэсáнь-
хозайствывлáмок колхозвлáшкý пыр-
тэн шоктышашлык ылына. йужы
вэрэжý, шамак толшы, Украинýш-
тý (стýепвлáштý), Сэвэрнýй Кав-
казýшты, Йыл-ýлнý, Йыл покшал-
ны 80% хозайствым колхозвлáшкý
ваштэн шоктымыла.

Кырык марý районуштына 45%
хрэсáнь хозайствым колхозышкы

1) Фундаментýм.

ваштымыла, цилáжý 252 колхоз ли-
шáшлык, нýнýвлáштýжý—8444 хо-
зайствы. Имэшýм, 1930 им, нэлшáш
гýнý, тэнэ колхозвлáнáм кым пай
(хозайствы шотшыдон) шукэмдý-
шáшлык ылына: имэштý 150 кол-
хоз дá 2887 хозайствы ылын. Ти-
шэц пасна, тэнэок 40% хозайствым
с.-х. копэрацýшкý (товаришэствы
манмывлáшкэт) ушаш лимý.

Удýм нырымат пýлá кымдаэмдý-
мýлá. Совет Ушэмýштý цилáжý
143 мýльион гэктар йáктэ кымдаэ-
мдáш сөрýмý. Кырык Марý райо-
ныштына ирсá икиáшýмок 39429
гэктарым удýмýлá (имэштý шош-
ым 24754 гэк. удýмý).

Вольк урдýмáшат когон йонý-
шáшлык. Шотдонжок Кырык Марý
районуштына 16834 имнý лишáш-
лык, 520 ушкýж, 46583 ышкал,
112144 шарык, 51350 сасна (игýв-
лэгэ).

Колхозвлáнá шáрлýмэт сэмýн
колхозвлáштýшý стройымáш пáшá-
жáт когон анзыкыла кэá. 52 конь-
ушнýм 60 имнý пырыманвлáм
бштáш лимý, 30 конушнýм—30
имнý пырыманвлáм, 22 витáм—100
ышкал пырыманвлáм, 50 витáм—50
сасна пырыманвлáм, 3 витáм—100
сасна пырыманвлáм, 8 витáм—100
шарык пырыманвлáм, 8 витáм—4500
кэк пырыманвлáм, 3 витáм—8000
кролик пырыманвлáм, 12 вэрэ 24000
кэк пырыман кэк шалгыктымы ви-
тáвлáм бштáш лимý моло.

Ти шотлэн мимý пáшáвлáм шу-
кýжýмок тэнэшý шошым бштэн
шоктышашлык ылына. Лýмдонжок
16271 гэктар киндýм удýшáшлык¹⁾
ылына, 6043 гэкт.—важ-сэскáвлáм
1251 гэкт.—тýэхнич. культурýм
(кýнýэ, итýн), 4606 гэкт.—шудым,
1458 гэкт. кавштавичý хáдýрýм
шýндýшáшлык ылына. Ти шотлым
пáшáвлáштý пэлэат утларакшы ко-
лхозвлáэш вазыт.

Ти пáшáвлáм бштýмáштý, аш-
бндарымáшты сэк кого палшýк-
шýмок колхозвлá пуэн кэрдыт
Сталин тáг манмылá: „тишэц ан-
зыкыжым, сола хозанлыкнам бш-
кэт хрэсáнь хозайствывлá агыл, кол-
хоз дон совхозвлá вэлэ йондэрэн
кэрдыт“.

¹⁾ Корнýеплодвэйм.

Тиды лачокок.

Кызыт Совет Ушэмнә мычкы кәләсэнәт мыйштыдымй когон колхозвлә кушкыт. Кәчынъ тамазар тыйжәмьин лиәлтйт. Ик йанвар тыйлзы пыйтарышы 10 кәчы кыйтмычкок 200 тыйжәм хозайствы колхозыйшкы пыйрәнйт. Хозайствы йбидә 5 әдәм рәдй шотлышаш гынъ, колхозым пыйрышыйжы 1 мыйльион погына!

Ньыгынамат литымй лиәлтәш.

Кырык мары районачтат йанварь дон февраль лошты 19 колхоз угыц пачылтын.

Сәндәлбк индустриәндымашым, колхоз быйштымашым, йбрым—йбываш колхозвләм быйштән, кулак клас йамдымашым партыйн гәнъэральный корныдон тәр видәннәәт вәлә вәт, пашәнәжб тәгәлә когон ашна. Ти корныдон тәр кәмәштынә—кулаквлә ваштарәш, партый көргбштынә нбнбвләлән палшышы цилә цырәән оппортуниствлә ваштарәш дә нинбм пурбын анжбшывлә ваштарәшәт пийш пыйт кырәдәләш вәрәшты.

Шошымшы үдымаш кого пашәәш пыт йәмдбйләлтшәшләнән, анзыкылажат партыйн гәнъэральный корныжы вәрц когон кырәдәләш кәләш.

Колхозвләм быйштымашты колхозвләшкы ньэвольа пыртымаш бинжй ли, манын Ләнбын тымдәм. Ти манмашым вургбмла оппортуниствлә бйшкә статбанышты сәрәт, колхозвлә бйшкәок лимбм (самотьок маным) вычат. Тәгә шанбмышты иргодым колхознык лишәшлык тагачшы бйшкәт хрәсәнлән колхозбш пырашыйжы корным әжәтдымаш ыләш вәт. Тиды—кого самынь. Ләнбын анжыктымй корныдон кәшбй Комунист партый колхозбшкы ньэвольа пыртымаш ваштарәш кырәдәләш шүдә дә, тидындон иктөрөк, комуниствлә, ровочыйвлә, колхозныквлә бйшкәт нәзәр-кбдәләшвләм колхозбшкы ушнаш әжәдшәшлык, сәрбшәшлык бйлыт, манын кәләсә. Тиды литымаш кәрәл пашә ыләш.

Кыды колхозвләшкыжы—кбдәләш хрәсән ылам манын, әль пийш кәрәл пашә—мастар (спәциалист) ылам манын, кулаквлә пырән кәнбйт. Тбхәнъ колхозвләм итбрайбмблә, кулаквләм колхозвләшты урдаш бнжбй

ли. Кулаквләм поктыл лыкманәш колхоз пашә шөрлә манын, лүдәш ак кәл, шөрләш агыл, цаткыдәмән вәлә вәк.

Колхозвлә пыйт шәрлән колтышты манын, анзбц кәшбй йбнән колхозвлән пашәштым колхозвләшкы пыйрыдымы бйшкәт хрәсәнвләлән анжыктымбла, колхозла бйлымашын йбнжбм, пәркәжбм нбнблән пыток ынбйлдараш кәләш.

Парторганизацывлә, колхозвлә, сола советвлә моло ти пашәм пыт быйштышты. Пашәштым пыйт колтышашланән, колхоз быйташ тбнәлшбй (инициативный манмы) групывләм, колхозышкы сирән кашбй камисвләм, буксир (шывшы) бригадывләм, колхоз пашә ынбйлдарышбй бригадывләм моло нинбвлә быйштышәшлык ылыт. Ти пашәшкы сәк когонжөк бдбйрәмәцвләм шывшаш кәләш.

Шошымшы үдымаш лишбләмбй сәмбнъ колхоз пашәм пыт дә пыйт кычаш кәләш. Колхозвләшты маханъ самбнъ, тәрсбрвлә улы, нинбм цилә тәрлән мимблә. Кыды колхозвләшты ушнбмаш сәм укә, видәм (правльәнбй) утла шәргәш шагаләш, хыт мажбмат пәркән, пәрәгән кычбйлтмаш укә, колхозныквлә колхозбштын пашә видымаш, стройымаш брдбшты шалгат, пашә дисциплинбй укә, пашә-мастар (кадр) пыт ак йәмдбйләлт, колхоз доход пайылбмашты самыньвлә ликәләнбйт моло. Ти йарбдымашвләм викок тәрләтән колтымыла. Тидындон иктөрөк колхозвлән государствән быйташ сөрбмбй пашәштым (киндбй пумашым, контрактацим моло) жәпәш быйтән шоктымыла. Йужы колхозвләштыжы тупынъ әдәмвләәт улы, государствы вбчбймәш пумы машинавләм, оксам, вырлыкым моло әшбшкәт ак нәләп, киндбштым моло государствән бнәшты пуктәп, бшкбмбштым вәлә пәләт. Тәхәнввлә ваштарәш пыйт кырәдәлмблә.

Колхозвлә пашәштым пландон быйтбшәшлык ылыт. Тәнәшбй пашәлык планыштым быйштышты годбм, имәшбй пашә-йбнбм анжбшты, әшәш пийштышты. Пашә план лимбкы ижбй колхоз цаткыдәм кәрдәш. Шошымшы үдымәшәш йәмдбйләлт-

маш жәп мычкок колхоз план вәрц кырэдалмбыла. План ытмашты сәк кого пашажок—пашам йондон видымаш ыләш. Имәшты шуку колхозвләштыжок пашам куртын (сдәлшина) бштәнбтәт, тынгалә бштәмәдбм йажоәш лыктыныт. Тәнә цилә колхозвләшток тәнгалә пашам бштәмәшкб ванжаш тынгаләш кәләш. Курт-пашам, укәән колхозвлә анзыц кәшб колхозвләм анжән, пашаштыбм бштәшәшлбк ылыт.

Үдбмаш паша планым колхоз йактә, сола, пасна хозайствы йактә шоктымаш—шошымшы үдбмашбн пәл пашажб вәлә эчә ыләш. Шуку вәрәок колхозныквлә, нинблән пумы планым изи манын, планыштым когоәмдәт, вәстрәчнәй манмы вәштәрәш планым бштәт. Вәштәрәш план вәрцбн, колхозвлән улб - укә силәм цымырымаш вәрцбн, вырлыкым итб-райбмаш вәрц молә—колхозвлә пиш когон кырэдалшлык ылыт.

Шошымшы үдбмәшәш ныр пашәлбк машинәвләм (плуг, трактор молә) цылток йәмдблән шокташ кәләш. Заводвләшты нбр пашәлбк ма улыжбм колхозвләшкб, соләвләшкб жәпәш колтән шоктымыла. Машинәвләжб шотшыдон вәлә агыл, бшкәжәт йажә, цаткбдб лиштб. Тәнә кбм тблзбшты (йәнвәр—март) сола хозанлыклан: 7285 трактбр, 2901000 плуг, 380500 ширә пумб лиәш.

Контрактациәт кого пашә. ЦК ВКП(б) дон СССР Совнаркомбн йәнвәр 21-шб кәчбн тәнәшб ик-иәш киндбм контрактовайбмаш гишән лбкмб үжмәшбшты утлаок когон кәрәл ыләш. Тидбм циләнок—рәвочыйвлә, колхозныквлә, бшкәт нәзәр, кбдәләш хрәсәнвлә—пыт пәлән шошашлбк блыт. Шошымшы үдбмаш гач махань пашәвләм кыцә бштәш кәләш цилә ти үжмәшбшты кәләсбмб.

Шошым үдбмаш планбм бштән шоктымаш вәрц, большәвик тәмп (ашбндарбмаш) вәрц, социализм сәмән шалдра сола хозанлык вәрц кырэдаләш советвлә пйт тәрвәнәт гбнь вәлә, кәләсәнәт мыштыдбмб ти кого пашәвләм бштән шоктәнә.

И. П.

Иакшар армиләннә 13 и шон

Иакшар Арминә лин гбнь, фәврәль 23-ын луаткбм и шон.

Ти жәп мычкб кәләсәнәт мыштыдбмб когон олмбдшәш, пиш цаткыдәш, утла йажоәш Иакшар арми бшкбмжбм анжыктыш.

Олмыдшб пашажбм ашбндәрәл, анжал мишәш.

1917 и.

Фәврәль.

Кок курмбж вуйан кугижән тронжб шбртнәлт кәш.

Кугижән властьжб йамб.

Кугижә вәрәш рәвочий дон труйбш хрәсәнш шүшкб буржуазб кузән шбцнәжб блыт...

— Бш кәрт!

Шбнцәш цәцбшәт, кбрмбшәт, комдбк шәргәлтб...

Фәврәль рәволюцб пәштәк вәрәмәш лишб буржуйвлән властьбм бштблтәрән колтән, Совет властьбм бштәш манбн, ти рәволюцб ик әрнә эртбмбкок большәвик партбн брдб комитбәтшб труйбш халбкым совет власть вәрц кырэдаләш йәмдбләш, цымыраш тынгалбн дә фронтшты блшб салтаквләмәт бшкә вәкбжб сәрән.

Тошты армистбшб салтаквлә циләок пәлән шоныт. Хрәсәнш блбмашбм кугижә кбцәлә тәмдә—ужбнбт. Фәврәль рәволюцб помәшбквлән мбләндбм хрәсәнвләлән пуа машәнән, нбнәт пбтәри сусу линбт. Шукәш агыл врәмәннбй правитбльствы алталбмәдбм цаклән колтәнбт.

— Империялист вбрсб бнжб ли!
— манаш тбнгәлбнбт.

— Цилә мбләндбм хрәсәнвләлән пуаш лижб!—манбнбт.

Ти пашәм большәвиквлә видәнбт. Салтак частбәвләшты большәвик йачәйкбвлә лиәш тбнгәлбнбт.

Шукб пәлән шошы салтаквлә бндә, 1905 и годшблә рәвочыйвлә вәштәрәш агыл, помәшбк, капиталствлә вәштәрәш пбт шагәлбннбт.

Воружайәлтә, кидбшкб пичәлбм кбчбдә, властьбм нәләш аклим 1905 инәк рәвочий хакбк пәлән шо-

нат, оружайалтмаш паша нённ лоштэ эчэ пиш пёсён кэйэн.

Кугижан правительствым поктэн лыкмёкок, Петроградшты цила фабрик, заводвлаштэ вёрсэдёрэн ровочый, отрядвлэ шукэмаш тёнгалёнйт.

Ти паша Россий кымдыкэш шарлаш тёнгалён: Москвашты, Иваново-Возньэсэнскышты, Донбассышты, Уралышты да мол вэрэйт,—кышты ровочыйвлэ ёлёнйт, красный дружинёвлэ лиэш тёнгалёнйт.

Красный дружинёвлэ лимёкок, ёшкэ, ровочый кидышкышты, власть нэлэш манён, вёрсы адёрём кычылташ тёмёнэш тёнгалёныт. Дружинёвлэм видэш штабвлэ ёштэлтышйт.

Большевик парты видёмдон угёц цаткёды Красный гварды кушкаш шарлаш тёнгалён. Буржуази вэрц шалгышы Врэмёный правительствы ровочий оружайалтмё гыц, Красный гварды кушмёгыц когон лудёнэт, нённ ёашток ёамдаш лин.

помёшык мёландё шёлэтёмём вёчэн шоктыдёлёт. Ровочый халык дон иквэрэш Красный гвардыш пырэн, буржуазы ваштагэш шагалашэт эчэ цаткёдыракын большевик парты ёёр нёнэт цымыргаш тёнгалёнйт.

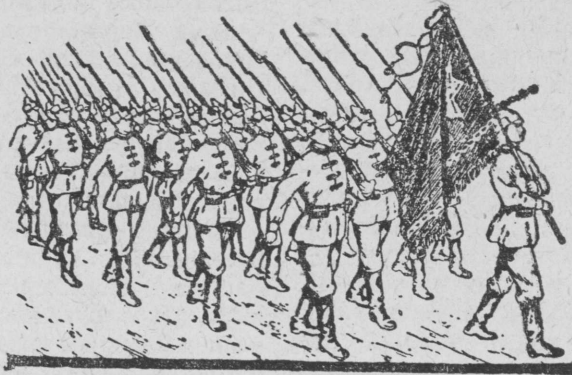
Кэрэнскийён польтыкёжы монархи вэрцын шалгышывлёланэт вуйым лүктэш палшэн.

1917 ин, август тёлзён, Корнилов гёнэрал советвлэм поктыл колташ манён, контррэволюцы войскажым Петроград вёкы кандён.

Красный гварды ёш тырхы. Пыт икты гань Корнилов ваштарэш шагалёныт да тёдём лёпшэн колтёнйт.

Тёмёкы Красный гвардын силажы эчэ кушкаш тёнгалён.

Врэмёный Правительствы большевик организатырвлэм шукё арестуйён, луён гёнёт, Лённёлан ёёмэн кашташ вэрэштён гёнёт, большевиквлэн авторитётшы шарлэн вёлэ миэн.

Ийуль тёлзён Врэмёный правительствы вуйалтышы Кэрэнский Красный гвардым ташкаш ёори ударный отрядвлэм ёштэн. Ровочыйвлёлан пиш когон ёасы ёлын: фабрик, заводвлаштэ обысквлэ лиэш тёнгалёныт, вёрсэдёрём шёвшён нэлэш, организатырвлэм арестуйаш тёнгалёныт.

Красный гварды отрядвлёлан, ёнын штабвлёлан пашам ёёвёрт ёштэш вэрэштё.

Тэнэ гёнёт, ровочыйвлэ эчэ пыт вёрсёэш тёмёнэш, буржуазы ваштарэш тэрвёнаш шагалёныт.

Тосты армиштыш салтаквлэ труйыш хресанёвлэ вёрсы царнымём,

Ровочый, труйыш хресанё да революцы сёмэн салтаквлэ советвлэ гыцын соглашатырвлэм поктэн лыктёныт.

„Цила власть—советвлёлан лижы!“ манмы лозунг ёёрвэш шарлаш тёнгалён. Советвлэшты большевиквлэ видэш тёнгалёныт.

Кого рашкалтыш лиэш ганьок. Вэрёмам такэш эртэрэш ак лиылын.

Ёёмэн ёлымё вэржы гыц Лённин тэхён анчыктымашвлэм пуэн, тэнэ ажэдён „Вёчёмаш—преступлёнё лиэш. Ёлымёшна мёланна тэхёнэ задачым шёндэ: „Советвлёлан власть, хресанёвлёлан—мёландё, ха-

лйклан—тырын йлймаш, шужыш-влалан—киндй!—лозунгвлй лишты“. Сйнгэн... Вйчымашйжы рэволюцй анцйлны прэступльнй лиэш“.

Врэмэный правитьэльствы ваштарэш шагалаш рэволюционный комитьэтлэн, Лэнын раскйды планым анжыктэн пуэн.

Ти пландон труйыш халык 1917-ин октябрь 25 кэчын Питьбрьштй салтакым йшкэ кидйшкйжй нйлйн. Салтаквлй, матросвлй когон палшэ-нйт...

Совет власть лин.

Власть нйлмйдонок вэлэ рэволюци ак пингйдем ач. Совет государствм йштйш кэлэш дй тйдын тйшманвлйжым пйтйрйш.

Тйшманвлйжй шукй йлйнйт. Нйнын гйц йтаралташ, нйным поктэн колташ Совет властьюан цилй силам постарэн шагалташ кэлэш.

Шукат литэ, шйлйн кертшй Кэрэнский Краснов тэньэралым войскажыдон Петроградйшкйла нйлйн миэн. Петроград коргйштйжй бэлогвардйййцвлйят кйньйлйнйт.

Труйыш халыкын сила кого. Цилан йнйлэн шошй ровочййвлй, матросвлй, салтаквлй, цуцан—цуцан Красный гвардййшкй пйрат, Красновын армижым лыпшэн, поктэн колтат.

Нымат йштйш аклийат, контйр-рэволюционьэрвлэят, ровочййвлй укээн граньйца тйрйшкйла (окраинйшкй) кэнйт. Нйны тйштйкэн кулаквлйм, казаквлйм дй кй нйнын вэкй йлэш цилым совет правитьэльствы ваштарэш шагалаш цымырэнйт.

Доньэцки бассййнйштй Корньиловын, Кальэдинйн дй Альэксэйэвйн бэлогварды отрядвлй ылыныт. Уралйшты Дутовын ош казак отряд йлын. Донбассйштыш дй Уралйштйш ровочййвлй нэзэр хрэсаньвлй дон икварэш контррэволюцы ваштарэш шагалын, ти ош отрядвлым эчэ поктыл лыпшэн колтэнйт.

Совет власть силам нэлэш. Совет власть—труйыш халыкын власть Ц и л а мйландй вйлнйш капитал ваштарэш шалга. Вэс кугижанйштйш капитальиствлалан тидй акйары. Совет власть сйнгймкй,

вара нйнынланат йамаш жэп шээн ач.

Сэдйндон россияйштйш буржуазй сйнгэн ак кертят, вэс кугижанйштйш капитальиствлй йшкэ войскаштым совет правитьэльствы вйкй кандаш тйнгйлйнйт.

Вэскид войскавлй толмккй, Красный гварды гйц Красный армия йштйшна.

Йакшар армиян утлаок когон кйрэдйлаш вэрштй. Имперялиствлй ййрым—ййрок Совет сандй-лйкнам арэн нальэвй, ошывлэйан цилй статьян палшэвй, Совет ваштарэш кулаквлым моло тйрвйтэвй. Пайан (киндан, ньэфтан) вйрвланым шывшын нальэвй.

Кэрэк кйшкй анжал—Украинйштй, Кавказышты, Сибирйштй, Архангэльскишты, Владивостокишты, Донбассйштй, Кубанйшты, Уралйшты, Ййл мычккй моло—цилй вйрэ ош бандывлй дй нйнынлан палшышй имперялиствлан салтаквлй кйравэн, ййлатэн, пуштын каштй-нйт.

Манмам пуктят вэлэ. Утлаок мйланнй йасы ылы. Петроград лишкй ошывлй миэн шагалйнйт, Донбасс рок - шй (камэн. уголь) лыкмй вйрым пыдыртэнйт, Бакуштышы ньэфтй вйрвланым Англи банкирвлй нйлэш цацэвй, Польшы Украиным шывшын нйлнэжй ылы.

Мй ваштарэшнй шалгышвлан силашты кого йлы гйньят, вырсдйрйштят шукй, йажо йлын гйньят, кйлмэн, шужэн кйрэдйлшй Йакшар армиок сйнгэн.

Малын вара тэнэлй лин?

Йакшар салтаквлй ровочйй дон хрэсаньвлй ло гйц линйт, нинй йшкэ вэрцйштй—Совет власть вэрцйн, фабрик, завод, мйландйштй вэрцйн—кредйлынйт. Ти кйрэдйлмйшдон Комунист партйй пиш мйштэн видэн, тамазар шудй тйжэм чльэ-влйжым вырсышкй мобилизуйэн-мобилизуйэн колтэн. Капиталиствлан, ошывлан салтаквлйштй йшкэштй вэрц агыл, пайанвлй, помэшйквлй вэрц кйрэдйлынйт. Сэдйндон тэвэ мйок вйлан кодынна, капитальиствлым цактйрэннй.

Кйзйт, тыр вэрэмэн, мй кого армия ана урды, пэл мйльион утла-

ракым вэлэ урдэнэ. Көрөк тэнэ гыйнэ, мәнмән арминә пиш цаткыдй ыләш, нымахань капиталист сәндә-лыкынайт мәнмән арми гань укэ. Цаткыды литэжәт ак кэрт. Йакшар арминә ййх сэмән постарымы арми йләш вэт. Ирсә труйыш халыквләм вэлэ постарымы, кулакэдйм моло иктымәт ат уж.

Тымдашыжат Йакшар армиштй капиталиствлә донышйла ак тымдэп. Тйштәкән шйргй лу гйц лоцкат, шит, шйм важан шйштй лывшдон тьорат. Мәнмән тйнгэ агыл. Йакшар армиштй кймандир дон армэйцйвлә ик сэмнй гань пурын йажон йләт. Туран пэләштймәшйм моло ат кол.

Лач ик вйрсй пәшәм вэлэ агыл, мол кэрәл пәшәмәт Йакшар армиштй тымдат. Йакшар арми лимй годшэн 1928-и йактэ, лйдын-сирэн мйштйдымы красноармэйцйвлә 555 тйжэмйм лйдаш-сирәш тымдымы. Кым и лошток (1926 и гйц 1928 йактэ) Йакшар армиштй: 6350 изба-чым, 12731 совет аппарат ровотникым, 12196 копэраторым, 5406 милицы ровотникым, 329 трактыр видйшәм моло,—циләжй 63 тйжэмйм солам социализм корнышкы сәрйшй эдэмйм йәмдйлән пуэн, 1930 инжй—100 тйжэмйм йәмдйләш линнә ылыы.

Йакшар арми гйц шуку толшыв-ләжок солавләштй колхозвләм йштәт, кулак ваштарэш кйрэдәләш

нэзэр-кйдәләш хрәсәнвләм цымырат, у сэмән йлымйшышкы солам видәт, ваштат.

Капиталиствлә тытыштымы мә вйкйнә пүштйм пырыт, Совет вла-стьнам сйнзәштй мычанат йнәштй ужэп. Вырсым ваштарэшнә тәрвәт-бшәшләнән, цилә статбанок ордам, пйльэм кйчәлбйт. Шукәрдәт агыл, Мйндйр Востокэш вырсым тәрвәтй-нәштй ылыы,—цәктәрйшнә, йажон тымдышна. Мол статьянат йышкырән, шбдәштәрән (Крестовый поход манмы, Варшавы полпрэдствына йлым пөрт труваштышы бомбы, Кутьпов гәнэралым „шолышмаш“, „дэмпинг 1)“, „ньэвольа“ пәшәм йштйктймәшнә моло) мälәннә вырсэдйм тйнгәлбктынәштй.

Капиталиствлә пиш когон вырсэш йәмдйләлтйт дә вырсйжым мә ваштарэшнә тәрвәтйнәштәт, мälәннә Йакшар арминәм тытыштымы цаткыдәмдәш кәләш. Лач ик арминәм вэлэ цаткыдәмдән, йәмдйләнөк ак ситй. Вырсэш цилә труйыш халы-кок йәмдй лишәшлык. Ти гишән Осоавиахм ушэм пәшәнәм пыт йөндәрәш, виандәш кәләш, иктй дәнбй-нок ровочый дон труйыш хрәсән-влә ти ушәмйш чльәнэш пырышты, вырсэш йәмдй лиштй. Тйнәм вэлэ ваштарэшнә шагалшы капиталист-вләм лаксырташна куштылгы лиэш...

1) Вәскидвләшкй колтымы әдйрвләм бшкә гйц шулдәш выжалбмаш.

Труйышы халык иктй дәнбйнок
Осовиахим
ушэм чльәнэш пыры
Снымкыштй: Эртйш 1930 ия Цик кангонйш-
тйшй Осоавиахим конференцин дьелегатвлә

Иакшар армилән

Совет вэрийн
кырэдалын
пысьин
анцык мй кэшня,
капиталым
шү гыц вйлын,
Роэн
вйдйш кышккышня.
Иктй ганы
рүж тэрвйнен,
пичял
кычен
мй лйкнй,
капиталым
ййшт пйтэрэн,
Совет
властьым
йштйшня...
Совет
властьын
у ньэгйцшй,
Гранит ганы
пинйды,
Бндэ
луаткым и лешты
Когон кущкы
вйгй.
Фабрик донй

завод пйшам
тйехник
видон лүлтөнй,
Вескидвлйштйш
буржуйвлйш
Эртэн,
анзык чйнь көнй!
Иакшар арми—
вурсй арми,
Пйт оролй
Советнйм,
Валгынзй ганы
Куатан ли,
Вольам
ит п у
тйшманлав!
Труйыш халык—
прольетарий
тйлят
когон
уана:
Курым
мычкы
куатан ли,—
Мймйин
йакшар
арминй!

К. Е. Ворошилов

Вырыс лиэш--агэш?

Империализм Йэвропй культурын пуйырмашйжым (судьважым) картэш пиштэн; ти вырсы пйштэк, мычан-мйчанок сйнгэн мийш революцйвлй лин ак мйэп гынь, молы сак ой вйрсывлйят лин мйш тйналйт. Тидй остатка вырсы блэш манмы йамак, акэл, нымалан йардйм йамак блэш.

ЛЭНЬИН (1914 ин 1 нойавйрйн сирйм статьяжыгыц).

Угыц вырсы лиэш вйл, агэш вйл манмаш, труйыш халыкын йанжйм пишок когон тэрвйтй. Иктйнгйцят анцыц пйшйзй дон хрйсаньвлй угыц лишы вырсэш йамшашлык, орлыкым ужшашлык ылытат, вырсы лимаш агылжым нинй пишок пйлы-нэштй, тэргят. Тидйм пйленок, банкирвлй, фабрикантвлй, помэшйквлй дй нйнбн бйнбн палшышйвлйштй — социальствлй, сандйлык кымдыкэш шйрлйшй эртйш вырсым—остатка вйрсы ылын—манын, ййрйм—ййрвйш саслат. Труйышывлйм ородышкй колтышашланэн, дй йшкэ шанймашыштым, нйнй пйленок йори тэнэ йштят. Лёнйин 1914 ин нойавйрйнок эчэ остатка вырсы манмы йамакым „акэл, нй-

малан йардйм йамак блэш“—манын, лймдэн пуэн. Тидйжбй лачокок тэнэ блэш.

Капитальствлән сандйлыкйштй вырсы эртймйкок лимйжят, кйзйт ма лин мй—тйдйжят, прольетарийтын кого видйзын (вождйн) шамаквлйштйм цйлток кынэштйрй.

Капитальствлй вырсышкы йймдйлйлтйт.

Сандйлык кымдыкаш вырсы эртймйкок, бндэ курымаш тыр бйлы-маш лиэш манын, алталэн—ййгйл-тйл саслым нүжвэц, Вёрсаль мйрйймашйм йштэнйт (Вёрсаль—Париж хала лишнйш, империалист розвойныквлән мйрййш манын ал-

талэн мимбэ погынымашым Ёштэмбэ изи хала ылэш). Ти „мирэймаш“ договордон лэвэк лишэ кугижаншбывлэжбэ гыц, айыртэмбэнжок Германы гыц, вёлвэл каваштыжымат нёйтын мийт. Вёрсышты лэвэкбэ лишэ кугижаншбывлэжбэ, ти мирэймаш договор мычкы пиш шуку контривуцим тўләш лимбштыдон Ёшкэ труйыш халыкыштым курым мычкэшок цорашкы пижёктэнбт. Ик тэнэ Ёштэмбшток, Йэвропы халыкым контривуцы нэлшэш дэ контривуцы тўлбшэш,—вырсы тэр окса погышэш дэ вырсы тэр окса тўлбшэш айбрмашок, «курум мычкаш» тыр Ёлымашлан ирйкым пушашлык агыл. Лачокшым маншаш гынь, вёрсы эртёмбёкжбэ, буржуазынат корны важ йбдэ, Ёшкэ газетвлэштышты моло «сандэлык вёлнбэ цилэ вэрэок тыр» манын, саслашыжбэ цэрнбш. Цэрнбдэжэат акли Ёшкэла.

Империализм вырсыгыц салтаквлэ эчэ токыштат шэлэнэн шоктыдэлбт, вырсывлэ угыцын тынгалэтэвэт. Грецин буржуазыжбэ Француз дэ Англичан буржуазы палшымдон, Туркан мўландым шывшын нэлшэланэн, Турка ваштарэш вырсыдон тэрвэнбш дэ, лачокшым маншаш гынь, тэрвэнмашёжбэ вэлэ йонэш Ёш тол: туркавлэ нёнбн лочкэн шбндэвб дэ мбнгэшок поктыл колтэвб. Француз буржуазы шудб вёлцлб тйжэм салтакан армим погэнэт, кок и жэп йбдвэл вэл Африкышты-Маррокошты, Ёшкэ вёлэцёшты нёнбн артёмбм шуэн колташ цацымашэш рифф халыкым содомайэн лаксёртэн. Ти рифф халыкымок Испань гэнэралвлэ тёлэцэт эчэ когон содомайэвб, тёлэцэт когон лаксёртэвб. Испань буржуазы эртёш империализвлэн вёрсышты вёрсэдэлтэ; вёрсэдэлтэ кодмаш шагшыжым, Африкыштыш қолоньвлэштёжбэ йамдэн кодымыжым кычэлэш тынгалын,—Африкышты курым мычкы Ёлбшбэ рифф халыкым пуштын пётэрэш цаца. Англичанвлэжэат, Французвлэжэат салтаквлэштём Изид—Азисыбэ, Йэгиптёшты, Индышты, Китайёштыш шукэмдэн шбндэнбт дэ, пёзёрнбёкгыц ётлаш цацыш араб, индус, ки-

тэй пашазёвлэдон, хрэсаньвлэдон тытыштэ вырсым видэт, тйжэмбн пётэрэт, солавлам дэ кого халавлэмэт шамак толшэш Дамаск халам, йылатат.

Ти ивлэ лошты, колоньвлэштёшты тётёштымы вёрсэдэлмбгбн пасна, сандэлык вёлнбш империализвлэн Ёшкэ ло Ёлымашёштэт тама „сандэлык вёлнбэ тыр“ манмы шайыштылаок ак чуч токо.

Капитализвлэ, банкирвлэ, помешёквлэ дэ нёнбн гэнэралвлэштё тамазар лу мбльионын труйыш халыкым шушёртэн локтылыныт. Ёндэ лачок вёрсэдэлэш ак сёрэп гынь, малын Ёнбэ вырсы пашашкбэ окса шавёмашёшты кушкынок мий? малын Ёнбэ эдэм пушмы хэдёрвлэм тоштыжымат тёрлэн, уэмдэн мийт, дэ у статьянвлэм лыктынок мийт? Малын йа, кўлэн арышыла, вёрсы хэдёрёштым шукэмдэт дэ шукэмдэт вэлэ?

Лённын шамаклан Ёнбэнэш шу-дбдэ, шамакын лачокшым паша мычкы тёшлэн мийш тымдэн. Пирё ганьы вёрйушбёжэат, Ёшкымжбн вёрйушашёжбм Ёштэн шоктышашланэн, Ёшкбмжбм кадб ганьы пышкыды кымыланэш анчыкта. Пиш когон розвонёккланышы империализмёжэат шамакшёдон гынь сандэлык вёлнбш тыр гинан пиш йагон попен мий, дэ пашажёдон гынь вырсэш пыток йамдёлэт мий.

Ёлымаш лошты лин мимашвлэжбэ мам анчыктат вэл? Вёрсы гыц сёнгэн лэкшбэ, сандэлык вёлнбэ курымаш тыр лиэш манын, чёнб сасышы сэк кого империализвлэдоны вырсы адёр йамдёлмашёжбэ кыцэ кэкэла вэл? Цифрвлэ тэвэ мам анчыктат:

Вёц тынбёрэк-вуйлалтышы кугижаншым: Францим, Англим, Итальям, Сэв. Амэрик. Сойэд. Штатым дэ Йапонным 1913 ин нэлбн анчэнэ гынь, нинбвлэн армиштёшты 1.827.000 эдэм ылын; 1929 инжб гынь 2.068.000 эдэмбшкб шукэмшон. Вэс сэмбнжбэ маншаш гынь, 241.000 эдэм нёнбн армиштёшты шукэмбн. Ти кугижаншбывлэнок вёлкбэ кэлэсэн мимбэ кугижаншбэ отчотвлэ мычкы (лачокшымок ман-

шаш гынъ, отчотыштыш гыц шу-кырак) вырсы пашаш окса шавы-машыштъ тэхэнь: 1913 ин 2 мы-льярд 430 мыльион шортныъ тангә, 1929 инжы—4 мыльиард 451 мыльи-он шортныъ тангә; вырсы пашашкы окса шавымашты кок пай нәрйк кушкын.

Арми, вырсы пашаш окса шавы-маш кушмы сэмьнюк, хадьрлымә-шыжат кушкын миэн. Франциштъ 1913-шы ин дывизиэш 24 пульэ-мьот вэлэ вазэш ылын. Кызьт гы-ныъ 483 пульэмьот вазэш, 20 ганәк шукэмьн. Сэв. Америк Сойэд. Шта-тышты 1913-шы ин дивизиэш 24 пу-льэмьот вэлэ вазэш ылын, кызьт 924 пульэмьот вазэш, 38 ганәк шу-кэмәлтн. Артыльеры когон куш-кын да угла мьндьркы лүлн кэр-деш, да пыдыршат когон пыдыр-та. 1919-шы ин, пэрви САСШ-ыш-ты президьэнтышты шалгышы Виль-сон, сәндәлык вьлкы тырым канды-шы апостылла, иканә-иктым пьтәр-маш вырсы пьтыш, манын, саслыш. 1923 шы инжы САСШ-ышты армим у йиш пульэмьотвләдон да орудь-вләдон угыц цьлт хадьрлән миәш тьнгәльвь; чонгэштылмь флот шот-шыдонат, йажожьдонат и йьдә империализмән кугижаншьвлән кушкынок миә. Пиш чьнь кәшы, йажон вырсы адырән танкывләм угыц бьштәт; пьц колтышы, йадан газвләм да молы амәлвләм угыц-дә-угыц шанән-шанән лыктыт. Наукы-жымат, хадьрлән мыштымашыжы-мат эчэ вьр йоктаршы вырсы пә-шә бьштымашкы буржуазы шывшыл нәлн. Сирьштәт-тангыжыштат; вьд пьндаштат—воздухыштат пужь дә-нгыцок вырсы адырвләм импери-ализм йәмдьлән шьндән.

Малан вәл тидь цилә йәмдьләл-тәш? Сәндәлык вьлны тыр бльмәш бьштәшок кәрәл вәл? Кольи вәл ка-питализангыш кугижаншьвлә сән-дәлык вьлнбш тыр бльмәш гишән, иканә иктым эртәш цацән—цацән, вырсы хадьрбьштым йәмдьләт? Аг-ыл, тидь цилә вырсы гишән бьш-тәлтәш, ньигнам уштымла халык вьрбьм йоктараш йәмдьләлтәш. Ма-лын? Капитализмьн тишкәвәк шәр-лән кушкын шомашыжы—импери-ализмьы ыләш; империализмьы

вырсы ыләш,—тәвә ач малын. Сән-дәлык вьлнбь капитализм ылмь нү-жвәц, әдәмьт тошты эртән кәшы бльмәшбьжы мьчкок—бьмьрәт год-шән, ик жәпгыцьн вәс жәпбьшкы со пичәл кидә вырсы-пак тәрвә-тьлн, капитализм халык бльмә-шым йасландара. Капитализмьыжы бльәнмьжы годымок вырсәш бльә-нән. Буржуазы кугижаншьв а шәр-лән, кушкын, пайән мимьшты го-дым, хадьрлыкан, хадьр выжалмы вәрвләш тькьләлт миән вәлэ, пай-ән кәрдыт. Сәндәлык вьлнбьжы хә-дыр лыкан вәржәт да хадьр вы-жалымы вәржәт—циләжок, шотдон вәлэ дә, капитализмьвлә лошты хә-дырлөк гишәнәт, хадьр выжалымь вәр гишәнәт со кьрәдәлмәш кәә, мьчкок шомыкыжы, вара вьрсыш-кы сәриәл кәә.

Тәвә, шамак толшәш, Англи дом Амәрикьм нәлшәш. Күн ваштарым нинь тәнэ вьрсәш йәмдьләлтят? Иканә иктышты ваштарәш. Капи-тализмьвлән эртыш вьрсы йактә Англи ма уль тагыжвлән ханжы, сәндәлык йьрбьм-йьршы купәц ылы; карапльывләжьдон да выжа-лым хадьрвләжьдон сәндәлыкьн йьрбьм-йьржыгыц бьшкә кидьшкы-жы пайдам цьмыра—бьдыра ылы. Кызьт бьндә ти вәржыгыц каранал-тәш. Амәрикы углаок когон куш-кын колтән. Бьшкә ашным вәржы торәмәш тьнгәльы. Амәрикы хозан-лык пашә видьмәштьжы шуку йа-сланымашым ужәш. Хозанлык пә-шә видьмәштьжы, хозанлык кор-ныжы Англин корныдон со вәш-вәш тькнән миә. Кү тагыжвлә вь-лән хоза лиәш манын, колоньы дә пәлэ колоньы халыкым кулән кь-раваш вәрәштәш маньн, кыдыштын вәкы привуль шортныъ аңьрлә йо-гаш тьнгәләш манын, ти кок сәндә-лыкьштыш буржуазивлә иканә-иктышты вьлкы вырсым йәмдьләт, пашәзьвләштн өрдьж—луштыдон бьшльләнбьшты йөньм кьчәлът.

Йапоньыжы күн ваштарәш выр-сы адыржым йишәштәрә?—Амәрикы ваштарәшөк. Амәрикын оксажы дә выжалшашлык хадьрвләжы Йапонь курнжьвләм Азигьц поктылытат, Йапонь Англидон иквәрәш Амәри-кы ваштарәш пижәш. Францьжы,

Италийжы, молы империальствлэжят ти бир мичкок ырсы хадь-рыштэм йамдылат. ырсыш лаксыргышты Германьын буржуазьжат, анцыкыла лишашлык ырсышты бшкэ вэржым ашнышаланэн тошты виан бльмашьжым мьнгэш саралнэжы вианнэжы.

Тилэц пасна, цила империальствлэжок, сандалык вьлнш ма улы буржразьжок, бшкэ пашазьвалшты, хрэсаньвлашты ваштарэш да колоньивлашты пьзырньыкышты бльш халыквлэ ваштарэш ырсы хадьрыштэм йамдылэн миат. Колоньивлашты царньдэок ырседальмаш со кэя. Тьшты—тишты ваштарэш шагалшы цоравлам со пьзыртэн, пичалдон аньртарэн миат. Сэк когонок пашазь дон хрэсань ло гьц погэн шьндьмы арми урдаш лудьш. Тэгэнь арми, 1917 и годшы руш салтаквлала, буржуазь вэрц кьрэдэлаш пьрахэн колтэн кэрдэш. Сэдыгишан империальствлэн ырсы паша палышы (спэцвлэ), армин тьэхнык силажым йона ндэн тэрлэн урдымь изи армивлам вэлэ бшташ сьрэт. Тэгэнь изи армин буржуазь логьц лэкшы эдемвлэдонат бштэн—цымьрэн шьндьмыкы, салтаквлэ лошты пьдыранзык тэрванмаш гишанат лудьш бнэжы ли. Франци ти шанымашым бшкьмжын, Извропышты сэк кого армишкьжы пьртэн миат: 1913 ин йори ырсы пашашты (тэрлэш) шалгктымы эдемвлэжы 8,4 процэнт вэлэ ылын, молыжы цэротдон салтакэш нэлмь эдемвлэ ылыныт. 1928-шы инжы йори ырсы пашашты шалгышы эдемвлэжы (профэссионалвлэжы) 40,3 процэнтшкы шьныт.

Совет Союз ваштарэш ырсы йамдылымаш.

Капитальизман кугижаншьвлэ лошты икань иктыштыдон торэшын шьдьн бльмашьжы тынтэмь—мычаштымы бльш. Сандалык вьлнш капитальизм блэшат вэлэ ырсыжат лин миат да митэжат ак кэрдт. Манман сандалыкыштынэ октябрь революци лимэшкы, мол кугижаншьш буржуазьвлэ латнан бьлатат бльы. Кыцэ вара, йа, латнан

ат бльы, бшкэ постол буржуазь йых кугижаншьшты ньным йажон пэрэгэн шалгэн, ньнбьлэн цила статьанок бьлаш йон лижы маньн, салтаквлэжы, польциьжы, цэркьвлэжы попвлэжы, да социальствлэжы бльыныт. ырсыжы гьц буржуазы лудаш акат шамланы, ырсыжы тьдьлэн пайымы, халыкым кравым амал вэлэ бльш. Бьмьрэт годшэн тэгэ „йымь шудэн“—маньн, бльмашэт ма лишэ машанэтвара? Пайарны да капитальствлэн хоза лин бльмашьшты бльш вэт. Молы—тамазар мьльион труйыш халыкшы гьнь, капиталын да ньнын кугижаншы машинаштын цоражы. Буржуазьжы, пайарньвлэжы ма улы сандалык йьргьцэш тэгэла кугижалэн бленьт. Кыды йужнам пьзырньыкышты да йал кид львалнш бльшы прольэтарвлэ вэлэ паша бштэш царньмыштыдон, пичал кидэ шагалмыштыдон бшкэ бльмаштым патьрынок ашьндарьктэн—ашьндарьктэн миэньт.

Тэгэнь шаман 1917 ин кого октьавьрнэ йактэ бльы. Тьлэц варажы гьнь, айьртэмьнок вэс шаман лин колтыш. Тошты Российн кычкышым Октьавьр революци пашазь йьхлан пуш. Сандалык вьлнш кок йиш сандалык бльмаш шаман лин шьнзы. Ик вэлынжы тошты буржуазы—буржуазьжы, пайарньвлэ да ньнын гэнэралвлаштын вуйлалтэн бльмаш шаман, вэс вэлынжы—у, манман СССР—на, прольэтариатшы вуйлалтымдон, хозанлык пашажьмат, политьк пашажьмат социальизмьшкы сэрэн мимь шаман.

Пьтэрлиш—пашазь кугижаншы шачмашьжы буржуазылан колымаш кандьмым, буржуазы тагынамок цаклэн. Сэдындон, ошывлэн бандьвлэ совет кьчык ваштарэш кьрэдэлаш шагалмь андакок, ма улы сандалык вьлнш империальствлэ, Франци да Англи вуйлалтэн мимьдон, кыцэ кэрдьт, тьнгэ палшэн миэвь. Мьндьр-иргэчьвэлым ашнэн нэлн Англи дон Япон буржуазы иргэчь вэлын Колчаклан палшэн миэвь. Молы фронтвлэжьлэн Франци дон Англи палшаш линьт. Францижы—Украиньшты, Крымшты, Доньн

вады вэлнѣжѣ дѣ Польшышты палшышашлык ылын. Англычанвлѣжѣ Россійѣн йывдвлнѣжѣ, Балты тангыж тѣрѣшты, Кавказышты, Кубанышты, Донѣн ирвлнѣжѣ дѣ Туркестанышты палшышашлык ылын. Йѣрѣм—йѣрвѣш ти вѣрвлѣшкѣ йарѣн шѣндѣм салтак полкѣвлѣм нинѣ кандѣн шагалтѣнѣт ылын. Оксажат, хѣдѣржѣт кого ѣнѣрлѣок ошывлѣлѣн палшаш тишкѣ йогѣн миѣн. Тѣнѣмшѣ Россійѣштѣш пѣшѣзѣжѣм, хрѣсѣнѣжѣм капиталын кого вѣрѣйѣшѣжѣт, изи вѣрѣйѣшѣжѣт, иктѣштѣт вѣрѣйѣтѣжок ѣнѣштѣ кѣдѣп ылын. Ошывлѣн кид пуѣнѣш Октявѣр рѣволюци йаммашлан нѣнѣт пыток уанѣнѣт ылын, мѣльиондон шѣртнѣштѣм, вырсыхѣдѣрвлѣштѣм кѣшкѣмгѣц пасна эчѣ салтаквлѣштѣмѣт Россійѣшкѣ шагалтѣн миѣнѣт. Англыжѣ, Йапонѣжѣ, Амѣрикѣжѣ, Италѣжѣ, Грѣцижѣ, Гѣрманѣжѣ, Польшыжы, Румѣнѣжы, Чѣхословакѣжѣ, Франѣижѣ, Туркажы цилѣн сѣнгѣшѣ социализм ваштарѣш ѣшкѣ салтаквлѣштѣм колталтѣнѣт. Тѣнгѣлѣ гѣнѣ, Дѣнѣнкиндон. Колчакдон, Йудѣнѣичдон, Вранѣльдон дѣ молѣ, цилѣштѣм лѣчкѣн шумѣ гѣнѣралвлѣдон вѣрсѣдѣлмѣшнѣ—ма улѣ сѣндѣлѣк вѣлнѣш импѣриализмвлѣдон вѣрсѣдѣлмѣш ылѣш. Мѣнѣм ѣлмашна нѣнѣлѣн пиш кого худа ылмѣжѣм нинѣ тѣнѣмок йажон, раскыдыч пѣлѣнѣт ылын. Мѣнѣм сѣмѣркѣ Йакшар арминѣ ошывлѣн арминѣ шѣлѣтѣнѣт, СССР гѣц покѣтѣн колтѣнѣт, дѣ эчѣ ситѣдѣмѣшѣшѣжѣ, кравышѣ импѣриализмвлѣн салтаквлѣмѣт покѣтѣн колтѣнѣт, нинѣ пиш кого эксѣйшкѣ пырѣнѣт.

Кѣзѣт шуку буржуазѣ кугижѣншѣвлѣжок мѣдонна ѣндѣ вѣш-вѣш ѣлѣн миѣт.

Импѣриализмвлѣ мѣдонна вѣш-вѣш ѣлѣт гѣнѣт, пѣшѣзѣ кугижѣншѣдон вѣрсѣдѣлѣш ак сѣрѣп, манаш акли. Тѣнѣ ѣлѣмѣштѣ—ик мѣгѣлѣш вѣс сѣмѣнѣ, вѣс ѣмѣлдон кѣрѣдѣл анчаш сѣрѣмѣштѣ вѣлѣ лиѣш. «Шѣвѣнѣдон агыл гѣнѣ, тѣнѣдон ¹⁾» манѣн. импѣриализмвлѣ мѣ дѣонѣна кѣрѣдѣлѣш сѣрѣт. „Нѣнѣм“

¹⁾ Не дубьем, так рублем!

(мѣвлѣдѣм ѣнѣ) экономикѣ (хозанлык) сѣмѣнѣ пѣшѣ йаллѣвѣкѣнѣ нѣлѣнѣ, капиталнадон нѣнѣн докы пѣрѣн кѣнѣ. Тѣнѣм вара, хозанлыкшѣ кушмы сѣмѣнѣ, совѣт кѣчѣк вѣс сѣмѣнѣ сѣрнѣл кѣд дѣ, ѣшкѣ пѣшѣзѣжѣ, хрѣсѣнѣжѣ шѣтѣш мѣдонна тослана“ манѣн, капиталѣист-влѣ шамланѣнѣт.

Мѣнѣм социализм сѣмѣн хозанлыкна музургѣ вѣлѣ кушкѣш тѣнгѣлѣт, большѣвиквлѣн вѣктѣрѣмѣш сѣмѣштѣ (строй) гѣц, анѣкылаш жѣп гѣц утлаок кого нинѣ лѣдѣш тѣнгѣлѣнѣт. Тѣмѣкѣ совѣт ушѣм ваштарѣш вырсыдон тѣрвѣнѣш, угѣц йѣмдѣлѣш тѣнгѣлѣвѣ. Ти йѣмдѣлмѣшѣштѣ тѣвѣ кышѣц кайын миѣ. Мѣ сагашѣна цѣт-пашкудѣ кугижѣншѣвлѣ (Польшы, Румынѣ, Эстонѣ, Латви, Финлѣнди) вырсы дѣн польѣтѣйкѣ пѣшѣ видѣмѣш гишѣн йывырт дѣ йывырт агыл договорвлѣмѣт ѣшкѣ лоштышты ѣштѣт.

Кѣн вѣштарѣш тѣнѣ йѣмдѣлѣн миѣт вара? Шѣйѣлнѣшты гѣнѣ вѣрсы хѣдѣртѣмѣ Гѣрманѣ вѣлѣ, Гѣрманѣ шѣйылнѣжѣ гѣнѣнѣ—Франци дѣ Англи—ѣшкѣ лоштышты нѣнѣнѣ ик шумѣн ѣлѣт. Лѣч мѣ вѣлѣш пѣшѣзѣ дѣн хрѣсѣнѣ кугижѣншѣт кѣнѣ нѣкѣдынѣн ѣш. Ти договорвлѣ лошты—шуку догѣвыржымок буржуазѣ газѣтвлѣ мѣчкы пѣлдѣртѣрѣнѣт. Нѣнѣвлѣштѣ мам кѣлѣсѣмѣ машѣнѣдѣ? Румынѣ дѣн, Польшы лоштыш договор мѣчкѣ, Польшыдон Франци Латви Эстонѣ дѣ молѣвлѣдонѣт ѣштѣм догѣвырвлѣ мѣчкѣ,—цилѣштѣ мѣчкѣ, СССР-ваштарѣш йѣмдѣлѣмѣштѣ вашт кѣйѣш. Мѣ тидѣм цѣлѣток пѣлѣнѣ ѣлѣбѣ дѣ, ситѣдѣмѣшѣшѣжѣ буржуазы газѣтвлѣт эчѣ йажоракѣн ынѣлдарѣн, пѣлдѣртѣн пуѣвѣ.

Вадѣвѣл пашкудѣвлѣнѣ вѣрсы хѣдѣрѣштѣм пиш пѣт вѣрсѣшѣт йѣмдѣлѣн миѣт. Польшы тѣвѣнѣлшѣш. Тидѣ когонѣт пайѣн агыл ѣлнѣжѣ, вѣрсы пѣшѣшкѣ окса шѣвѣмѣшѣжѣдониктѣнгѣцѣт йажон кѣсирѣйѣн мѣшта, 1928 ин маулы кугижѣншѣ пѣшѣшкѣ окса шѣвѣмѣшѣжѣ гѣц 38 процѣнтшѣм вырсы пѣшѣшкѣ шѣвѣн. Франци Польшылан ѣрѣмѣш вѣлѣн ѣрѣмѣшѣм, оксадон агыл, вѣрсы хѣдѣрдон пу-

эн миә. 1923-24 ин Финлянди, Эстоний, Латви, Польшы да Румыны пәләнжөк ырсы пәшәшкы 335 миллион шөртный тангам шәвәнйт, 1928-29 инжы гынь 380 миллион шөртный тангам шәвәнйт. Ты нүжвэц Польшын хозанлык пәшәжы лаксырга да лаксырга вәлэ, фаврик заводвләшты питырналт миәт, ырсы промышльәнность (пушка, патрон, чоңәштәлмә хәдыр ыштым заводвләшты) шәрлә да шәрлә вәлэ, кәчын кушкын миәт. Кун ваштареш вара тиды цилә йәмдәлалтәш? Фашизәншы, ышкә пәшәзәвләштым пәзәбрныкышты ылышы Украин, Белорус да Польша хрәсәнвләжым тәрванымышты йәдә лаксыртән миәш, манын, Иольшылан ырсыхәдыржы кәләш ышкәлә. Сәк когонжөк ти ырсыхәдырвлә, ырсы договорвләшты гаңжөк С.С.С.Р. ваштареш йәмдәлалтәйт.

Ти лышкыды цәп постол пашкудына кугижәншывлә шайылыны сәндәлык ылыныш ма улы капитализмды армыж эчә оролән шалга. Сәндәлык ылыныш сәк СССР-дон кырэдәләш шаным ырсы пәшәштәшты ышкә цырэштым төрөк ынәштә пәлдәртәп, кәтәгыц, йәл кидтон тылшолым ыдырынәшты. Ныны тәнгә кытырат: пәйтәри ныны (мәәт) ваштареш иктә магань изи цуцам вәлэ колтәнә. Сынгымәшышты лиәш гынь, СССР пәшәзә, хрәсәнвлә тынәләйт гынь, вәс вәцын йәжоракын лывшалына, варажы маулы винадон аралалтына да, ныгынама кынылтымылә лаксыртән ты шуәнә, маныт.

Ти, әртәш ин, империализмвлә тәнгәк ыштәвы. Пәйтәри андак, халык хозанлык пәшә видымәшнәм лаксыртышланән, Афганьистан вәцын басмач бандит цуцам колтән анчәвы. Мә бандитвләм кидыштыгыц йәжонөк пушна. Шанымәшышты лин ыш кәрдт. Тымкы эчә, ти сәмыньжөк, Китай пайарны да гәнәэралвлә тәрлөм салтаквләдон эчә шукынарын Ирвәл-Китай (Кит.-Восток) кыртны корнышты масакланән анчәвы. Шамланмәшышты тәгәнә ылыны: ныялтыл анчышаш, большевиквлә аныәт лыскыды ылыт, лыскыды ылыт гынь, мә эчә угыц шү-

дәнгыштыгыц колталтәнә,—манын, шамланәнйт.

Китай—ошывләәт мам кычәльәвы тыдым шүдәнгәшәшты моәвы. Коктымшәш цацымәшыштыдонат нымәт ыштән ыш кәртәп. Тәгәнә **нацымәшвләшты анцыкыла ак лмәц, маңаш ак ли.** Социализмән ылымәш дон капитализмды ылымәш ик кугижәншы кыргышты кыцә ик вәрәш шынән ак кәртәп, тынгәк молы капитализмды кугижәншывләдонат социализмды кугижәншы шынән ак кәрдт. Мәнмән кушмәшна капитализмды кугижәншывлән пәтәймәшышты ыләшәт, ныны мәләннә цәвәр кушкын миәш ирыкым пуәнжәт ак кәрдтәп. Сәдындон вәлә йыдәт—кәчәт мә ваштарешнә ырсыхәдырыштым йәмдәләнәйт да йәмдәләнөк миәт. Мәнмәм лаксыртән шуаш манын, цуцан—цуцан, тапәрын-тапәрын мышкындыжым мә ыкына вискән колташ манын, сәндәлык ылынышы империализмды цәвәр кәчәвләм ороләнөк шалгам тынгәләш.

Совет ушәм тыкәдым цаткы-дәмдә!

Ындә ти шәмәнгыц ма кайын миә вара? Нымагыцәт анцыцжөк, буржуйвләлән тәрәш пырышы польтык пәшә видышывлән да мырызәвлән, буржуази лакәй—социалдәмократвлән „сәндәлык йырлышы ырсы әртәмыкы, тыр ылымәш лиәш“ манын, урмыжмышты нымагыцәт кого алталмәш ыләш; угыц эчә шукы ыыр йоктаршы ужмәш гыц пәшәзә—хрәсән шынцәрәжышкы, тытырә колтымәш вәлә ыләш. Такәш агыл вәт империализмвлә ма улы ырсы әдыр кәтыртәш манын, конфәрәнцәвләм, камисывләм да подкамисывләм моло постарат, да ышкәжы мәнмән—Советын, ырсәдырвләм вискөк йәмдымәш гишән вәлә агыл, лаштыкын изиш кәтыртәмәш гишән проәктвләмәт вәк ак йарыктәп, шыдәшкән—шыдәшкән со карандарән миәт. Империализмвлән овуцашты маганьы вара? Сәндәлык ылыныш тыр ылымәш гишән йылымәдон шукырак рәвәдәш, да ты нүжвәц пәшәжыдон гынь эчә когон ырсышкы йәмдә-

дэлтэй лижй. Капитализмй бйльмй годйм вырсывлэ литэ ак кэрдтэп. Капитализмвлэн шэмэн пйтймйкй вэлэ вырсывлэ пйтат. Выжалым—мйльмй вэр (рынок) влэм йшкэ лоштышты угыц пайблшашланэн, пйзйрнйбкйшты йлышй Ирвэл халйкым кыравышашланэн, империалист цуцавлэ лошты тагачы—иргодым вйрсы тэрвэнэн кэшаш ганьок (тидй лиэшок). Тидй эчэ тйгэньят агыл,—вырсын кого лудйшбйжок — империализмвлэн СССР вэлэн пйжйш шамлазымашты йлэш. Йамшашлык буржуазы йых, сьнгйшайшык социализмй нинйым сьнгэн шоктймэшкй, колбйм ййт—кэчбйжбйм цызышашланэн, ик ганак агыл,—эчэ шуку ганак пашазы—хрэсэнь сандалькбйм пукташ, мэнмэн корнэшнэ пичэл кидэ шагалэш.

Ти шэмэн мычкй мэлэньжй магань пашэ лэктйн мишайшык вара? Империализмвлэ лошты вырсы акли, манын, мэ ана кэрдт, нбнй лошты вйрсыжы лиэшок. Прольэтэр рэволюци толшаш лишйлэмдэрмйштым гынь мэ пыт пэлэнэ. Тынэ гыньят, СССР-нам оролэн, ытарэн шалгым (обороны) пашанамат кэртмйнэ сэмбйнь кызыток пйт йамдйблшайшык йлына. Граждан вйрсы годйм Йакшар армилэн вэскид пашазывлэ когон палшэвй. Анцыкыла кбрэдальмашты палшымыштыланат бнйанбймйла. Тэнгэ гыньят, йньят капитализмвлэн пйтэрли мышкындыжым йшкэтлэнок намалаш вэрэштэш. Тидйм тэвэ мэлэннэ пыт шамланаш кэлэш.

Вйрсыгыц ытарэн оролэн мимаш (обороны) пашам Владимир Ильич пйш кого пашээш жэплэн.

Вйрсэдбйрэш шошй прольэтариат, вйрсэдбйржбйм йажон кычылт мйшта гынь, ваштарэш шагалшыжбйм цактарэн кэрдэш гынь вэлэ, мэ социализмнэм йштэн шоктэнэ. Лэньин ти гишан тэвэ мам кытырэн:

„Вйрсэдбйрйм (вичэйльм моло) кйчылташ цацыдымы, вйрсэдбйрдэ йлэш цацбйшй пйзйрнйбкйшты йлышй халык ййх цора шотышкы вэрэштйшайшык йлэш. Ййх лоан халык лошты йлымаш гыц, ййх сэмэн кбрэдальмаштэ, вуйлаатэн шалгышы ййхым (классым) шүэштэн колатыдэ лэктйм

аклижбйм, буржуазй пацифизмвлэй¹⁾ йль оппортунизмвлэй²⁾ мэ мондэн ана кэрт вэт“.

Мэнмэн вйрсэдбйрнэ вэлэ агыл, Йакшар арминат улй. Мэлэннэ худам шаншышывлэ мэгбйцнэ цакнэн йажон шыгалтышты манына гынь, вйрсэдбйрэн империализм кид мэнмэн социализмй йштймашнэм йнжй аптйртй манына гынь, Йакшар арминэм кыцэгэртмйн цаткйдэмдэн мишайшык ылына.

Йакшар арминэ—пашазы дэ хрэсэньгыц, вэс сэмбйньжй маншаш гынь, сандалькнэ кычкшй күн кидйшты, нбнйвлагыц лиалтшй йлэш. Йакшар арми—йыхло сэмэн арми йлэш. Ти армин рэдйшкбйжй ййл пүжвбйдтон йлэшат, ик кулак, ик торговоат йль удорговой (нэпман)—иктат вэрэшт акэрдт. Кызытшй империализмвлэн вйрсэдбйр ваштарэш шагал кэрдшайшлэ

¹⁾ Пацифизмвлэ—тйгыдйрак буржуазйн польитык пашэ видйшывлэ, тымөншбйвлэштй, халык пашйштй шалгышйвлэ, капитализм шэмэн пйтэрдэок вйрсым пйтэрэш лиэш (шукужок йбгйлтйл) маншывлэ.

²⁾ Оппортунизмвлэйжй—буржуазй сэмбйнь кангайалт мишйвлэ.

нэн, Йакшар арминä нымагбцäт анцыцок бшкымжын вьрсäдър йөн-лыкшым лүктälшäшлък ылэш. Тидь кьзбтшб бштбшäшлък нымагб-цäт кого пашäяжб ылэш.

Владьмир Ильич ажны, вырсы лиэш—лиэшок маньн, блыы. Мä ик 3—4 ишток лиэш маньн шам-ланэннä блыы. Польаквлäдон вырсäдäл цäрнбмашлän дä Врангель цу-цам тьтärмблän 9 иät шон шага-лын гынбät, мä цэвөрөк бäläлтэнä, дä тьр бльмаш лошты бшкэ хозан-лыкнамаат шärэнä—куштэнä. Ти ирб-кьн тыр шулälтэн пашä бштäшнä пьтärлиок сändälбк вьлнбш ма улы прольэтариат СССР йаратымашб-жым, шүмбн бльмашбжым бшкэ буржуазыжылан кэчбнь анчбктэн, палшэн миä вэсэшбжб—коктымшэ-шбжб—мән'мән бшкымнän тыр бльмаш сэмбнь, кугижәншб пашä видбмашнä дä сändälбк вьлнбш буржуазы тärвәнблмашбм йыдын-кэчбн оролэн шалгбшб пашäзб-хрäsәнбн туан, вьржбгбц лишб, хоть кьнамаат бшкэ онжыдон оро-лэн шалгаш йäмдб ылшб Йакшар арминä эчэ палшэн миä. Империа-льиствлä мä донна вьрсäдäläшбжөк эчэ тьнгälтэлбт, вьрсäдäläш тьнг-äлмб кэчбштäm мä эчэ пыток ана пälб.

Мä донна вьрсäдäläш шаньма-шбштым бшкэ пашäзбштбгбц шөк-лänбмаш лүдбктэн, лаксыртэн миä, —пашäзбвлäштб мä донна кьрэдäлмэшкб, бшкэ буржуазыштым пьтäräш шагал колтэн кәрдыт ач, дä силам нälбн шоктымыкбшты, ваштарэшбштб шагалшб тышман-влäm сьнгэн шуэн кәрдыт. Йакшар арминäät эчэ буржуйвлäжым лүдбк-тä. Мәнмән тыр бльмаш сэмбнь кугижәншб пашä видбмашнä, капи-тальиствлäm шаньмашыштым, цьлт вьлкб льктын, цилälän пälдбртэн миä, дä капитальиствлän вьрсыш йäмдблälтмбштым äптбртблэш. Ан-цбкьблаат тэгәнь тыр бльмаш ли-жб маньна гынб, мä СССР орол-маш—пэрэгбмаш пашәнäm йбдэт—кэчэт цаткбдэмдэн мишäшлык ыл-ына.

Мәнмән бштбшäшлък пашәнä—социальизм бштбмаш пашä ылэш.

Иванов Хөдөр.

БРОНЬЭПОИЗД „КОРШУН“

Эх, яблочко, куда котишься...

Вагон мугьбярлэтэш вэлэ, кармонь-эт шакта.

Кармонь шактым ти мьры сэмдон тьэльäчий манмы вагоньштэт, кок красноармэйцб кушталтэн колтат.

Вärжб изиш чьдбйрак дä, ситä. Молжы нар воктэн шьнзäт, куш-тым сэмдон лапам шит.

Тидь №-ски бригады йугозапад-нбй фронтшкб Пэтльурам шйäш кэä.

1920 ин блэш.

Красноармэйцбвлänä нымат ак ойхьрөп.

— Не унывайте!—вэлэ маньн кол-тат,

Кармоньжы „яблочко“ мырэдбм лыдбнок лбдэш. Вьрсшкы кэмб-лйät ак чуч. Вärбшкб лишблэмб сэмбнь, цилän азнат вэлэ, иктät вуйбм вуйстык сäkбшб укэ.

— Даешь Петлюру!—Маньн вэ-лэ саслат.

Б... станцишкб йыдбм мишнä. Паровознан тьлжб йбртбмб, свисто-кьмат бш пу. Пойэзднä шагал вэлэ поспэйбш, камандым пуэвы.

— Выгружаться!—маньт.

5-10 минутшты цилän вырсэш йäмдб лин шагална. Станциштб бльбшб халькшб тä амала тä укэ, тагыш шьлбн иктät аккай. Ййтат, прамой пäläш ак ли. Станциштб службшбвлä вэлэ тавькьн-тавькьн кайылдалбт.

Тама изиш йыкьбракала чучэш.

— Он бвлä ылмб вärжбм хыт пälбшäш блнэжб,—маньн кыдбжб поныкалат.

— Ирок йактэ шалгәнä!—Кьман-дирвлänä маньт.

Йьрбм—йьрваш оролывлäm ша-галтбшнаат, станци доранок ама-лаш вацна.

Ирок кьнбьлнäät, анжэнä—йь-рбм-йьр садвичб вэлэ. Олмаэт, ви-шьнопкаэт, молбвлäэт тамаок кэ-чät.

Украинэт утлаок цэвэр, йажо сән-дälбк бльн бш. Сэдбндонбш—нбэ-мбц, польак, англи буржуйвлäжät, дä мәнмән ошывлäжät киндän, ци-

лэ улан Украиным Ышкыланышты-
ла шывшыныт, тарвэныт...

Тэвэ колына:

— Мянман полкына №-ски бри-
гадылан палшаш кэя,—манын кы-
мандирнэ кэлэсэн пуш.

Кэяш стройэн шагалтэвэ, анзыкы
дозорым (анжылт кэшывлэм) кол-
тэвэ. Тэвэ шукат Ыш ли красноар-
мэйцы мыктэн кыдал тольы.

— Ма мишашлык, №-ски брига-
ды штаб Ылы солашты, Пэтлыура
Ылэш,—маньы.

Иктэ кок-кым уштыш вэлэ ты
солашкыжы ма шотэлына. Төр вэр
агылат, мянмээдэм уштэлыт.

Ма мьнгэш сэрналнэ.

— Пэтлыуры докы сотыла пиш
шулдэшок мишаш агыл, маньн вэс
вэршыкы кэшнэ...

Лач хыдыртгыш рашкалтымлаок
чучын колта, ма шалгымна вэр гыц
иктэ вьц-кут уштышаш вэршытты
вьрсэ кэя. Пушкажат, пульэмөтшат
йажон шэлыштыт.

— Та-та-та-та-та... — пульэмөтэт
строча, талаша. Пушкажы:

—Цыг-бун!—Мырэн-мырэн колта-

Тэвэ анжэнэ: фургонэш (кужы
арава) бинтэйдон пидмы вуйан, кид-
йал шушыран красноармэйцывлэ
толэйт. Кыды мянман салтаквлэжы
шутыа Ыштэн йадыт:

— Ма, Пэтлыурын костэнэцшы
тотлы агыл ма?—маньыт. Ньныжы:

— Ничего!..—маньыт.—Тиды эчэ
ма такэш! Мянман „Коршунна“ гынь
лачокшымок тэвэ Пэтлыурвлээдым
йажон кыскэш, чынгэ, ниньвлэлан

ныбы гшпырэн кэяш... Шайыкылаш
тат ак анжалеп вак, мьнгэшлэет-
кыдалыт, кыргыжыт... Ти шушыр-
жы такэш вэлэ вэт,—маньыт.

„Коршунэт“ тэнгэлэ хыдыртэ Ылын
Мянманвлэ Пэтлыура толшашым
палэнытат, ваштарэшыжы „Коршун“
бронзэпэпойэздым ко теныт. Станци-
шкына толмыкыжы вара, Ышкэок
тидым ужна. Лачокшымок коршун
Ылэш: луды, кого ара, цилэ вэлэ
пушка да пульэмөт дулывлэ вэлэ
кайыт.

Анжашат йажо. Красноармэйцы-
влэжы:

„Эх, яблочко“...

манын вэлэ мьралтэн колтат.

Лачокок, ньима лудышат укэ.
Йыкыракаэт моло тагыш аныат кэш.
„Коршунжы“ лач живой ганьок
Ылэш. „Не унывай“ вэлэ ак маны-
рак.

Тишты шукы ошывлам тиды чы-
ныш...

Ты годшэн 10 и эртэн. 10 ишты
Йакшар арминэ эчэ когон кушкын,
силаи лин. Тынямшэн „Коршунвлэат“
эчэ кушкыныт „кычыштат“ пьсэ-
малтын.

Кызыт шамак толшы ма Ыкына
буржуй йыхвлэ шагальэвэ гынь
мянман „Коршунвлэ“ ниным ньыгы-
намат вуйыштым лүлтэл кэртымлэ
чынгэн шуат...

Тывэш, Китэй границашты чынгэн
пушнаат, буржуйвлэлан шукэш, кы-
дывлэланжы курымэшат, ашынды-
рашышты ситэ. Ышанрак буржуй-
жы Ыныкажыланат Совет власть
ваштарэш шагалаш ак шүды...

Н. В. Игнатьев.

Вурсы мардэж Роман.

(2-ш часть Панылажы)

III.

Тифлис...

Тифлис алашкы шонна.

Мянман тишэц пақыла, Баку вэ-
кылэет, ак колтэп.

Иктэ ньыллы эшалон салтак пүя-
налт шынцынна.

Кыдывлэжы Саракамыш вэцын,

кыдыжы Пэрси границэ дорц толы-
ныт.

Худанок 40 тьжэм салтак погына.

Корнышты пиш шукы масак ужа-
лтын. Ик вагонат, вэкат, пулька
Ыраждымыжы кодтэ.

Кыды вагонжы шактэ гань линыт,
Ыраж вэлэ.

Кавказ халыкэт салтак пурлыкэш
тамаок кэчалтын. Токышты кэям

талашышы салтаквләэдәм кыравэ-
нйт лүлүнйт, пуштыныт.

Тамазар эшалоным, эшалон халә
йылатәнйт, лач армьж трупка пост-
тол паровозвләжы да арававләштй
вэлә корны тьрәш шалгән коды-
нйт.

Ик эшалоным кырйк лывакй
колтәнйт. Йьд вэрәмән тидй ылы-
иат, тамазар шүдй салтакынштй кй-
млы нәр вэлә ытлән поспейәнйт,
молжы кэлгй карәм пындашеш ко-
ләнйт, йамыныт...

Салтаквләжәт махым путәлйт.

Кыды аулыштыжы ¹⁾ лач ик тар-
вашат, ик кұ маклакаат тйкәлтймй
кодтә, пушкавләэтдон, пульәмөт-
вләэтдон лүлүнйт, вактыныт.

Вырсыштылаок кйрәдәлүнйт.

Кок вәцәнәт эдәмвлә йамынйт,
орлйкышкы пйрәнйт...

Бйшкә лоштыштй попән шалгй-
шы салтаквлә Тифлис гыц пақыла
кәаш эчә йасы манйт.

Йасйжы пәлй. Тамазар уштыш
күкшйцән, ныгйнамат шйлыдым
лым вуйән кйрйквләят Октявйр
рөвольүцйән шижынйт, йангыштй
пырән машанәт, вәрйштй гыц тар-
ванымйлә чучыт.

Кавказ халык кон-вйд ганьок шо-
леш. Сакльй ²⁾ дон сакльы, аул дон
аул шидәлйт, вйрйым йоктарат...

Кнйәзвлән, пайанвлән властыш-
ты сйсйргә, ййжна. Мьндырланы-
маш жәпйштй пйсләнә...

Нәээр, труйыш халык хоза лиәл-
теш, вуйжым лүлтә, пайанвлә ки-
дйшгыш мйләндйжйм нәләш кид-
шйым вйктә...

Октявйр пожарешәт кнйәзвлән,
пайанвлән томашты, пурлыкышты
йыла, когәргә, пәнәш... Труйыш ха-
лыкын пайан ваштареш курым кас-
ланйшы шйдйжй динамитгань пй-
дештәш, сәндәлйк бйлымашйым тьн
гыцок цйтйртә, бйрйшкыктә.

Кйзйт Тифлис гыц Баку йактә
мәншэвиквлә вуй ылыт, хозаланат,
пайанвләм ләвәдйт.

Властышты шукәш агыл. Шал-
гымй, шынзймй вәрйштй мыльгал-
тәш, тйрйнь кәә. Труйыш халык
соикток нинйм комдык шйргәлтә-
рә...

¹⁾ Солавйм тәгәлә манйт.

²⁾ Пбрт.

Тифлис гыц иктә кут уштышаш
вәрйштй шалгәнә. Товарный стан-
ци постолйштй бйләнә.

Салтаквләнә кәчйнь фронтвләт
гыц погынат, шукәмйт. Со Баку до-
кыла колтймым вычәнә, йадйшты-
на. Со—корны пыдыргән, кәаш ак
ли,—манйт. Тә лачокймок попат, тә
алталат.

Баку вәцшй ик пойездәт ак тол.
Тй вәкбйләжй лач ик броньепойезд
вэлә каштәш. Малын тйштәкән мән-
шэвиквлән салтаквләштй каштйт,
мә ана пәлй...

Салтаквләнә кармоньым шактат,
куштат, мйрат. Походный кухня-
вләнә шйкштәт. Тагыштй аньәт
шарманкы тошнан мйра, „цәшйм“
лйкшы попкә ¹⁾ тьангра йукшйдон
сйгйрәл-сйгйрәл колта. Цыганкы-
влә мужәт каштыт.

Лач йармынкалаок чучын колта.
Лапкәвләт вэлә укә.

Йанварь тйлзй тьнәлйн вэлә
гыньәт, ньима уштәт укә. Лымым
вйкок ат уж. Йужнам шозән йур йа-
рәлә вилыкәлә да валымжы сәмбй-
ньок шыла.

Шйжй игәчй гань.

Мә шалгымна вәр гыц иктә кйм
уштышаш вәрйштй аэропланвлә
шалгым тәрәм вәр улы. Нинйжй
тйтйштймй потьәмшйлә мүнәт,
чонәштйлйт...

Салтаквлә ик кого сәмнә гань
йләт, ик ышйн ылыт. Бйшкймнән
полкыштына цилән икәнә-иктйнәм
пәләнә. Лймнәм вэлә агыл, бйлымаш-
нәмәт, күн тонйшты ма улы, кйцә
йләт моло,—вашток пәлән шонна.

Пәлбдә мам бйштәт?

Йангыштйм ладнаангдаш манын,
циләнок бйшкә бйлымашйштй гишән
иктй-вәсйштйлән шайыштйт. То-
кышты колгым сирймәшвләм, тор-
цйнышты толшывләм лоштышты
лыдыт.

Тагачы Шаров Лаэмйр чай йүмй
лошток вәтйжй докы сирймәшйым
сирәш тьнәлйй. Химичәски кыран-
даш нөртймәшеш тйрвйжй тагы-
льгән-чиәлгән шынзйн. Салтаквлә-
жй ваштылыт, шутям бйштән мыс-
кылат, сирәш тймдат.

¹⁾ Попугай.

Сирёмашыжым лыдын пумыкы-
жы:

— Токуна тәрванымна гишан ма-
лын вара шың сирь?—маныт.

Төйдөжө мылы йукшыдон:

— Шылдай, ылнөжө...—манэш.

Салтаквлә пушә өрбктәрәт, сас-
лат, Шаровын покажым моло шыр-
кәдәт.

— Мам вара, йә, ородыланәт...

Сирь, сирь...—маныт.

— Вәс ганәк...

— Биндөжө лач ородак-пәләкок
ылатыш...

— Мөланәм йара...—манешәт,
кльейшашлык конверт тыржым шө-
вильвөтдон нөртә.

Мәвләәт, вагонна кузән кәә, сас-
ләнә; манына:

— Сирь!

— Сирәмә!...

Бөшкөжө шүм кычән ижө ваш-
тылына.

Шаров сирёмашым кльейән шөндө-
дөмөккө, ваштылаш цәрнән колты-
шна, сусу потыкәнәм тәгү шөвшын
нәлән машанәт. Попымашнаат сө-
лөккә, ойханла чучәш.

Иктө, Хөдөркә лөмән, цигәнлә-
нәш мастар салтак, Лаәмөрөйн пул-
шыжым кычышат:

— Посылкым идә колты, маньыц
вара?—маньб.

Сирёмаш сирьш салтакна тама
лин колтыш. Стөл вәрәш йлшы
шөндөкшө вөлкө сирёмашыжым
люпок шуән шөльбө. Ләпкәжым
нөц савән колтыш,—төйдөжө вуй-
та вуйнаматан ыләш. Йөбрөжө йлшы
салтаквләжым үшкүжлә турән ан-
жал шөндөш.

— Кәлтөмәш!—маньб.

Мәәт эчәәт йөбрәш төнәлнә.

— Ма лиц вара?—манына.

— Қарангыда гынь қаранда! Тә ци-
лә тишкәвәк шоктышта...—манеш.

— Ма, йә? Ма линәт?

— Кәлтөмәш линәм! Тә әптөр-
төмдәдон вөсә тошты әдрәсөмок
анжыктөшым...

Салтаквлә литөмәш когон ваш-
төйл колтөвө. Күшөйл нар окня ан-
зөйлнө кнөгәм лөдын кишө Пөт-
роват йш цөтө вәк, цөлик йөрәл-
төш.

Ваштылмы йукәшәт мол вагон-

влә гыцәт толөт, погынат, нөма
пәлөдөок йәлөм анжөн-анжөн ваш-
төйлөт. Шаров конвертшөм мөнгө-
шок пачнөжө ыләт, төдөжө кыш-
кәдәлт кәш.

— Остатка конвертәмәт йамы! —
манеш.

Вагон лишкөинә иктә цөдө әдәм
погынән шагалыныт. Льовыгә ваш-
төйлөт.

Йолт пачын шумы вагон амаса
покшал турә шөинзөшө Шаровшө
лач камөт витәштө мадаш ләкшө
комикләок чучәш. Кәлпакшөм кы-
дашал, төлшол гань йакшар үп-
шөм ыдырәләт:

— Эх, Оринәәм!—манын колтыш-
дә салтак цуцам ужат, өрдөшкөлә
анжөн, вәс йукын трөк сөгөбрә —
кәштә ма?—манеш.

Йадмы салтаквләжө:

— Көшнә, әлок,—манөт.

Кәшш шагалшывләжө мәнмән ва-
гонштышывлә йлөт. Косир Сөв-
рөгин, апай тостол йук лөктөок каш-
шө Мөтлә — эстоньөц, бөшкөмжөм
когөш ужшө Сөдов, хөвәләш
мастар Охлөнин, өдөбрәмәш паш-
төк кыргышталаш йаратшө Вө-
соцкөй,—циләжө вөзөтөйн кәшәт
тәрванөнөт.

— Оринәәт докө әлок,—Высоц-
көжө манеш.

Төйдөжө шутяәдөм пишок ак
пәлө.

— Махань Оринә докө?—манеш.

— Ат пәлө гыцә? Тиштәкән ты-
жәм Оринәм моаш лиәш вәт...
Тонышәт ганьвлә вара! Ик пумага
оксам анжыкталатат, андөйл гань
цәцә төкә төкәт төлөйн шагаләш...

— Мөнь нөинөм йөрнәм...

Салтактлә ваштылыт. Высоцкөй-
жө мөскыла.

— Төләнәт бөшкәәт гань йакшар-
гым мөна вәт,—манеш.

— Соикток бөшкөмөинөм акшө,—
Шаровшы маньб.

Мытөкөрак, таза шөргө пәлө-
шан Высоцкөй өрдөшкө шөвәләт,
тәнгвләжө доны кәшш тәрванөвө.

— Төнгө гынь коток,—маньб.

Шаров цөвәр айарән игөчөм ан-
жалы, өвәт вәрөш шөшө көчы
вөкөлә сөинзөжөм вөктәлтөш дө
өш тырхы.

— Вьчалдай, мьньят кэйэм,—маньы.

Шиньэлжым шыгальт, калпакшым тюрлалтшят, вагон гыц тьргешташ вэлэ ылы. Танвлажым анжал колтыш Тэвэ салтаквлә кыргыжыт. Сагашы вагонвлә гыцат турткә тьргәт, талашат, кыргыжмышты сәмыньок шиньэльыштым чият моло. Походный кухняшты шолтән шалгыш салтакат, тамазар пу маклакам пад лывакы шыралыт, тагылыгышы анзылвач вьләнөк шиньэлым чиэн шьндьш, йәл паштәк кьргыжы.

Эртән кәшывлә тамам оролән шалгышы Шаров Лаэмьрым үжыт.

— Мам шалгәт? Әлымә...—маныт:

Тьдьжы пиш мылы йләш. Нигынамаат трүкышты тьрвәнән ак кә. Йалжы ышкымжын агыл, тагүн вәсынәт, тьрвәтәш шәкләнә машанәт. Пэтров дон коктын пачәлә-пачәлә тьргештешняат ижы—

— Кәшәш,—маньы.

Эшәлонвләдымы кого йоңышкы салтаквлә погынән, пүаналт шагалывы. Лудын вэлә кайәш, пьдьбранзык вьдлә шолыт, коештәлтят. Тамам саслат. Вуй мычаштына аэроплан тургә шактән чоңәштьлешят, попымы саслымьм трүкышток ынгылаш ак ли.

Стрәлкы будкы сагашы йләш шьндьмы й арававләдымы, шьдьбрвләдымы вагон лөвәш вьлнө кавказ форман, йләлшырәк грузин шалга. Кьдәләшөжы сәкымь ши вурдан кинжал ганьок пьсы йьлмән йләш. Молотдон шотка машанәт—попәнәт мий.

Попымыжы мälәннә пү сәмәш агыл. Попымжы сәмынь салтаквлән шьдө когоэмәш. Маньы:

— Грузин мәншьевик правитьельствы токышты кәшө салтаквләләнма улы ырсы әдьрыштөм тишәкән кодаш шүдьш...

Салтаквлә ыш тырхәп, шишкаш, саслаш, мьшкындөм кормештөләш тьнгәләэвө. Попымжым колашат акли.

— Ана пу!

— Ана! Ана-а!...

Маныт моло.

Мә пушкавләм, пульәмөтвләм агыл, ик патроньмат пуаш шьнә ли.

Вагон вьлкы кузән-кузән, салтаквлә шуку попөвы. Пуаш ыш лиәп.

— Тоньна буржуйвләм шийш кәлөт, маныт.

Пэтроват чәгән пуш.

— Лач ньөвольоак нәләш, толыда гынь,—манәш,—төнәм ышкымдәм ышкә пәлдә. Кым шүдө пушканам, 750 пульәмөтнам, 40 тьжәм винтовкынам вькьдәлә сәрәлынәт, Тифлис аладан лөмжөм вэлә кодәнә, лүл шәләтән шуәнә,—маньы...

Грузин тьшәкән:

— Тумайшда кок цәш срокым пуәм. Тижәпәш ада ыштө гынь, вара вәс статьян попәнә, маньы.

Тәнәлә манмәшәш мә пиш когон шьдәшкән колтышна. Грузинлән кок парня важлогыц парням мыскылән анжыктәнә.

— Тэвә! Тэвә! Тэвә пуәнә!—маньна.

Грузин йукьмат ыш лөк. Автомобильәшөжы шьнзәт, алашкыла кыдалы.

Мә тьшәкәнок цилә эшалонвлә лөәш вуйлалтышы штабөм айырышна. Тьдьлән йажо наказым пушна.

— Ньимамаат идә пу!—манна.

— Совәтвлә вәрцөн кьрәдәләш кодыда!—манын сасләнә.

Тагү аняәт, „пуаша ма вара“ маньат, тьдөм тиок шин шуәнә ылы.

Мәнмән полкына гыц штабышкы Пэтровым айьрөнөт.

Пушкавләнәм, пульәмөтвләнәм Тифлис вәкылә йәмдөлән сәрәл шьндьшнә. Пьдәштәрән шәвөктән колташ вэлә. Салтаквлә цәплә шагальэвө. Развәдкым колтөвы.

Бндә Тифлис вөлын тьнгәлмьм вэлә вьчәнә. Ик цәш эртыш. Кокты. Кымьтат шо.

Нимат ак шакты. Кәчө шьцмө годьмьрак вэлә тэвә развәдчиквләнә шпионьм кьчәнөт, мам вара, анжәт—кьртньи корнө тьр канава мьчкы, йьмән-йьмән мә докынала эдәм толәш. Салтаквләм ужын колтышат, шөлын вазы. Кьчәнөт. Вьлнөжы ик гимнастьоркы вэлә, шиньәлжы, калпакшы үкә.

— Кү ылат?

— Салтак.

— Махань полкын?

Тьдьжы мәнмән полкым кәләсэн.

— Документәдым анжыкты!

- Укэ... Йамын...
- Кьцэ фамэльэт?
- Вьсоцкий.
- Айда штабьшкы?

Лачокок Вьсоцкий Ылйн. Вагоньшкына толынат, пиш потыкэм шайышты. Алаштэт тидым марья токыжы ўжын пьртэң. Вьргэмжым вэлэ кыдашэш, амасам эдем Ырзэш тьнгэлэш. Марьяэт: „тиды марэм, йьлэрэк шьлок!“ манэш дэ вэс амасашкы лыктын колта. Тьдыжы талашымашты шиньэл дон калпакшымат нълынпоспэйдэ — шьлйн...

— Малың йал гьцшы шьлйн толынат? — маньна.

— Пүшт кайэшат... — манэш.

IV.

Кидя-кидя.

Вэс кэчэшьжок вярна гьц тарваньшна. Мянман эшелонна кымшы Ылэш. Коктытшы шукердат агыл ма гьцна аңзыц кэвь. Цилэ эшелонвламок пачелэ-пачелэ колташ лянна.

Каждый эшелон паровоз вуйышты йакшар плак йожалтэш.

Сандалык шошым вэкьлэ сярналт кэн. Йьрым-йьрвэш сусун, вэсэлэн кайэшат, тама, маат сусу ылына. Цилэ вэрэ ыжара, Ылэжэш. Сады, виноградниквлэ ыжар партыш гань ылыт. Кэчы шьртньй йалжым колта, сандалыкым пэлэдьктэ, тотлы пышым лыктэш.

Вьсоцкийна ойхырышанлык эдем агыл, ваштылэш вэлэ. Шаров вьлкы анжалыат, йьрйлтэн колтыш.

— Оринэат йажон мьньым чиктыш, — манэш.

— Чиктат вэлэ вара! Мьнь ужынамаат, палэм, — тьдыжы маньна.

Тьнгэ манмыжылан ма пиш цудэ-йьшна.

— Ужынат? Тьньы? Шьлок, ит алталы! — маньна.

Ик статьяңжы, лачокшымок потыкя. Лаэмьрна пиш тыр ылэшат, тэхень кайышан, атат шаны вак.

Ана ьнаны, вашталтына вэлэ. Тьшакэн шьдэшкэн колтымыла чучы вак.

— Ма, алталаш шагалам гьцэ! — манэш.

— Шайыштыма, йа — маньна.

— Мам шайыштат? Ышкэжы мь-

скьлэдэ вэлэш... Шайышташыжат укэ ганьок... Ватэм мьшкьран ылыат...

— Амалтыдэ... — маньн, шайа лощкьжы Вьсоцкий пьрэн кэш.

— Махань амалташ... Йьгьрым Ыштышашлык Ылыат...

Маэт ваштылына.

— Ой-ой! маньна.

— ...Пашкуды ваты—Кьтыьри докы мьнь каштынам — манэш. — Тьдйн марьжы шалэш кэн колтэнат, ньимэ лүтэок пьрэн кэшым... Ваты пиш пуры. Сьмаварым шьндьш, пайплошкам лыкты, мыным шолтыш моло, аракэм тагышэц мон кандыш.

Мавлэет шокшывьдэш ньртым сухариэтдон консэрвьм вэлэ качкынаат, тотлы качкышым ашьндарь-машэш шьвьльвьд толэш. Ть гишанок тама Мэтла Ыш цьты:

— Качкыш гишанжы ат попы гьньят йара ылнэжы... Тьтэок муснэнна... — маньна.

Малэнна ваштылаш лижы. Мам вара, Мэтлалан ньыгынамаат нормьжы ак ситы.

Шаров тьдым ак колышт. Шайажым цярньдэок ик ладын шайыштэш. Манэш:

— Качна, йунэ. Йьт ли. Суконьй пинжакэм кыдашым, лаковый кэмэм, вьлвэл йалашэм, сатин тыгырэм... Ынде сэнькышты, мамык тьшакышты мадын киэнэ. Тэвэ амасам шуткэшит. Кьтыьриэм кьнььлалыат, «кү ылат?» манэш. Марьжы ылын...

— Ынде йьлаэт шьгырт ли... — маньна.

— Маньэ вара... Мам Ыштышаш? Лыкышкы йьмэн вазынам, лүдынок киэм. Йара эчэ пьцкэмьш... Пьртышкы пьрэн кэвь. Марьжы тамам саслаш тьнальы. Йьлаэт хулаш! Атыат пуры, ават пуры... Цара йалаок токэм тьпкышым...

— Ватэтшы шитэ гьнь йара эчэ...

— Тьдыжымок ам кэлэсы. Вара, кок кэчышты тама, пэтрогэчы ли, Ватэм дон коктын окням виш шуэнна, олицашкы анжэн шьнзэнна. Тэвэ анжэм — томанэ дорц Кьтыьри дон марьжы эртат. Оратыш! Марьжы вьлнэм — мьньын вьргэмэм. Мьньым ужат: „пургэчы!“ манэш.

Йишкэжы мыскылен йырэн шьндэн. Мыланэм пишок намыс, тагышкок пырэн кэнэм Ылы...

— Чиктэнбт?—манына.

— Йажонок чиктэнбт, Тфу...

Хывалаш мастар Охлыннин, вэржы гыц кыныыл шагальбат:

— Тиды эчэ ма такэш! Мынь иканак царан шьлынам вак, маньы.

Пиш циган ылэш, угла алталэн мышта. Сэдьндонок маэт когонок ана Ыныаны.

— Алталэт!—манына.

Тэнэ манмым пиш ак йараты. Тьрвьжымат авартэн шьндьш.

— Мынь алталэм?! Йараш Ынэ... Тьнгэ гынь амат шайышт,—маньы.

— Шайышт, шайышт,—манына, шиньель пачыжым шывшына, покажым шьркэдылына. Сарвалыкташ йаратаат, йори „агым“ манэш, нэржым шьвшэдэ. Кужы вусыжым пьтырэлы, кахыралташ, вара шьжгата-тэрак бьрданшы йукшыдон:

— Шывшаш пудай Ынэ. —манэш дэ ма саганаок, вагон покшаланэт, сукалтэн шьнзы.

Цилэ вэц тавак мэшажым викутат. Охлыннинэ сусу лин колтыш, цьрэжы пырымашэш, лицаштышы шадра лаксаквлэжэт вьртэш йамын кэвы...

Йагылышы имны гань паровозна шьлэштылэш, кырык лап вьрдонэт кэш талаша. Шоэн-шоэн шьшкалта. Рельсывлэ уштарым вэрэш тькнэн мишы вагон арававлээт „цйт-цот“ мырат, тамахань кьурдон вакшмы кьивэр мьчкы таган йалан имны тьргыш кьдалэш машанэт. Вагонвлэжы ик ладын бьрышкэлт миэт. Виш шумы вагон амасавлэшкэт корны ваштарэшнэ кыргызшыла тьэльэграф маньвлэ кайыт. Чьны кэмьнэ годым маньвлэжы лач шулты пандывлэлаок маньмэ эртэн-эртэн кэат... Палныла кырык вуйвлэ ошын, шимьн, тьтырэн кайыт, тагышкы шайыкылана кыргызшыла чучыт. Аулвлэм эртэн-эртэн кэнэ.

Сагашына вагонвлэштэ кармонь-жым шактат, мырым мырат.

Кэчывал эртэн, бьмылкэвлэ кужэ-мыт.

Охлыннин шит кыт, парнья кьж-гыц цигаркам пижьктымькьжы:

— Йа, бьндэ шайыштыма, маньна Шайыштшы пип мышта. Шамаквлэжым йэмпьлдон йагылтэн оптэн мий, колыштмэт вэлэ шозэш. Нэржы гыц шькшым важын шэнь-ык пандыла лыктын колтышат, попаш тьнгэлы.

— Салтак лыман Ылам Ылы...—манэш—Мынь ганьэм аханьцам соллаштат ат мо. Сьнзээм вэлэ пыть бьштэлам, чэчас иктым аыл лум. моам Ылы...

—Оринээдьм?—тагь аныат маньы.

—Маньэ вара... Лач йэкшюкок ылам Ылы, тагышкат пырэн кэм. Окня ваштэт моло шуку тьргэнэм. Сола попнан вэтыжы кэлэсэнэт мыштыдымы йажо Ылы. Марыжы бравы гань—кужы, вьцкьж, кэсы йукан, кэсы пандашан...

—Анжалда доко,—маньн Сэдовна кырык вэкьлэ кидшым викутэн попа—тагьвлэ аныат толыт...

— Кышты?—йадна.

— Тьвэш.

Анзылына, иктэ ньл уштышаш вэрэштэ, корны бьрдыжэш аул шаргалт вазын. Пьтыри андак ньимат шьнэ уж. Лач тусарэн анжалмыкына ижы, аул гыц тэмбакьлэ пьыртки аравлэ кайыт, тамавлэ кьргьжмыла чучыт. Шукат бьш ли, палэвы, кькьырика шайыкы, тама, лин колтэвы.

— Тиды такэш вэлэ, маньна, дэ Охлыннинлэннэ пакыла шайышташ шьдышнэ. Тьдыжы цигаркажым шушат, эчэ попа.

— Ах,—манэш—кыцэ вал ти вэтым алталышаш? маньн шанэн каштам. Оролэм, ньыгыцэат статьяш ак тол... Иканак поп алашкы кэн „Ма гыньат лижы!“ манам. Сэк йажо вьргэмэм чышы. Попын пьрт турэат бьндэ мьнгэш-аныэш сьрньлыштэм... Ужам-вэтыжы окняшты. Кэчы шьнзэш вэлэ. Тотлы сирэнь пьшэт ньыгьдэмэш, аракалаок вуйышкы куза, вьрым тьрватэ... „Пурвады“ маньым „Шули“ маншэш. Пакылажы тамам аныат маншаш. Изиш шькланэлам—поп вэты ач. Кэш тьрванэш вэлэ.“ Тэвэ: „Иван“, маньмэ ласко йукым колам, поп вэтем сьгырэ. Бьшкэжы йаг йылатарымыла йьрэ, шим сьнзэжыдон анжа «Ма?» маньым. «Ть-

вэ, имэм пуай ылнэжы» манэш. МЫнь пиш сусу ылам. Токыжок намал пыртышым... Сагажы шындыш, попа, ваштылэш. МЫньят йыбрэм. Коктынок ылына. Прислугы токыжы кэн. Тавыкын-тавыкын виш шумбы окнышкэт кужынервлә микалат. Йужнамжы, вуйта самынь, кужынервләм поктылмыла, поп ватын йижэрә валган шыргы мыныжым, ош прәник гань итыра пөлышыжым моло тйкәләм... Йыбра вэлә, шыдешкәш моло акат шаны. Тэвә цылкажым пидаш пырахән шуш, диванэш йарнән вазы. МЫнь ороды гань токыжы мишым, нымам манаш... „Скушна!“ манэш дә кәрнәл-кәрнәл колта. МЫньят цаклышым... Сагажы цатырак йарнәм. Тыдат пижеш вэлә. Попәнә, ваштылына. Йыт ли...

Мәэт утла литымаш колышт шындәннә. Йукымат ана лык. Ышмам вэлә кәрән шындәннә. Вэрәмә шонгыньят, качкашәт анаат шаны.

— Кидшым кычышымат—манэш, шәржы шоткә вэлә шиэш... Тама лин колтышым, шәкләнбимәшәмәт тагашкы кәш, ропок элтәлән шындышым. Вёкәм пиш ныжгән анжал колтышат, цытыраш тынәлы. „Амалым кыдәжышкәм алок“ маньы. Пырышнаат...

Шайажы пөтарәлтәок кырылт кәш. Кырык кукрика шайыцын пичәл лүлмө йуквлә шакташ тынәльвэви, пульывлә шишкат.

Манмәэдым лүлөт.

Мә цилән тәрванән кәшнә, пичәлвләнәм роалтышна, патронвләнәм нәлнә, бомбывләнәм тәрвеннә сакышнә.

—Көлтөмәш! — манын вырсәнә. Мам вара. Эшалонна тама лин колтыш, шылок шагальы.

Мә сасләнә.

— Йавылвлә! Мамын вара шагалтышта?—маньына.

Анжәнә—иктә лу вочык кыташ мә анзылныш корны рельсым пыжән шумь. Йара эчә паровозыштына оролы салтаквлә шагалтымы. Тыды агыл ылгәцы, тамаат линә ылы...

Пулькавлә шишкат дә шишкат. Вагоныштына ик салтакын кит шу-

шыргән. Мол вагонвлә гыцәт йан йасы йуквлә шактат.

Пэтров үлыкы тыргәштыш. Каймы вәрәш шагальат:

— В цәпы! — манын камандывайән колтыш.

Вагонвләнә гыц турткә тыргышнә, кыртны корны сагашы канавашкы йымән вацна. Цунә лүләш тәрвәтышнә. Пульәмөтвлә тоткә строчат, ыргат.

Иктә кымлы әдәмим корны төрләш—рельсывләм опташ колтышна. Шукәш агыл, вады лиэш, йыт төлөш. Тышкәвәк кәрәк ма—дә ти көлтөмәш вәр гыц карагаш кәләш, тадарвләм (лүлшөвләжы нины йлыныт) поктән колташ кәләш.

Тадарвлә вылкы пыраш тынәлнә, пүгырнән-пүгырнән кыргыжына. Иктә лу вочыкым кәнәят, виәлт вазына, лүлбнә, вара эчә кыргыжына.

Лүлшөвлә дон мә лоштына шүдө вочыкат ыш кодт, шөжгә вэлә лышыләмбнә. Пульывлә вуйна мычаш гыцок шойгә шишкат. Вургышла вәлнәт Высоцкий кыя, эчә ик әдәм гач Мәтлә кужы кәпшөдон пәрдәләш, пульы колтымжы йыдә пушәдә пушә шыдешкә.

— Сытона вәлә! качкылдалашат ирыкым ыш пуәп!—манын „шанымыла чучәш.

Сары вусывләжы сила гыц кәшы кәкын сәкәлтшы шылдыр гань кәчәт. Лицәжәт лач ышма аратажы вэлә кодын, —худаланән кошкән шынзын.

Высоцкий соиканьок, ваштылән тыдым мыскыла.

— Йажон вәкт! Татаркывлә докы мимыкына кравәцым качкына!—манэш.

Тыдыжы шыдешкә вэлә.

— Пукшат тэвә!—манэш.

Пэтров сәк анзыцок кәя.

— Впәрөд!—манын-манын колта,

Шукат ыш ли, иктә кок шуды тадар лаксакышты гыц кыргыж ләктэви. Вёкышты бомбывләм кышкәнә. Со ак цәкнәп. Йарлалт кәшнә. Салтаквләжы, тадарвләжы лач йыргыж ганьок шолаш тынәльвэви. Саслат, шушыргат, вилыт, колат, шидәлыт. Кыдыжы „мыньым ит тыкәл!“-манын, пичәл шуән кидыштым кышкы лүлтәт, сарвалат. Йужыжы

шушбрдон йасланат, „пожалсты пуштай!“ маныт.

Мбнбат йалым анжэн саслэм, йал пуштатат пуштам, колыш эдэмвлэ гач моло кыргыжам, тыргэм...

Тадарвлэ цакнаш тынгальэвб. Садвичбвлэ докы арэн, поктэн пыртышнаат, садывлэ йыр капайымы канававлэ гачэт тыргаш да токыштыла шблэш тынгальэвб.

Кэчы шынзэш вэлэ. Эшэлонна дорцын пүлэ брдбжбш карангынна. Иктэ кым уштыш нэржб лиш доко. Виноград, апэльсин, лимон садывлэ гачэт кэнэ. Нэрбшкб тотлы пыш пыра...

Тадарвлэ пиш чбнь кыргыжбт, йалышты вэлэ кагакын кайэш, нбнбм шоам манын, итат шаны.

Аулышкы кузэн шомашэшнэ тадарвлэ икараш погынен шагалыныт, личалбштбм шуэн-шуэн, кидбштбм кшкб лүктат, мирбм кбчат.

— Идэ тбкэл, ылнэжб...—маныт.

Рушлаэт прамой ак мыштэп. Пэтров пэрэводчик гач нинб дон помыш. Шуку йадышты. Кыды тадаржы, нинбм пушгына, лүэнэ машанэн, тама, мэгбрат—

— Мэ агыл... Мэнмэм алталэнбт...—манбт.

— Та агыл гбнь, кү бнбэ?!

— Пайанвлэ, кнбэзвлэ, муллавлэ ¹⁾ нинб мэнмэм йышкырэвб. „Ти большевиквлэм шидэ“ маньэвб...

— Большевиквлэм? Большевик ылынажым кышэц палэвд?

— Тифлис гбц эдэмвлэ толын кэвб. Нбнб тамдам пушташ, краваш шүдэвб... „Ада пушт гбнь сулык лиш, аллах ¹⁾ наказа“, маньэвб. Сэк анзыцок кнбэзвлэнэ, пайанвлэ нбнб вэкб лиэвб, нэволаок мэнмэм ваштарэштэ нэгэвб...

Пэтров ижб цаклэн колтыш. Тифлисбштб мэнмэн пичал, пушкавлэнэм моло нэлэшэт лүдбнбтат, корнэш арэн—арэн кыраваш линбтбш.

— Тифлис гбц толшывлэжб кышты ылыт?—маньы.

— Пакула, вэс аулвлэшкб кэвб, —маныт.

Мэ мибнбнэ аулжы кого ылэш. Күэрдон бштбмб сакльывлэ, икэнэ

—иктбштб вблкб кырмэн кузэн, сага-сагаок цымырнэн шбнзбнбт. Охырбрак вэрвлэштбжб махань—шон пушанбвлэ кушкыт, тотлы пышбштбм шэрэт...

Пүэргбвлэ гбц пасна, брвэзбвлэ ат анжашэт погынен шагалыныт. Цилэштбн—выц иаш гбц когораквлэштбн кинжал кэчэ. Бдбрамашвлэжб палны шалгат, паранджадон ¹⁾ лицаштбм мүдат...

— Тамдам мэ ваштарэшнэ тарватбншб кнбэзвлэжб бнбэ кышты ылыт?—Пэтров йады.

Цилэн ик йукун:

— Йок! Йок! ²⁾—маныт, кидбштбм кырык вбкблэ вбктат.

Нбнэт цилэн шблбнбт, мыктэн кыдалыныт.

Кнбэзвлэн сакльывлэшкб иктэ нбллбн кэшнэ. Молжы тадарвлэм оролэн кодэвб. Лүдэн, цбтырэн шалгышы тадарвлэ вэкб мэлбн сэрнал шагальат, Пэтров помыш:

— Та—манэш—идэ лүт, тамдам ана тбкэл. Большевиквлэ пайанвлэм вэлэ тбкэлбт, нэзэрвлэ вэрцбшб колбмышты йактэок кырэдэлбт, маньы.

Тадарвлэ пиш сусу лин колтэвб. Эчэат колыштнэштат, пблбшбштбм шагалтэн шбндэнбтат, лишкбштбраккок миэн, тидб попэн, чангэн пуш. Маньы:

— Мэ доньна, Россиштб, кбзбт ровочыйвлэ, хрэсаньвлэ совет властбм бштат. Нбнбн шүштб курым шбнзбшб помэшбквлэм, фабрик хозавлэм поктэн-поктэн колтат, вэрэшбштб бшкэок хоза лит... Талэндэат тэнэок бштбш шүдэм...—маньы да кэшнэ. Кэчы кырык шайыкы лишэш вэлэ...

Кнбэзвлэн бблбм вэрвлэштбм сакльы манаш акат ли,—кок йатажан кого томавлэ ылыт. Пырышнаат, мавлэ укэ! Вольыкшы, киндбжб, аракажб! Мэтлана шбвбльвбдбм нэлбнок брбн. Кукурузы шэргиндбвлэм моэват, тамаок качкын колтэвб...

Бблбм вэрвлэштбм, подвалвлэш-

¹⁾ Тыштблэ бдбрамашвлэ лицаштбм пүэргбвлэлэн ак анжбктэт, паранджадон мүдат. Совет власть лимбкб ижб ти овуца йамаш тынгальн.

²⁾ Укэ, укэ.

¹⁾ Попвлэ.

¹⁾ Йымл.

тѣм моло-цилаок анжэн, пыргэт сэрнѣшна...

Ик изи окньан кѣдэшкѣ сырава- чым пыдыртэн пырэн шагална—тэгү эдэм шѣнзѣлтѣ, прамой ак кай. Пѣтров спичкѣм ыдырѣлат, тѣшѣкѣнок ѳрт гѣц кѣшѣ гань шайыкы цѣкнѣн колтыш.

— Зинѣ!—маньы.

Бѣдѣрѣмѣшѣжѣ:

— Васѣ...—манѣш.

— Омын агыл вара?—Пѣтров ма- ньы дѣ лишкѣжѣ миш.

— Омынок вѣкѣт, Кѣнѣыл ша- гальѣт Бѣдѣрѣмѣшѣжѣ маньы.

Коктынат икѣнѣк-иктыштѣм эл- тѣлѣн шѣндѣвѣ.

Мѣ анжаш вѣлѣ линнѣ...

(Пакѣлажѣ лиѣш)

Влад. Мар Вайт.

К У С Ы.

I.

Тѣвыр-тувѣр кѣнѣыл шѣнзѣм.

Пѣцкѣмѣш. Ньимат ак кай. Ок- ньѣ гѣц тама йуалгѣ мардѣж йуж- гѣ пырымла чучѣш. Амалѣм вѣрѣш- тѣм охоньѣцѣ пыдѣргы вѣлѣ.

„Ма вара? Кѣ окньѣзмѣжѣм шин кодѣн?“ маньн шаналтѣшѣм, дѣ тѣшѣкѣнок:

— Цун! цун!—пичѣл йуквлѣ мѣн- дѣрѣцѣн шактѣн колтѣвѣ.

— Цун!...

— Цун!...

— Цун!... Астрахан-Астрахан хѣ- лѣ Бѣрѣшкѣлѣтѣш вѣк, пушка йук шактѣн колтѣш.

Кѣвлѣ лѣлѣт? Малѣн?

Окньѣ вапт анжѣм. Ньимат ак кай. Август йѣдѣт пѣц пѣцкѣмѣш. Ик ольѣштѣт, ик пѣртѣштѣт тыл- соты укѣ.

Эчѣт пичѣл йуквлѣ цудыгѣ шак- тат. Вуйышкы тамавлѣѣт пѣрат. Ма вара? Рѣвольуцим ѣштѣт? Икѣ- чѣ пѣлѣмѣ колкѣчыш рушѣм, мѣ- ньѣм вѣш лидѣ, рѣвольуци гишѣн шу- кы попѣш.

— Рѣвольуциш!—маньн вѣрѣм гѣц тѣрвѣнѣн кѣшѣм.

Йѣлѣрѣк тѣгѣр — йѣлашнѣм чѣш тѣнѣѣлѣм. Чѣш цацѣ-цацѣ, ньѣма кѣнѣымат моаш ак ли.

Пичѣл йуквлѣ тытѣштымы шак- тат. Кынамжы вьртѣш цѣрнѣлѣл

колѣат, эчѣ цунѣ шакѣт... Эчѣ.. Эчѣ..

Тѣгырым ньѣмадонат чѣн ам кѣрт. Мам ѣштѣшѣш? Тылым чѣк- тѣшѣш лѣдѣш: пушкадон нѣжѣл колтѣвѣ гѣнѣ, ньѣмаѣтѣт ак кот.

Э, роквашток! тыгыр вѣрѣш йѣла- шым чѣш цацѣмѣш. Пушка йукѣ- шѣт тѣрѣк кѣнѣыл кѣнѣмѣт, ородѣ гань ливѣм.

Кѣмѣм моло чѣшѣм.

Тѣвѣ йѣл йуквлѣ тышткѣ шак- тат. Колѣштам, лишѣммѣлѣ чучѣт. Шыгыр—вогѣр камака шайык пѣ- рѣн шагальѣм.

Амасам ольѣн пачѣвѣт, кок мѣтѣк, кѣжгѣ, таза эдѣм пѣрѣн шагальѣ- вѣ. Лампѣштѣ улѣ. Анжѣлѣтѣт. Тамам пѣжгѣлтѣт... Шѣргѣ торго- вой Губин купѣц дон вѣтѣжѣ ылыт. Пѣрѣи мѣнѣѣт Губиньн шѣлѣшѣжѣ йогѣн валѣнѣм. Козмѣдѣмѣян ала- на турѣ, кожла сѣрѣштѣ, тѣдѣн ага заводшѣ эчѣ Ылы. Кѣзѣѣтѣт улѣ вѣкѣт. Шѣлѣшѣжѣ йогѣн вал- мыкѣм, мѣнѣым токѣжѣ кандыш, сѣрмѣц намалшѣм ѣштѣш.

Пѣян ылѣш гѣнѣѣт, мѣнѣым, дѣ молы тѣрлѣм эдѣмвлѣжѣмѣт, худан пукша, чиктѣ. Бѣндѣ тѣдѣн донѣ мѣнѣ шуку Ылѣн колтѣннѣм, 6- и шѣш. Тонна моло кыцѣ Ылѣт, пиш пѣлѣмѣ шѣш ылнѣжѣ, кѣш вѣлѣ ак вѣрѣшт вѣкѣт. Алажѣ ошывлѣ кѣдѣштѣ ылѣш ач. Ньѣгышкѣт ак

колтэп. Проходвлэжэт Ийл мычкы ак каштэп. Царицын йактэрэк вэлэ кузат. Паклажы большэвиквлэ ак колтэп...

— Кыш кэйэн?—Ыдйрэмаш вьцкыж йук шакта.

Пүэргыжы:

— Шылэн вэкат...—манэш.

— Шылэн... шылэн... ох тиды большэвиквлэлэн палшаш кэйэн. Профсойузыш сирьктэн вэт...

— Лачо-ок? Мам попэт?

— Лачок. Лачокшымат сирьктэн...

Шукы мьнь гишанэм понгын шалгэвы. Большэвиквлэм вьрсэвы, шудальэвы. Ньны толыток вэкат маньэват, пиш сусу лин колтышым.

Тамам попэн-попэн, ойлэн, охлэн, мьнгэшок тьыккэ лэктэн кэвы.

Тыр. Ньима йукат ак шакты. Пичал йуквлэат цэрнэвы. Мам ыштышаш? Түгы лэکشаш вэл, агыл вэл?

Лэктымок.

Эчэ пичал йуквлэ цудыгэ шакташ тьнгальэвы. Кок канэ пачэла пушка йук алам урыктэн шумылаок шактэн колтыш. Цыгьыр-цонгьыр окнья пыдйргым йуквлэ шактэн колтэвы.

Сотэмэш. Ала тьтырэнлэ кайэш. Олыцаш лэктэш лүдыш—кышак сэвал шуат, тьдым вэлэ вычы.

Капка докы кыргыж мишым. Тьшты халык шалга. Тамам попат... Мэгьрэт... Охлат-ойлат.--Шудалыт...

— Кэаш ак ли ма?—ик эдем гьыц йадым. Йадмы эдемэм шүндык вьлэн шьнзынат, тьргэ цьтырэн шьнзэ. Мол эдемвлэат хэдйрвлэдон тагыш кэаш лэктэн шагалыныт.

— Магань кэмэн... Кэаш итат шаны. Олыцаш лэктынат ат шо, тьшакко сэвал шуат. Тьвэ, ужат, иктым лүэн пиштэныт...

Лачокат, тыртуарышты тамагань шим ара кий.

Погьнэн шагалшы эдемвлэн шайаштым колыштым—колыштамыт, нэзервлэн шайала ак чуч. Цилэн большэвиквлэм ават пьлбшьшкыла колтат...

Пичал йуквлэ, пушка йук рунэ хала мыч шьбрэнкок шакташ тьнгальэвы. Цилэ халажат урмыла чучын колтыш. Тувьргэ имнь йал йуквлэ шакташ тьнгальэвы.

Тагышты аныат:

— Ур-р-а-а-а!... Урал!...—манмы йук шакташ тьнгальы. Вуй мычаштына-ок, шойгэ цактэн, йурлаок шодыгэ пульывлэ вилыт.

II.

Кэчывал кьдлан Губин докы сирмашым намал кузыктышым. Коктынат ылыт, мьньюм тураракын вэлэ анжалыт.

Льдыт, иканэ—иктыштым анжалыт.

Коктынат охлат, ойлат. Тамавлэм попаш тьнгальэвы.

Ма лиэвы аныат, ньимат пьлэш ак ли.

Анажы вуйжым кок китдон кьчэн шьндышат, „ой“ маньин, дываныш комдык йорьнкэш. Губинат кьдэж мьчкы тьыккэ кьргышталэш, „вьдым! вьдым!“ маньин сасла. Йукэшжы прислугьывлэ кьргыж тольэвы...

Анам вэс кьдэжышкы нангэвы, Губинат паштэкшы кэш.

Мьнь стьл докы мишымат, мондэн кодымы сирмашыштым йьлэрэк лыдаш цацэм тьштыжы тэвэ мам кэлэсымы.

Пуры кэчы

Шукэш, агыл Астраханьштыда шь эдылмаш лэш. Аныат ти ваднок ылын. Большэвиквлэн сила кого Ть шьлэш цацыла... Кьзытэш цэвэр!

1918 и

ЧЭПКИН.

Сирьмашым льдылдалыымат, тамалын аныат окньаш анжалыым. Олыца мыч мьктэшкывлэ пиш когон, кыткы нэрынок, тэrvанэвы.

Лүмы йук ак шакты.

Мам кьдалыштыт, ньимат пьлэш ак ли. Тагыды олыца лыкэш мыктэшкывлэ йамэвы.

Шалгэм. Тамам ыштышаш, амат пьлы. Вэс кьдэжты Ана ойла. Цаш йук цыт-цот шакта. Кьдэжшым анжал колтэтат, орят. Ма укэ? Акэвлэжымок ма шанэн кьлдьлэныт вэл? Пэлэдышвлэжы мазары. Стьл, дыван, парсын гань кьпыцкэн пькэн... Картынвлэ...Цилэжы лыдынат ам шокты.

Кьридор мьч кэм йуквлэ йочыргэ шактэн колтэвы. Тэгувлэ толыт. Шукынла чучыт. Лишэмьт вэлэ. Кыш пырэн кэшаш? Кьдэж гьыц лэктэн ам поспэый,—ужыт. Изин

шаналтал шалгышымат, кравать нй-мак пэрэн кэшым.

Сэк анцылнок косир вйргэмән офицэрвлә мам-шон попэн, ваштйл йолткә анжылт-анжылт, пырэвй. Паштэкйштй-хоза. Анаат тйшәкән тёрланән кән, йбрән-йбрән пйрыш.

Вилка дон цәркә йук вэлә тьон-ыргә шакта, качкаш-йүашәт тй-гальэвй. Ыдйрәмәш прислугывлә намалок шалгат... Кравать лэвәш пльэтонәт вашт, цилә ужам йүк-шйрәк лин колтэвй:

Тэвә Лизуэмйн итйрә йалжымат ужам. Коктынжы вәт пиш йажон Ыленә, икәнә-иктәнәм литймәш йаратәнә. Лызу гань Ыдйржымәт ат мо машанәт, угла цэвэр Ылэш. Лач ладәш оптал шйндймй нй-ма самбньжат вәт укәлә чучәш. Йбрәлтән попалтымйжым, кловой сйнциә анчалтышым ужмыкәтшй нймадонат йаратыдә ат цйтй...

Гулайаш моло со коктйн икараш каштына.

Офицэрвлә качкаш манын вэлә агыл, Ышкә пәшәштй гишән попаш погынәнйт Ылйн. Мышкйндыштйм кормәштйл ижй большэвиквләләнәт крозат.

— Йажон нинйм тымдәнә!—маньт.

Губинвләжй тйнгә манмәтлән угла сусу ылыт.

— Тымдйда, тымдыда! Кугижән-йшнәм ти «бандитвлә» гйц ытарыда,—манйт.

— Идә ойхыры! Ик большэвикй-мәт ана коды. Циләштйм падйрәш-тәнә.—маньт.

Губинвләжй:

— Кәлнәжй, кәлнәжй!—маньт.

Шуку попэвй. Ырәләл кәшй офицэрвлә мйрым моло мырат, тамам саслат. Тэвә хоза вәтй Ана:

— Тырлыда доко, мйнь мам эчә кәләсәм!—маньы.

Тамазар йук икәнәштй:

— Мам? Мам?—манйт.

— Тиок кәләсәш мондәм. Мәнман сирмәш намалшынаат большэвик ыләш вәт. Профсойузйш моло сирйктән.

Офицэрвлә шйдәшкән колтэвй.

— Ышкәжй кышты!—кбйжй йу-кан офицэр сбйбрәл шйндйш.

— Аньәт, манйт.

Цилә вәрә кйчәләш тйгальэвй.

Ак ситәшйжй, мйньбйн кахырал-тымәм пиш шон шбйнцибн. Кахырал-тышым гйнь, Ылймәшәм пйтә кок кидә ышмаәм, кычәм шбйндйшымәт ам кахбры. Тйрхйшым—тырхыш-ым, нәрәм гйц -вйр йогән ләктй, изи цош гань пйрхә.

Тамаат лиәш Ылы, йара эчә ош кәлтймәшвләәт ләктйн кэвй.

Мйнь кравать лйвәц ләктйльдәль-ймәт, йбләрәк сарай вуйыш, шудй лошкы шйлыбн вазым.

Ындә мйньбйм кйчәлок! Губин агыл, ик эдәмәт мон ак кәрт. Сәк оголйшкок, сәк пйндаш шудй лок-кок мүдәлт вазынам.

III

Шижйн колтйшым. Сарай вуй гйц валышым. Ййд. Пйцкәмйш. Тыр, тәнгәшй йбдшыла пичәл йук-вләйт ак шактәп. Хозаэмбн 6 йа-тажан томажй шайыл кбдәжвләш-тй вэлә тйл сотывлә кайыкалат.

Тэвә амаса йук шактйш. Лүдйн колтйшым. Ыдйрәмәш кахыралмы йукйм кольымәт ижй, ладнангым. Лызуәм ылбн. Тидәт мйнь гйцәм лүдбн колтән.

— Мйнь Ылам,—маньбйм.

— Кйшты вара шйлыбн каштат? Тагынамшән мйнь тйньбйм кйчәләм—манәш.

Шайышт пушымат, кужын шүләл-тйш.

— Кйчымыкышты тйньбйм пуштйт вәт,—маньбй дә тәрвәнәм кәчәлтй, мәгйрәш вэлә. Монйр шокшыжй пинчәк вашэмок витә. Цилә кәп шарвләшкәм тамахань тылым, си-лам опталмйлаок чучй. Йүкшй гань лин колтышым, шбйм тйрхй, элтәлбшымәт, шйвшал шбйндйшым. Ойхәмәт, лүдбшәмәт тагыш аньәт йәмэвй. Манам:

— Ит ойхыры... Соикток нинйлән вольам ана пу.

— Йамат...

— Агым...

— Йамат, йамат...

— Агым, прават агым...

— Тама йәнгәм лүдәш...

— Ит лүт. Шукәш агыл, марыдон вәтй линә...

— Эх! Кынам вәл?

—Изиш тырхал... Нәләмәт, вара токына кәнә...

— Мәләм кәш кәлеш. Айырлымы ак шо гыньят, киднәм кәдәрйшна, тәрвәнйшым. Капка докы шомат, паштәкәм кәшй Лызуэмлән: Параднй сәнбйк окньам ит сйралы, маньым дә ольицәш ләктым...

— Ләктымәт, йакшар салтаквләм кычал кәйәм. Ти офицәрвлә вадешәт толаш лиэвй. Мбнь нбнйым тымдәм.

— Ашкәдәм, ольицәштй ик вәрәт понар тыл-соты укә. Цилә вәрә йортймы. Пөртвлән кәрймы окньавлә гыц вәлә изиш сотй валгалтеш.

— Лык сәрнәлмй годымәм йук шактән колтыш:

— Стой!—манәш.

— Мбнь эчә ашкәдәм. Ньима лүдбшәмәт укә, ма гыньят лижй.

— Стой!—эчә йук шактыш.

Йакшар салтаквлән Йыл тйрйштй ылымштым пәләмәт, хыть ма дә тйшкй кәйшок цацәм. Ик кудвичбш пырйшымат, заворгач кәшбй. „Стой!“ манмы йуквлә ольицәш кодэвы. Вара пөтр гач ванжаш вәрәштй, Пөрт ләвәш вйкй кузән вәлә шом, йаләм йакләшт кәшәт, тарваш ләвәшәт кәтлән пыдыргән кәш.

Тарвашвлә улкй цужгә виләт.

— Стой!—йук шактән колтыш. Шагальым. Улнй, турәштәм, кым әдәм пичәл виктән шалгат.

Йакшар салтаквлә блыныт.

— Валу!—манбт.

Турток тйргәштйшым.

— Айда сагана!—маныт.

Иктй анзбцәм, кокты шайцәм пичәл виктән ашкәдбт.

Крәпбц докй миән шонаат, кәрәм ташкалтыш мйч крәпбцым ванжән кәшнә. Пөртйш пыртәвй.

Анзылны, стөл лошты, кым әдәм шбнзәт. Анзылнышты наганвлә ¹⁾ кийт.

Кыштышы ылымәм моло пыт йадышт нәльэвбй. Ма лин моло мбнь, цилә шайышт пушым. Остаткажым йадым:

— Иктә луцкы салтакым мәләм пуда, цилә офицәрйым падырәштән толына, маньым.

— Йара...—маньэвбй.

Изиш лимбкбй, луат кудытын Губин докы мырыктышна. Ольицәштй ик вәрә ош салтак оролән шалгат, тбдйым тйшәкок лывшал пиштйшнә.

Губинбн кудывичбш пырышна. Вара сыралыдә кодаш шүдбймы окньа вәшт мбнь пырән кәшбй. Колышталыым, пйтәрли ньима йукат укә.

Бйшкә турәшәм:

— «Кәнйт вәкәт», манын, шаналтышым.

Тәвә бдйрамәш саслым йук шакта. Кыцә кәртмбн вйцкбж йукдон сасла.

— Ай-а-а-а!—манәш.

Тидй Лызуэмбн йукшы. Та пблбшешәм тәнә шакта, та лачокшымок бйләш, «Мишә толोक!» манбн, саслымыла чучын колтыш.

Мбнь өрбн колтышым. Ородыла ташкалтыш мычкы кузаш, кыргыжаш тәрвәнйшым. Тамазар кйргыж кузышымат ижбй, түйән кодшы салтаквләәм ашбндәрйшбм.

Амасам пачбн пыртән колтышымат:

— Йблә! Йблә!—манам, сасләм. Бйшкәжбй сәк анзбцок кәйәм, корным ажәдәм. Пбйцкәмбш. Йыштылталын кузәнә. Йал лбвалнбй көвөр шарбмәт, йәл йукна ак шакты. Циләнән кидбштбнә наганвлә йәмдблән шбндбмбй (мбньбләнәмәт пуәнбт). Саслбм йук эчәәт тавыкын-тавыкын шакта. Кок ташкалтышым кузышнаат:

— Цун! лүмбй йук шактыш.

Саслым йук цәрнән колтыш.

Нбл ташкалтышым кузышна. Шочна. Ташкалтыш кузымаш шалахай вәл кбдәж гыц офицәрвлә ләктбт. Йукшбй ылыт, тыктымактылыт вәлә. Лүлән тбнгәлнә. Нинбй тылсотышты ылыгат, мәләнә лүләшәт йөн. Кок офицәр кбдәж амаса әнгәш валән вазэвбй. Молжы:

— Сдаемся!—манбн, кидбштбм кушкй лүлтәт.

Кбймбтбн бйләт. Нинбм кбчбшнә. Стөл вәлнбй картвлә кийт, әрәкә йамдарвлә. Тавакым шбвшбн шбндәнбт.

Мол офицәрвләжбй столовбй йыштй бйләт. Кыдбжбй йукшбй кийт, пача-нбйләт, тәрвәнәнәт ак кәртәп. Арб-

¹ Револювәрвлә

раквләжй шйләш цацат. Губин дон вәтйжй лйкйшкй пйзйргән шйнзй-нйт, тама изиэмйлә вәлә чучйт. Цйтйрәт.

— Идә тйкәл, ылнәжй!... маныт.

Цилә офицәрвләм кйчйшна. Маштй улы, цилә шйвшын нәлнә.

Мйнь Лызуэм анжылтам. Ак кай. Вара будуар манмы кбдәжйшкй анжалымат, өрйн колтышым. Ойхы парәмдон шамдымы, ородй постол лин колтышым. Мам бштәнйт вара? Бйшкыланәм бйшкә ам йнйәнй. Лач лүдйш омынла вәлә чучәш.

— Лызуэм!—маньым.

Пйшкыды, мамык тйшәкән крава-тйбшты, комдык кидшйм шуэн, кий. Шөртнйй валган парсйн гань упшй шәләнән шйнзйн. Вургымла пйбйш сагашй ләпкә лу гйи вйр йогән шйнзйн. Сарапанжй, лйвәл ош тйгыржы моло цилә кышкәдмй. Сәдйрәштй шөртнйй вәлган полдыш кий, тәгүн погоным кәдәрән шуэн колтймы.

Төрөк цаклышым. Ти кәлтймәшвлә Лызуэм тәмдәш цацәнйт. Кәләсэнәт мйштыдымы когон орланән колтышым.

Ородәт Лызуэм кйньйлтәш цацәм!

— Лызуэм, кйньйлймә, кйньйлймә...—манам, йрзәм.

Ньима йукат укә.

Шошймшй кловой пйлгом цйрән сйнзәжйм пәрвишйләок пачйн колта, сусуэмдышй йукшәм пуа, йбрәлтә, машанәм. Укә. Кәпшәт үкшә, тйнгәш. Колән...

Пайанвлән тәнгәлә тупынь ылмашйштым, труйыш халыкйм тәнгәлә мйскылымштым, кбзйт йактә пәлйдәләм. Бндә ижй кайышыштым ужым...

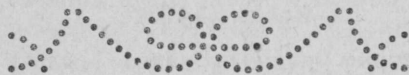
Лызуэм пиш йаратәм ыльй. Ашәм гйцәт аккә ыльй. Со сйнзә анзылнәмок каймыла чучй. Пәләдй-лйм ужамат, „ах лач Лызуэмок ыләш бйшкәлә!“ манйн, шаналтәм. Шөртнйй йалаваан йалжым колтышй шошымшы кәчйм ужмыкәм — „Лызуэмәт мйньйн йәнгәмйм тәнгәк сотәмдәрә, йрйктә“—манйн колтәм ыльы... Бйшкәжй гйнь пиш сусу ылам, лач шйлдйрәм вәлә укәрәк. Тйдйн цәвәржйм анчән, йлймәшәм пәләдйшләок, пәләдәш машанйшым...

Бндә йлймәшәм пйсләнәлт кәш. Сәндәлйк вйлнйшй сәк кого сусуэм лйәврәшкй ташкән шуәвй. Лызуэм пуштйнйт. Пуштйныт!

Ти орлыкәм такәш ак йам. Кусйжйм пөрйктәм. Мйньйм вәлә агйл, йәл труйыш халыкымат, мындйр пайанвлә курйм мйчкок цилә статьян орландәрәнйт. Мйльионйн ижй пөрйктәш шагалына. Сәндәлйк вйлнәт нинй йнжйштй лиәп!..

Тй кәчйнок мйнь йакшар армишкй добровольцәш сирйктышйм. Ошывләәдйм йажон вактна, Астрахан гйц шин лыкна...

Вара мйнь йакшар кымандйр йактә шонам. Мошкин фәмэльйм колйндаат вәкәт?

Ш А Х А Р Ц Э Р

Сола Ылымаш гёц кок кыдэжэн анчыктымаж.
И. ИЭЛЬЭНСКИ сирым статьян ПЭТ - ПЭРШУТ
сирэн.

М А Д Ш Ы В Л А Ж Ы.

1. **Онъисә**—50 и гытлаш ажак вәтй.
 2. **Пылаги**—28 иаш, азан вәтй.
 3. **Аньу**—20 иаш. Комсомолкы.
- Ордыж „халашты“ акушәркәш тымәнәш.
- } Онъисән
} Әдйрвләштй.

4. **Ондыри**—35 и кытлаш, Пылагин марыжы. Марылыкәш пырышы. Шимй, шадыран, вусыжы улы. Вәс вәтй докы кыргышталәш.

5. **Вайсу**—12 иаш Ондырин әргыжй. Сола школыш тымәнәш каштәш.

6. **Иәни** („Шапы“ Йәки) 40 и кытлаш. Шонгы млоэц. Сары пандашан, сусу әдәм, кавёр; сола мычаш, „Качым“ пиш йарата. Сәдйндок „Шапы“ Йәки лымым пуәнйт.

**Анчыктымаш йәл гёц пачәш кодшы, пёцкәмйш мары
солашты нәә.**

ТҮНҖАЛТҮШ КҮДЭЖ

Нәээр марын пөрт көргй. Вургымла вәлнй камака, шбйргй мышмылык, цылан амаса каййт. Цылан хаңашты цәш цыткә каштәш. Цылан хана сагаок стөл шёнцә. Стөл вәлнй әтйдәрвлә шёнцәт. Шалахай вәлнй: ордыж окня, олмана, шынғалык кәрймән курныык лык кайыт. Лөнгис мычкй савыцдон кәрймй шипкә кәчә. Төрокшы кого амаса кайәш.

Ирок. Кәнгйж

Онъисә стөл сага әтйдәрём мйшкйн шалга. Пылаги олманашты тйгйрым тйрлән шёнцә, йалжыдон шипкәм рывша. Шипкәштй изи әзә нбыргыжмй йук шакта.

I. ләкмәш.

(Пылаги дон Онъисә)

Пылаги: (Пылаги рывшым сәмәш нйргән мйра)

А-ә, ә-ә, ә-ә-ә...

Изи тьутьу пәпәлтә

А-ә, ә-ә, ә-ә-ә...

(Изиш лимыкы кыньыләшәт, шипкәш анчаләш. Вара цыланышкы кәә. Вәд кашталмй йук шакта. Цылан гёц ләктәш. Каркаәш изи ош савыцым нөртә)

- Онъисä: Мам бштэт?
- Пылагн: Кбтыбрызэмбн сбнцäжбн пнш шүанг шбнцбн. Иорн нрэ-вбтдон шүältэн анчэм...
- Онъисä: (Цүдэйэн) Ох! Ма вара? Тэнгчät тэгэнбок агыл ыльбш вара?
- Пылагн: Пнш когон шүанг шбнцбн, сбнцäжбмät пачын ак кэрт вак. (Коктын шпкаш анчат. Пылагн начкы савбцдон бштблмблä бштä. Äзä мägбрыбмб йук шакта).
- Онъисä: (Ойбхбрэн) Эх! манамыш... Бндэ мам бштэнä вäl? (Шанэн шалга). Мужан вätб дорц кандбм вбдэтшыдон молб шүältэн анчэнät вара?
- Пылагн: Шүältэнäm... Укэ--ак палшы. Пбрхбшбм, нбртбшбм молы гбнбät, пушэ вэлэ шүангэш.
- Онъисä: Эчэ бннэ йорн кэн анчышаш...
- Пылагн: Кэок, рок вашток!.. Йо вбтдон нбртбмэм годшэн, пушэ вэлэ каньбсбр...
- Онъисä: (Шбдэшкэн, тбрук) Ма ородбм шайбштат вара? Äй тн нзн сбнцä цэрбмät тбрлэн ак кэрд, машанэт? Пнш шуку эдэмбм тбрлэн, манбтыш. (Изнш шбп). Вätэтшб йо бштбмбжб годым шбвälбб молб вара?
- Пылагн: Лбпопк шбвäl шбндбш доко...
- Онъисä: (Вырсэн) Эчэ, бннэ, тбнблэнэт ма кэлэш?! Изнш вычалма молб. Йоат вэт тбрбкок брдэн ак нäl. Йбм палшы гбнб, бшкэок парэмэш.
- Пылагн: Тама йангэм пнш лүдэш доко... Сбнцäжб молы нктама ак лн гбнб, — йара. Омынымат пнш худам ужынам...
- Онъисä: (Йамалтыл) Бндэ ородыш моло ат кэ вäl?! Тамам сопонгын каштат... Орäm вэлэ тэ...
- Пылагн: (Тбшакэнбк) Ä-ä... Лбксэн Иван Мнхалам äшбндәрэт? Тэнгбк вэт слбпбй лн?.
- Онъисä: (Кншбм шалалтэн колта) Э-э.. эчэ күм äшбндәрä... Йван Мнхала бшкэжät тагбнамок рок лнн сäй. Колэн гбнб, шбм н эртэн.
- Пылагн: Пнш шэкләнэм... Йангэм пнш пыргышталт шбнзбн. Тамавлätт äшш вазыт. Попыдэжät ак лн. (Пбртанцыкы лäктэш Амасажым внш кода.)

II. лäкмаш

- Онъисä: (Пбрт анцылны блэш. Пылагнлән попа). Йымы парэмдä гбнб, парэмэш сäй. (Шуку лимбкб, чбнб саслэн, попа) Э-э-э Пылагн!.. Колышт доко! Нэлмб ганбок мондәннäш вара!.. Сбнцä шүангмäшэш „свзä-вбд“ вэт пнш йажош... Лач бр-дэнбк нälэш!..
- Пылагн: (Пбртанцбц йукшы шакта) „Свзä-вбднäжб“ улы вара?
- Онъисä: Тырхалай, анчалам (Цыланышкы кэй. «Свзä-вбд» йамдарым нämäl лыктэш. Анча) Укэ!.. Бшкбмнäжбн цблт кошкэн пбтэн. (Шаналтэн шалга) Йогор вätб докы кэн анчышаш гбнб, — ак пу сäй. Бшләнчб пэрэгä.

III. лäкмаш

- Пылагн: (Пбртанцыц пыра) Изншат укэ ма?
- Онъисä: Укэ—цблт кашкэн пбтэн. Йогор вätбн Саровы гбц кандбм „свзä-вбдшбк“ улб блнэжб. Кэн анчышаш. Изнш ак пу вäl?..
- Пылагн: Йамдарэтшбм кадэмä, мбнб бшкэок кэн-толам.

- Онъисä: Йамдаржым вѣтдон шүältäш кэлнэжѣ, нарэн шѣнцѣн.
 Пѣлаги: Ак кэл, йарайок. Ирэ лѣврä нѣмат ак Ыштѣ.
 Онъисä: (Пѣлаги дон коктын амасашкыла кэät.) Хѣт-ма-дä кѣ-
 чэн канды. Сарвалы. Тärжым иктä-мам пуэнä, ман.
 Пѣлаги: Йара, йара (Коктынат түгѣ лäктѣт).

IV лäкмäш

Изиш лимѣкѣ, Онъисä мѣнгэш пыра. Кидѣштѣжѣ мѣшкылтыш лан-
 бш. Мѣнгешок äтѣдэрѣм мышкаш шагалэш. Мышмы вѣдшѣм ланѣш-
 бш лужгä йöрä).

- Онъисä: (Ышкэ турэшѣжѣ попа). Тэнэш годшѣвлä йѣмѣм мон-
 дэнѣт... Йѣмѣжѣ цэрѣм пуа... Ондри вачкан шайажѣ лачок...

V Л ä к м ä ш.

(Вайсу кѣргѣж пыра. Цärä вуйа, цärä йала)

- Вайсу: (Йѣлэ, шүлэштыл попа) Папи!. Папи, мѣнь äтѣамѣм
 ужым...
 Онъисä: (Сарнäl шагалэш) Кѣшакэн?..
 Вайсу: Ул вуйшты... „Шапѣ“ Йäки дон коктын Ылѣт. Йүкшѣ-
 влä! Шүä-шүä мѣрэн каштыт.
 Онъисä: (Орланэн) Эх!. Манамѣш... Эдэмжät... вуйжѣ шѣрәншä-
 шлѣк!. Сола мѣчаш!. Килт-кашѣ!. Сэдѣ йүаш вэлэ пälä.
 Эх... эх... эх... манамѣш...
 Вайсу: (Кэнэжѣ) Папи, мѣнь мадаш кәйэм.
 Онъисä: Тärхалай; Кѣшкѣла кэвѣ?
 Вайсу: Торэш лѣкѣшкѣла кэвѣ.
 Онъисä: Торэш лѣкѣшкѣ кэнѣт гѣнь, лүдäш укэ: йѣлэок ак то-
 леп. Йоли Йэлэн донѣ мокмѣрштѣм изиш тöрлät. Шапѣ
 вачкѣвлä... (Мѣшмѣ äтѣдэржѣм цѣланѣшкѣ намалэш).
 Вайсу: Коктын сорädäлѣт; „Шапѣ“ Йäкижѣ ѣнэжѣ кэ, äтѣамжѣ
 шудал-шудал нänгä.
 Онъисä: (Савыц оголжѣдон сѣнцäжѣм Ыштѣлэш. Мäгѣрäш ца-
 цэн попа) Эх!. манамѣш... Йäl гѣцät намѣс... Йѣдэт-кэчэт,
 токѣ пѣрыдэок йүн каштэш... Сүкѣмät вэт ак сäräl... Кыцэ
 Ылэш сөрät вäl? Эх... эх... эх...
 Вайсу: (Жäläйэн) Папи!. папи, ит мäгѣрѣ, ит ойхѣрѣ! Мѣньѣ
 кушкам, кого лиäm. Мѣнä äтѣам гань ам ли, йүаш ам
 тѣнäl (Шѣдэшкэн) Кушкам-кушкашѣжѣ!. Анжыктэм! Ужэш!..
 Онъисä: (Вайсум вуйжѣ гѣц нѣялтä) Вайсуэм! Изием! Куш! Йѣ-
 лэ куш, кого ли. Äтѣät пиш худаш кэн шѣнцѣн, попэнät
 мѣшташ ак ли. Ох-ох-ох...
 Вайсу: Папи, мѣнь кнѣгäм анчаш пиш йаратэм. Школыштѣ
 пиш йажо картѣнän, кнѣгäвлä улы. Анчѣмät, лѣдмät вэлэ
 шоэш. Виктѣр Пэтрович эчэ пуаш сөрѣш.
 Онъисä: Лѣдашѣжѣ—лѣд вэлэ, пäшä гѣц ит шѣл. Самѣлэш сѣ-
 гѣрäläш кэлät.
 Вайсу: (Стöл лошкѣ шѣнцэш) Папи, мѣшкѣрэм пиш шужэн
 шѣнцѣн, иктäма качкаш укэ вäl?
 Онъисä: Камакаштѣ шокшѣ шѣшэр улы. Качкат гѣнь, пуэм.
 Вайсу: Йара. Кадэмä. (Йалаш кѣшänжѣ гѣц изи кнѣгäм лѣк-
 тэш, шäргä). Йѣлэ кадэмä.
 Онъисä: Пуэм, пуэм. (Цѣланѣшкѣ кэä. Камака гѣц шѣшэр кор-
 шокым лыктэш. Стöл вѣкѣ кандэн шѣндä. Плошкашкѣ оп-
 талэш).
 Вайсу: Лаштыкшѣ?...

- Онъисә: Кандәм, кандәм.—(Кәә, канда).
 Вайсу: Äвәм кыш кән?
 Онъисә: Йогор вәтә кыват докы йыладон кән. Качок, качок, шәр-
 гән ит шынцы. Вара пырәзә анчалаш молы кәаш кәләш.
 Вайсу: Кыш колтәндә?
 Онъисә: Пүә лапышты... (Шукы шып шынцәт).
 Вайсу: Мышкыр тәмә. (Качкын тәмәнәт, ордәж олмагашкы кән
 шынцәш).
 Онъисә: (Вайсу вәкы тырын, шөдәшкән анча). Ма, атат йдыл
 молы вара? Äй „кынуныст“ линәт? Ах! вуйәтәм ышты—вы-
 ты. Тәнгә гын, качкашат ам пукшы бльы! (Шып. Турәшы-
 жы, йамалтыл). Эх-эх... манамыш... Кыцә пурыжы толәш? Кы-
 цә анцыкыла лиәт? Изивләок йымым мондат... Ондри вачкан
 шайажы лишыләмәш... Шукәш агыл, „Осташный“ толәш.

VI л ä к м ä ш

- Вайсу: (Окнявашт анчаләшәт, түгы саслән кыргыжәш) Папи!
 папи, анчал доко!.. Äкәм толәш!
 Онъисә: (Өрын колта) Ма?!.. Кышты?... Кыш кәт?.. Кышты йы-
 ла?.. (Амасашкыла кәә).

VII л ä к м ä ш

- Вайсу: (Кыргыж пыра, сусун). Папи!.. папи, Аньу äкәм толын!..
 Мынләм тәвә кынар кныгам кандән! (Кныгә арам ырәал
 анчыкта).
 Онъисә: Кышты ыләш? Йараш...

VIII л ä к м ä ш

(Аньу пыра. Кидәшыжы баул манмы кид-шүндькым кычән. Рушмарйа-
 ла чиән: ыжар комсомол выргәмән, пөлыш күшыл вәлыц хымац йа-
 кшар савыцым йалштән; тыгыр огыштыжы „КИМ“ значок. йаләшыжы
 цылка дон сандалыым чиән)

- Аньу: Пуры кәчы лижы!
 Онъисә: Шу ли (Кидым кычат) Йараш... толынат.
 Аньу: Толыым (Упшым төрлә молы).
 Онъисә: Шукәш вара колтәнәт?
 Аньу: Кым тылзәш.
 Онъисә: Йараш, йараш.
 Аньу: (Шипкәшкылә анчаләш) Ма шипкә кәчә?..
 Онъисә: Äкәт бштән.
 Аньу: Шукәрды вара?..
 Онъисә: „Микольнәшок“ бштән. Бдыр. Кытыри лымән.
 Аньу: Пурынок бштыш вара?
 Онъисә: Бштәшыжы — пурынок бштыш дә..
 Аньу: Ма?
 Онъисә: Äзәжы тама йасы.
 Аньу: Мажы каршта?
 Онъисә: Сыңаажы тама шүәнгәш доко..
 Аньу: Ма лин вара?
 Онъисә: Тама лин — кәләсэнәт ам мышты. Äкәт толәшәт, бш-
 кәок шайышт пуа.
 Аньу: Äкәмжы кыш кән?
 Онъисә: Йогор вәтә кыват докы „свәзә-вөдлән“ кәшәт, тама
 шуку йлә доко... (Вайсулан) Вайсу, кыватвлә дорц әвәтым
 үжын кандай.

IX л а к м а ш.

- Вайсу: Цэцаш. (Пэл йал мыч тйргэн кйргйжэш)
- Онъиса: Акам толын, манок.
- Вайсу: (Түнй) Йара... (Изиш шйп).
- Анью: „Свэзэ-вйдлэн“ кэн, манат? „Свэзэ-вйдшы“ дон мам бштэдэ?
- Онъиса: Азэ сйнцажым норталташ... Йогор ватын Саровы гйц кандым „свэтой вйдшок“ улы манытат, изиш пуа-агэш, аныат.
- Анью: (Кйньбйл шагалэш) Мам сепнйшлэнэдэ вара? Бш гйц моло кэтэлдэ?! Сйнца шүангмашэш больницішты льякарства-ок улы...
- Онъиса: „Свэзэ-вйдшат“ вэт пиш йажо. Лач ёрденок нэлэш, шбйцэт.
- Анью: Такэш шайам итат шайышт...
- Онъиса: (Турэшйжй) Угйц кушывлэ дон попашат укэ... Эчэ уш-тэлат ач... Ёлэт-ёлэтат, ужат...
- Анью: Ави, колштдоко... Самынь шанэт... Ит шбйдэшкй.
- Онъиса: Укэ, укэ, мбйнь ам шбйдэшкй. Эчэ так попэм...
- Анью: Шукы жеп вачкышты вйд шбйзээт, ёрвбйнцагэш вэт? Вара йуащат вачкй гйц худэ... „Свэзэ-вйдат“ мол вйд ганьок. шукы жеп йамдарышты шапэн, нарэн шбйнциймашэш, микроп манмы изи шукшвлэ пашат. Тйхалэ сйнцаэш акат кайеп: пиш когон изивлэ. Когоэмдышы „микроскоп“ манмй машина вашт вэлэ ужаш лиэш. Тй изи шукшвлэжй цэрём шарят. Тйгэнь шукы нарэн шбйнцишй „свэзэ-вйтдон“ изин сбйнциам шүал-тбймбйкок, сйнцадымбй лин кёрдэш.
- Онъиса: Шбйлок, аккэлжым ит попы... Иктэма вэс шайам шайшток.
- Анью: Цэр төрлбйкташ больниціш кээш кэлэш...
- Онъиса: (Анью попым ло гйцок) Ай, Йыл тёр гйц вашт йалын толынат?
- Анью: Йалын агыл: Каврик Льяксэн араваэш шбйнцин тольбй.
- Онъиса: Толшашэтшбйм нымат ана шбйнци. Толмэтбйм шбйнци-нэ ылгэцбй, бшкэок имнбйн Йыл тёрбйш кыдал кээш лиэш ылын. Йанбйлэнэт сай?... Йүмэт молы шоэп? Шокшй вбйдым шолташ ак кэл?
- Анью: Йара... Ак кэл. Тбйтэок колэт вэлэ, шокшы. (Кнбйгэжбйм лыктэш).
- Онъиса: Шокшы гбйнь, үштбй сырам кандышаш бнбэ. Икэчок бштенэм бльят, бндэ тоштэмбйн сай...
- Анью: Йара, кандэмэ. (Онъиса кукшинбйм нэлэшат сыралан кээ).

X л а к м а ш.

- Анью: (Бшкэтшок. Изип лимбйкбй, кбйньылэшат, шипкам шар-гэн анча. Цүдэйэн) Ой-ой-ой!.. Ма вара тидбй тэгэнь?.. Кбйшэц попазэбйт? Ай-ай, кыцэ шүан пуал шбйнцин... Цэр попазэн, молбй агыл... Трипёр.. Трипёр цэр тэнэ сбйнциам качкэш... Йбйла ак йарбй. Йбйлэрэк больниціш нангээш кэлэш, тбйтэ сбйнцадымбй лиэш.

XI л а к м а ш.

- (Ташкалгыш йук шактэн колта. Онъиса пёра. Кидыштбйжбй кукшин.)
- Онъиса: (Кукшинбйм стёл вбйкбй шбйндэ). Когоракын тоштэм кэн кашкыш тотан... Йуят гбйнь, йуок...

- А нь у Ушты сай? Вацакыш йыж лйаш шбндәлмә... (Онъисә кар-
каш опталэшәт, вацакыш шбндә).
- Онъисә: (Стәл сага шбнцәш) Бндә шуку вара тымәнәшәтшб
кодын?
- А нь у: Вәс и пйтәрәм.
- Онъисә: Маэш вара ләктәт?
- А нь у Марлажы тбнъләт кыцә кәләсэн пумыла вәл? Рушлажы
акушәрка маныт. Әзә бштәмәш кашташ тбнәләм...
- Онъисә Йараш... йараш (Изишәш шбп).
- А нь у: Кырыскамын аражат ак кайыш, кыш кән вара?
- Онъисә Кырыскат?
- А нь у: Маньә. Кыш кән?
- Онъисә Итәт попы!.. Попашыжат намыс!.. (Кужын шывшын).
Токынаат ак пыры вәт, шбнцәт?
- А нь у: Кышты каштәш?
- Онъисә: Йыдәт-кәчәт сола мычнок... со йүн каштәш. Сукымәт ак
сәрәл вәт, йыдалымат йаләшбжы чйәш ак бшты, сәдә йүәш
вәлә пәлә. Пиш худаш кән шбнцын, попәнәт мышташ ак ли.
Ойхырәнжәт бндә ньәрат.
- А нь у: (Цүдәйән) Орәтш!..
- Онъисә: „Шапы“ Йәки, цилә тинәрбш шоктыш. Тб шапы
вачкы...
- А нь у: (Цаклән ак кәрт) „Шапы“ Йәкижы кыштышы?..
- Онъисә: Кәврик Йәким „Шапы“ Йәки, маныт. Пиш когон йүәш-
әт, цилә сола йәл бндә „Шапы“ Йәки маныт.
- А нь у: Лач потыкәоқыш!..
- Онъисә: (Вырән) Бшкәжы йүәш-йүәш—ак ситы, сагажы йәлбмәт
эчә шывшәш вәт. Вуйжы шбраншашлык... Ти „Шапы“ кәлтб-
мәшок кырскатымат тинәрбшкы шоктыш. Ик кәнәк толәш—
ужын кәә, вәс кәнәк толәш—ужын кәә. Бндә кырыскат то-
кыжы амалашат ак пыры. Йыдәт-кәчәт „Йоли“ Йәлән тонок
блә. Йүкшы толәш-шиәдәләш, ружга, сасла; әтбдәрбм-пыдыр-
та. Арб гыньы кәчбвәл йәктә амала, мокмбрлана.
- А нь у: Шукәршән тәнгә йүәш вара?
- Онъисә: Тәл годшәнок... „Йоли“ Йәлән дон кыргышталаш тбн-
әлбәт, токына качкашат ак пбры. Йоли доны бләнок-блә.
Сәрән мбшта, манытат, сәрән шбндән молы гынь, вәлә,
- А нь у: (Цүдәйән) Йоли Йәлән докы кыргышталәш?!
- Онъисә: Аньә... Бндә тәтәтләнжәт ньәрат.
- А нь у: Орәтш! (Изиш шбп). Йоли Йәләнжы әрәкәм ак торгә-
йы вара?
- Онъисә: Торгәйә вәлә вара: Эчә бшкәок шолта маныт доко.
- А нь у: Тбнгә гынь, йүктәәт, кырыскамжы кыргышталәшбш...
- Онъисә: Йүктә, йүктә... Пиш тайвиләнә. Пиш худа бдәрәмәш.
Попәнәт ат мышты.
- А нь у: Йылада хударакыш.

Х II л а к м а ш.

(Тун-тун-тун ташкалтыш йук шактән колта. Пылаги пыра. Кидбш-
тыжы „свәзә-вбд“ йамдар. Паштәкшы Вайсу пыра, окня докы кныи-
гә анчаш шбнцәш).

Пылаги: (Ашкәт пыраат, „свәзә-вбд“ йамдаржым стәл вблән
шбндә) Ох, Аньу толыныш!...

- Аньу: (Кидым кычат) Кйцэ хытырэт молы вара?
 Пылаги: Тэвэш, Ылэнэ, шолына.
 Аньу: Ылымашэтшы молы ма статьян вара?
 Пылаги: Ох!.. Итат попы!.. Ылымашем пиш худа. Йыдшы-кэчб-
 жб ойхырэм, мэгбрэм...
 Аньу: Мам когонжок ойхырэт?
 Пылаги: Пиш шуку ойхы. Ылымаш йонна нымат укэ...
 Аньу: Азэтшы ма лин вара? Шачмыжы гоodyмок иктэ-ма мо-
 лы укэ ылын?
 Пылаги: Шачашыжы йажоок шачы. Вара тама сынцажы шү-
 анаш тынальб. Кэлэсэнат ам мышты, анбат ма лин, сук молы
 пырэн гын вэлэ. (Стол вблэц „свэзэ-вбд“ йамдарым нэлэ-
 шат, шипкэ док мй; Аньулан-)Толма анчална!
 Аньу: Тыхал доко . (Плагин кит гбц „свэзэ-вбд“ йамдарым
 нэлэш). Тидбжы ма?
 Пылаги: „Свэзэ-вбд.“
 Аньу: (Сотышкыла анча). Анчал доко, вбдэтшы магань брвбн-
 цбкэн, лаврэн. Ужат? (Анчат) Мам ти вбтдон бштэнэт?
 Пылаги: Азэ сынца шүялтайш, маньымат... Сынца шүанмашэш
 „свэзэ-вбд“ йажо маньтат...
 Аньу: Ай ородыш кэнат? Тэгэнь лаврэн шүшб вбтдон азэ
 сынцаэтым нортэнэт? Шылок! Пэрвиок ит мыш! Ак йары-
 Ай сынцадбмбм бштэнэт? (Вбд йамдарым окня анцыкы
 шбнда. Пылаги дон коктын шипкэштб азэм анчат).
 Онбисэ: (Бшкэ турэшбжб) Нинб дон попок бндэ... „свэзэ-вбдбм“
 лаврэн, маньт. Йымок пэрэгбжб... Тэнэ понгаш сулык...
 Вайсу: Папи кныгавлэжб магань картыванвлэ-а! Бндэ икэ-
 нэк анчэ-эм!..
 (Пылаги дон Аньу бшкэ турэшбштб пбжгэ шайыштыт, колаш ак ли-
 рак. Пбртанцылны тбн-тбн йал йук шактэн колта).
 Онбисэ: (Вайсулан) Тырлай,-ит саслай... (Амаса докы кэа, колыш-
 тэш. Цилэн колышт шбндэнбт).
 Вайсу: (Лудбн. шэклэнэн) Папи!.. Атьамэт толэш... (Йблэрэк кныг-
 авлэжбм постараш цаца). Мбнбб шблэм... (Курнык лбвбк
 шблэш).

ХШ л а к м а ш

- (Изиш лимбкб, кого амаса пачылт кэа. „Шапы“ Йаки пыра. Йукшб,
 йал вблнбжб цуц шалга, лывшалт-ывшалт кэа. Попымыжы гоodyм
 йбрэн шбнда. Кидшбдон пандашыжым со йбвбжгэ нбйалтэ.)
 Йаки: Пургэчб, йэнэ! (Йымы лыкышкыла ыдылнэжбдэ, ак
 кэрт) Йым палшыжы!.. Маньэ вара...
 Онбисэ: (Вырсалтэн) Мам каштат?!
 Йаки: (Йбрэн) Мбнбб б-бм!.. Винбцбм кандбшым. Маньэ вара...
 Онбисэ: Кышты?. Йукшб гыцэ?
 Йаки: Маньэ вара!.. Йэнэ лачок вэт?.. Винбц лбзбврэрэк. Ма-
 ньэ вара... Шуку йун ак кэрт... Мбнбб вэлэ-нымат укэ... Ма-
 ньэ вара..
 Онбисэ: Укэжб кайэш доко, йал вблнэт цуц шалгэт. (Аньу дон
 Пылаги анчэн шалгат. Пылагин кидбштбжб савыц лэш вб-
 дблмб азэ.)
 Пылаги: (Шбдэшкэн орланэн) Йаки!.. Тбнблат намьс агыл вэл...

Біштүргүльаш шыргы! Малың Ондрижым со сагаэт шыв-
шэдблät?

Йаки: МЫНЬЫ?.. Шэшкы, тырхалай... Маньэ вара... МЫНЬ агыл
ЫлгэцЫ хыть вәрэшэток пыдэш кэ, ылы вэт... Маньэ вара...
МЫНЬ кандышым. (Йалжыдон сэдбйрäm ташкал колтЫнэжЫ дä
ак кэрт, кутанын кэн шЫнцэш) Ондри!.. Ондри, манам, манам.
Маньэ вара... Äлмä токэт!.. Токэт кэшаш, манам. ОндридäжЫ
ам кэ, манэш: „Тырлы!.. Ляврä мЫшкыр!.. Ам кэ!“ манэш.
(Мышкындэн колтымла анчЫкта) МЫНЬЫМ тишэцЫн лоц! Äнäl-
тэн колтЫш Ой-ой-ой! манам. Маньэ вара...

ОнЬисä: Кү пälä тä коктын мам бИштЫл каштыда...

Йаки: (ОнЬисäң кидЫм кЫчынэжЫ) ЙЭнä, тЫнЬЫ мЫнЬЫМ такэш
ит вырсЫ, мЫнЬЫ тЫнЬЫМ ам вырсы. Маньэ вара... Йүдäläm,
гЫнЬät, бИшкЫмэмЫнЫМ йуäm. Тэгэ агыл ма? ЙЭнä, тЫнЬ мЫнЬ
вЫкэм ит шЫдэшкЫ. „ÄтЫ, нЬанЬäm!“ манын, кыргышталшэм
шЫмЙток укэ вэт... Маньэ вара... Йуäm гЫнЬät, ик вуйэм-па-
чэм. ЙЭнä, ит шЫдэшкЫ. (Анью кнЫгäm лыдаш шЫнцэш),

XIV л ä к м ä ш

Вайсу: (Курнык лЫвэц вуйжым лыктэшät попа). ÄтЬämжЫ
кыштакэн?

Йаки: (Вайсум төрөкок ужын ак кэрт. Пöрт йЫрваш анчылтэш-
анчылтэшät ижЫ ужэш. Ваштылын) Мам дäгä игЫлä шЫн-
цэт вара, лäктЫмä! (Вайсу кузыргэ лäктэш) ÄтЬät нЫшккат
йамдэ, улЫ. сарай вуйышты, шудЫ лошты кыскэш... Маньэ
вара... ПäпЫжЫш... ÄтЬät укэ, худа... Шукы йун ак кэрт. МЫ-
нЬЫ вэлэ... Ик цэрпэтЫм йуäm гЫнЬät, нымат укэ... Тэгэньок
эчэ ылам. Маньэ вара... (Йаки Вайсулан шукы тэгэнь шайа-
влäm шайышт шЫнцä.)

Анью: (Пылаги дон ОнЬисälän) Хыть ма лижЫ, äзäдäм больни-
цЫш нänгäш кэлэш. Ти цэрдон воксэок сЫнцäдЫмЫ лин кэр-
дэш. Вара курымаш эксЫк лиэш.

Пылаги: МЫнЬ иккэчЫрäкок больницЫш намал кэнэм ылы вэт,
Ондыри ак колтЫ...

Анью: Малың ак колтЫ?

Пылаги: Дохтырвлälän ак ЫнЬанЬЫ, тамалын лүдэш...,

Анью: Магань ороды вэт. Äй, дохтЫр качкын колта, машана.
Ти ородым нымат анчаш укэ, тагачок, имнЫм кЫцкэн, кы-
далаш кэлэш. ИккэчЫ пачэш лиэш гЫнЬät худа.

ОнЬисä: ÄнЬät, кырскат гЫц-йаттэ кэш толкан вäl. Когон сас-
лаш, шудалаш тЫнälэш ач.

Анью: Шудалжы вэлэ. ТЫдЫм анчаш укэ.

Пылаги: (Йэиш шаналталэшät, äзäжЫм ОнЬисälän кычыкта) Äви,
тЫнЬЫ кычалай, мЫнЬЫ имнЫ кЫцкäш кэйэм. (Амасашкыла
кэä, шагалэш)

Йаки: (КЫнЬЫл шагалэш) Ма?.. Мам?.. КЫцкäш?.. МЫнЬЫжЫ?
КЫцкэн пуэм... Маньэ вара...

ОнЬисä: Утла эчэ... Йал вЫлнэтшЫцуц-цуц шалгэтЫш. ÄмЫртэм!..

Йаки: МЫнЬЫ?.. МЫнЬ äмЫрт ылам?! КЫцкэн ам кэрт маша-
нэт?.. Вайсу! Äлй! Кышты мажы молы... Цэцаш кЫцкэн пуэм
Маньэ вара... Вайсу, айда анчыкты... (лäктэш).

Вайсу: Цэцаш!.. (КЫргыжэш).

XV ләкмәш

(Аньу, Пылаги, Оньисә)

- (Пылаги Оньисә кид гыц мбнэшок äзәжым нәләшәт, цылангыш пыра)
Онъисә: (Аньу гыц йывырт йадәш) Цәржы магань вара? Когонок худа гыцә?
Аньу: Пиш худа цәр доко. Äзәжы слөпөйок ак ли гынь йара.
Онъисә: Ох, йым пәрәгок... кыцә вара бндә төрлөмлә.
Аньу: Больницыш кәнәәт, доктыр төрлә. Доктыр төрлән кәрдәш.

XVI ләкмәш

(Вайсу кыргыж пыра)

- Вайсу: (Утән кәаш ваштыләш) Ха-ха-ха!.. ха... Йәки!.. Йәкиәт ак кәрт! Ха-ха-ха!.. Имным кычынәжы ылат, имны луч! чымал колтыш. Йәки йал шагалтән, вуйын-пачын, кутанын, ышкал шырыш льорт!.. пырән шынзы. Кок вәк вәлә шәпнән кәш. Ха-ха-ха!.. (Цилән ваштылыт)
Онъисә: Äмбөрт, маньым вәт... Тәгәнвләм тәнгә и кәләш. (Изиш шып) Биньә мбнь кыцкәш кәшәш. Кәрдәм—укә. Кыцкәш лнәжы ылнәжы, имныжы йөнән агыл, пиш пырыләш, чыма.
Пылаги: (Вайсулан) Вайсу, кугузатым үжын кандәмә.

XVII ләкмәш.

- Вайсу: Цәцаш (Кыргыжәш)
Аньу: (Пылагилән) Äки, йәмдылы вәлә..
Пылаги: Йамдарым тижәцок нәлмблә?
Аньу: Улы гынь, тишәцок нәләш кәләш. Больницышты йамдарым такәш ак пуәп.
Онъисә: Йамдарнажы тәгәнә укә ач, кышты мона вәл?
Аньу: Тәвә «свәзә-вбд» йамдаржы ак йары ма?
Пылаги: Малын ак йары, йара.
Аньу: Мбнь ышкәок мышкам, йара. („Свәзә-вбд“ йамдарым нәләшәт, вбдшым логаныш йәстәрә)
Онъисә: (Лүдын колтән) Ох, мам бштәт вара? Кыш йөрәт?!
Аньу: Мам?
Онъисә: Мам тбдыжым йөрәл колтышыц?
Аньу: Äкәмын кандым вбдшым кышкәл колтышым.
Онъисә: (Цудәйән) Ох! Йым пәрәгок! Малын вара мышкәлтыш вбдыш кышкәл колтышыц, „свәзә-вбд“ ылы вәт. Эх! Манамыш..
Аньу: Тәгәнә „свәзә-вбдш“ логаныштат шукуы. Магань „свәзә-вбд“ вара, брвбнцк вәләш.
Онъисә: Йым пәрәгок! Бндә сулыкым бштышыц ач. Пиш кого сулык!
Аньу: Нымагань сулыкат укә. Поплан вәлә сулык улы.

XVIII ләкмәш

(Вайсу кыргыж пйра)

- Вайсу: Кугузам толы... Кыцкә. Äви, мбньәт кәйәм.
Пылаги: Йара, йә...

Вайсу: Мбнь вктәрәш шынцәм.
 Аньу: Иктә лаксакәш пачкал ат коды вара?
 Вайсу: Агым. Ай имнын икканакәт каштәлам, машанәт. Ик чәт
 авәм сага вәкш докы каштынам.
 Аньу: Йараш, Ыньә.
 (Пылаги азәжым алаэш вәдйләшәт, Аньу дон коктын кәат. Оньисә
 паштәкышты кәә).

ХІХ ләкмәш

Оньисә: Цәвәрок сәрныл толдок. Йымй пурь цәшым пужы.
 (Амаса йактә кәәат, мбнгәш сәрнәләш. Пылаги дон Аньу ләктын кәат)
 (Изиш лимыкы, кудвичы гыц Вайсун йук шакта: „Эй, айда! Но-о“ (Лы-
 чыргә арава йук, тынгә йынгыл йук шакта: изин — олән мбндырәмәш,
 Оньисә паштәкышты окня вәшт анчән, шалгән кодәш. Изишәш шып).

К А Р Э М

В Э С К Ы Д Э Ж

Ти пөрт көргок. Кәрәм лүктәлмыкы, эчә иктәт укә. Изиш лимыкы
 пөрт анзылны тын — тун, тык — тук, ташкалтыш кузымы
 йук шактән колта.

І л а к м а ш.

(Ондыри пыра. Мокмыран, ом пышан, тыржалт шынцын. Упыштыжы
 тыгырыштыжы шуды пыдыргывлә кәчәт. Иканә ик вәкы изиш лывшал-
 тәш. Кәрнә, омәштәш).

Ондыри: (Амасашкыла сасла) Йәки!.. (Омәштәш) Йәки Ызә, чорт!..
 Йәки: (Йукшы туны шакта) Ма!.. Пырәм, пырәм.. Маньә вара..

І І л а к м а ш.

(Изиш лимыкы, Йәки пәра. Мокмыран. Пыраат, амаса арлуәш йәрнән
 шагаләш).

Йәки: Шыргәм шүәлтынәм ылыы... (Омәштәш, ышмаәшымжы
 чык-пок крәстым бштә).

Ондыри: Йараш... Кызәйт шыргы мышкын ит кашт. (Стәл сага
 шынцәш. Эчә омәштәш).

Йәки: Маньә вара... (Шукыракок шып).

Ондыри: (Тырук) Йәки!..

Йәки: (Анчал шындә) Ма?

Ондыри: (Вуйжым брзәләш) Вуйәм ләктын вазәш вәлә каршта.

Йәки: Маньә вара... Каршта ылтә... Мокмыр вәт... Сымогонкы
 паштәк хыть кынамат каршта.

Ондыри: Тынын ак каршты ма?

Йәки: Мбнын? (Йбрә) Мбнын вәт, Ондри шольа, нгынамамат
 ак каршты. Маньә вара... (Парняжыдон ләпкәжым анчыкта).

Ондыри: (Чын) Алталәт.

Йәки: — Цуратат!.. Эчә ат ынәны... Маньә вара... Кыдыжы вәт
 шымурашым йүтәт, ик танәшыжым пачангыт. Мбнын!..
 Мбнын ти статя укә. Цәрпәтым йуәм гынәт, ам шыналт.
 Маньә вара...

- Он ды ри: (Мыскылэн) Ик цэрпэт шапым...
- Йа ки: Йукшы ылам машанэт сай?.. Ат ыньаны гынь, ик сэдйра мыч ашкэт кэйэм. (Бшкымжым анчыктынэжй: ик сэдйра мычкы ашкэт кэнэжят, ак кэрт; цуц кэн ак вац) Анчы...
- Он ды ри: (Ваштыл) Йара - йа...
- Йа ки: Тэвэш... (Ашкэдэш).
- Он ды ри: Э!.. Хайзи! Льавра мбшкыр... Ик сэдйра мыч ашкэдэш тыньыллат агыл, иктэжылан вэсылан.
- Йа ки: (Когоэшнэн) Йа!.. Йа, йараш... йа, бшкэ йорэ ашкэт анчэмә... Маньэ вара...
- Он ды ри: Мбнь ам хайзиланы, кэрдәм ам ман.
- Йа ки: Эх, эчэ попэт!.. лэшангышэтшым ашындрэт? Кү тыньым токэт кандэн кодэн, палэт?
- Он ды ри: Бшкэ толынам...
- Йа ки: (Сотарэн) Бшкэок йа, чучыц.
- Он ды ри: Кү ыньэ?..
- Йа ки: Мбньбш... Мбнь кандышымбш. Маньэ вара... колышы ганьок, ылат ылыш.
- Он ды ри: Эчэ кү, тэгүм кандэн, ана палы.
- Йа ки: Э!.. Шайыштат ма! Шамэтшат укэ ылыбш... Намозы ганы йукшы блат ылыш. Мбнь шывшэдыл кандышмыш. Эчэ сарай вуйыш кузашэтат палшышымыш, Маньэ вара... Ом-йуаэм, эчэ со попа. Мбнь хыть имным моло кыцкэш палшышым, маньэ вара...
- Он ды ри: (Тырук) Кынам? Күн имным?..
- Йа ки: Маньэ вара... Кыцкэн пушым. Имны вэлэ йардымаш... (Өрдйжым кычалэш). Ох... өрдйжэм... (Изишэш шып). Шывшылашэт укэ вэл?
- Он ды ри: Улы. (Пытырат, пижыктат, шывшыт. Шукыракок шып).
- Он ды ри: (Чынь сасла) Пылаги!.. (Чыньырак) Пылаги!
- Йа ки: Ондыри шольа, мокмырым торлалташ йарнежы вэт, а? Маньэ вара...
- Он ды ри: Пиш кэлнежы.
- Йа ки: „Качым“ моаш ак ли гынь, үшты сыра постолат йарнежы. Сырада молы укэ?
- Он ды ри: Улы, лишашлык.
- Йа ки: (Амасам пачэшат, сыгыра) Йэнә!.. Йэнә!..
- Он ы с а: (Йукшы түцын шакта) Ма!.. Мам саслэт?!
- Йа ки: Сыраэт улы вэт?!
- Он ы с а: Улыш!..
- Йа ки: Кандэмә, йүлдәлнә. Маньэ вара...
- Он ы с а: Бнде шукэршы, кашкэн сай..
- Йа ки: Йара! Мокмыреш токо йажо... Маньэ вара...

Ш л а к м а ш

- (Он ы с а түцын пыраат, кукшиным нәлэшят, йук лыктэок ләктын кәя).
- Он ды ри: (Изиш лимыкы), Тагачы вадэш эчэ йуаш кэйэм. Йәлән йәмдыләм маньы, шүдыш.
- Йа ки: Кәтдә ма... Шудат гынь, кәаш кәлэш. Маньэ вара... Кәашыжы-кәтәт...
- Он ды ри: Кәйэм гынь, ма?
- Йа ки: Нудыц молы толыныш.

Ондыри: (Лүдбін колтэн) Ку?!.. Кынам?..
 Йаки: Аньу нудыц толын. Маньэ вара..
 Ондыри: (Ак бньань) Алталэт?..
 Йаки: Ма мьньлэм алталаш. Бшкэ сьнцээмдонок ужынам сай.
 Ондыри: Тамам понгат.. Йүкшб сьнцээшэт тэгүм ужынат, палы-
 дэллатат..
 Йаки: Ма, мьньлэм тэнэок бньандараш! Толэшат, бшкэок
 ужат...

IV л а к м а ш.

(Сыра кукшин кидэ Оньиса пыра. Кукшиным стол вёлан шбндэ.
Крушкам пуа)

Оньиса: Йүдок.
 Ондыри: (Крушкашкы сырам йоктараат, йүн колта). Ах!.. Йажо-о!
 Пиш йылан! (Вэс крушкам йоктараат, Йакилэн пуа) Йа! Йа-
 ки биза кычай!
 Йаки: (Стол докы толэшат кыча) Тау лижы.
 Ондыри: Шулыкан ли.
 Йаки: Эх! Йажо, а-а!.. Маньэ вара..
 Ондыри: Йү!.. Йү, бжэл агыл. Тёр гачырак кашкэн кэн.
 Йаки: Кашкышыжы шөрәш улы вэт. (Йалаш кышанжы гыц
 арака йамдарым лыктэш) Тэвэ... (Брзэл анчыкта).
 Ондыри: Пиш йара. Пиш... (Сыра йарэла йүт)
 Йаки: Бндэжы гынь, пиш йылан (Йүэш) Фу-у!.. (Пэгырәштэш)
 Ондыри: Икарашэт йажо-о! (Со йбнгынцэш)
 Йаки: Маньэ вара... (Оньисалән) Йэнә, сырәэт пиш йылан. Тау.
 Цилә пужалт кэшым воксә. (Тыгыр пачыжыдон лицажым
 бштәлэш)
 Оньиса: Йаратэт гынь, йүмә, бжэл агыл.
 Ондыри: (Изиш лимбкы, Оньиса гыц йадэш) Аньу толын ма?
 Оньиса: Толбныш.
 Ондыри: Йара... (Йүкшб лин колтэн) Пылаги! (Столым мышкын-
 дыдон луч шәлэш) Пылаги!..
 Оньиса: Укә эдәмым мам саслэт вара?..
 Ондыри: Укә? Кыш кән?!
 Оньиса: Кәнйт..
 Йаки: Ондри йараш... Маньэ вара... Кай, эчә йүлдәлнә. Кә-
 нйт гынь, толыт. Маньэ вара... (Крушкам нәлэшәт, йоктара.
 йүктәнэжы) Шанәт гынь, шалт..
 Ондыри: (Йаким кидшы гыц шыкал колта.) Каран!.. (Оньиса гыц)
 Кыш кән?!
 Оньиса: Больныцыш..
 Ондыри: (Өрбн колтэн) Больныцыш?!.. Малын? Кү шүдән?
 Оньиса: Кытбырим нангәнйт..
 Ондыри: (Луч! столым мышкындыдон аңгәлтән колта) Ах, кәл-
 тымаш!... (Эчә шәлэш). Кү шүдән?! Кү кәаш шүдән?! Кү гыц
 йадын?! Ах, чорт!..
 Йаки: (Цәрбнэжы) Ондри, йараш... Маньэ вара..
 Ондыри: (Шыдәшкән) Караг, маныт!.. (Йаким шыкал колта. Йаки
 изиш вәлә ак кәнвац. Оньиса гыц) Кыцә мьнь гыцәм йатә
 кән?! (Йалжым ташкал колта.)

- Онъисә: Кыцә тѣньгѣцэтшѣ йадмыла ылын вара? Тѣнәмжѣ шамэтшәт укә Ыльыш... Попәнжәт ат кәртѣш... Колышы ганьок киэт ылыш.
- Ондыри: Ых!.. Кәлтѣмәш!.. Больницыш кәшш шүдѣделам Ылы вәт. Чорт! Йавыл!
- Онъисә: Мам когонжок тѣргәштѣләт вара? Больницыш Ыләшок, кәтәлыт сәй, толыт йок...
- Ондыри: (Кѣнѣйл шагаләш) Ух! толәш — толашѣжѣ.. Анчѣктәм! Икәнәк шәрәм!.. (Пүжѣм йочыргә пырәш)
- Йәки: (Сырам йоктараат, Ондырилән йүктѣнәжѣ) Ондыри, йә, йүмә манамыш... Йә... Маньә вара... Йүмә!
- Ондыри: (Шѣдәшкән).. Шукѣ шѣдәштәрәт?! Каран чорту! (Йәким китшѣ гѣц шәлѣн колта. Сѣра стопка сәдѣрәшкѣ кәнвәзәш, пыдѣргән кәә. Сѣражы Йәки мыч вилѣн кәә. Ышкәжѣ Ондри түгѣ ашкәдәш.

V л ä к л ä ш.

- Йәки: Йара.. Йара (Начкы тыгыр пачѣжѣмпѣ нцалталәш) Маньә вара...
- Онъисә: Роквашток!.. Тѣнәт паштәшкѣ кәок, шапән кашток. Кәчѣнѣ тә тѣрәштәок нѣрат лиәт, сәдѣ йук вәлә.
- Йәки: (Тыгѣржым кыдашәш, цәрән кодәш). Маньә вара... Ах, манамыш... (Онъисәлән) Ышкәәт ужатѣш: шѣдәшкән шѣнцѣн, шиәдәлнәжѣ вәләш. Сәдѣ изиш ак йарѣрак — төрок мышкѣндыдон... (тыгыржѣм пынцаләш) Маньә вара... Йара, йара... Йажон кәләш... Йажон...
- Онъисә: (Окня ваш анча) Кыш, вуйтѣм пармыла кән пырѣш вәл?
- Йәки: Йоли Йәләнжѣ докѣ кәшш сөрѣш, тѣш кәш сәй. (Начкы тыгѣржым туп гач сәкаәт, кәшш тәрвәнә.)
- Онъисә: Эчә йүәш кәдә?
- Йәки: Укә, бндә ана йү.
- Онъисә: Адажым амат попы!.. Сасна нѣгынамат Ышкә качкышѣжѣм качкаш ак монды...
- Йәки: Ат ѣнѣәнѣ? Цуратат бндә анцыкыжѣм ам йү. (Йѣмѣ лыкышкыла чѣк-пок крәстән колта) Анцыкыла йүәм гѣнѣ, сулѣкшѣ цилә тѣнѣләт лижѣ. Маньә вара...
- Онъисә: (Орланән) Ах, кәлтѣмәш, магань! Нинѣ йүт, сулѣкшы мѣнѣләм. Ыжат, маганьвлә!..
- Йәки: Йәнә, кѣзѣтәш цәвәр. Ит шыдәшкѣ. Сыраәтлән молы тау. Маньә вара... (Чѣнѣ ләктѣн кәә).

VI л ä к м ä ш.

- Онъисә: (Паштәкшѣ окня вашт анча) Йүәшѣжѣ вәлә, пиш когон йаратат. Әрәкә вәрц вуйыштѣм пиштѣнәштѣ. Тәгәнѣшѣжѣ гѣнѣ, циләнок, пѣсѣ ылыт. (Изиш шѣп). Йалжы вәлә кагакын кайѣн кодѣ, колталтыш. (Сүклык гѣц ваштырым нәләшәг, стопка пѣдыргывләм сәдѣрә гѣц ыштѣләш). Эх!.. Кәлтѣмәшвлә, нинѣлән ма әтѣдәр ситә вара... Манамыш... Ышкәжәт ти стопка ганьок пыдырга Ылгәцѣ... (Стөл вѣлвәлѣм постара. Цыланѣш кәә).

VII л а к м а ш.

- (Тьёнгэ йёнгёл йук, лоргэ арава йук шактэн колта. „Тр р-р! манмы шакта. Изиш лимбкы, Вайсу кыргыз пыра.)
- Вайсу: (Сусун) Папи!
 Онъисә: (Цылан гыц ләктён шагалэш) Ма?!
 Вайсу: Толнаат вэт!..
 Онъисә: Йараш. Ават дон акәтшб?..
 Вайсу: Кудвичыштб ёлыт. (Түгб кыргызэш) Папи, мён ма-
 даш кәйәм.

VIII л а к м а ш.

- Онъисә: (Паштәкшб) Вадэш качкаш тол, паштәкәт сьгьбрән кашман ёнжб ли.
 Вайсу: (Түдён йукшы шакта) Йара, толам.
 (Онъисә түгб кә, Пөрт андёлны попём йуквлә шактат).

IX л а к м а ш.

- (Азә кидә Пылаги пыра. Азәжём шёнәлбк көргыш пиштә. Паштәкшб Онъисәдон Аньу кылдыгә попән — попән пьрат.)
- Аньу: (Онъисәлан) Тырлай, цила шайшт пуэм. (Стөл докб кә, лъэкарства йамдарым, пумага арам стөл вькб лыктён пиштә.)
- Пылаги: Ави, иктә магань кбжгб савыцна молб укә вәл? Дохтыр шипкәм пьц шим савыц-дон карәш шүдбш ёлнәжб.
- Онъисә: Мам вәл тьгәнбём мона.. Мбжардон карәлтбшәш, йарасай..
- Аньу: Мбжардон шипкәм карәш ак йары; мбжәр пыракан, сүкән ыләш; азәлан шүләш йасб лиәш. Иктәмам вәсбм моаш кәләш.
- Онъисә: Кого савыцәм улы.. Йара гынб, карышәш..
 Аньу: Пыракан агыл гынб, йара.
 Онъисә: Укә, пьракан агыл: шүндбкышток киән. (Шүндбк гыц кого савыцым лбктәшәт пуа).
- Пылаги: Йара. (Савыцым нәләшәт, карә. Вара азәжём шипкәш пиштә, рбвшә).
- Аньу: Ави иктә чай цәшкәм кадай.
 Онъисә: Малын?
 Аньу: Кәләш.
 Онъисә: Пуэм, пуэм (Цылан гыц чай цәшкәм канда). Нә.
 Аньу: Йара. (Шьргбм савыцдон цәшкәм бштыл шбндәәт, стөл вькб шбндә. Вара лъэкарствам вьдәш йара).
- Онъисә: Тидбжб ма ыләш вара? (Йамдарым анчыкта).
 Аньу: Лъэкарства.
 Онъисә: Э-э-э... сбнцәш колташ гыцә?
 Аньу: Маньә. Кәчәш кым патькалтышым колтымла: Ирок, вадәш, кәчбвәлбм (Изиц шьп) Шьргбм мышкаш кәлнәжб, пиш пыракан шбнцбнәм.
- Онъисә: Рукомонькыш вьдбм оптал пуэм, мышкыма.
 Аньу: Йара. (Шүндбкшб гыц шавынбм, шьргбм — савыцым лыктәшәт, мышкаш шагаләш. Мышкәшәт, шьргбжбм тьгьр ваш анжән бштыләшәт, түгб тыгыр вашталташ кә.)

Х л ä к м ä ш

Онъисä: Түгй намал лыкшаш, пышан (мышкылтыш лангышым нälэшät, түгй намал лыктэш.)

XI л ä к м ä ш

(Шуку лимбкй, Ондыри пйра, йүкшйрäk. Пйлаги тй нүж вэц цылан-ыш кэн колта)

Ондыри: (Пылагим ужын колта. Шбдэшкэн) Пылаги!.. (Пылаги акат анжал. Ондыри эчэ чйньбйрäk) Пылаги, манам вэт!.. Шагалай!..

Пылаги: (Сарнал шагалэш) Ма?! Мам тэнэ саслэт? Äзäm кйньбйл-тэт...

Ондыри: (Когон тйргач шбдэшкэн колта. Пүжбйм йочбйргэ пйрэш. Мбшкбндйм кормэштылэш) Кыш?! Кйш каштынат?!

Пылаги: Тйньбйн маганы йблат?..

Ондыри: (Йан вашт, орланэн) Кыцэ мбньбйн йылаэм укэ?! Кыш каштынат?! кэлэсй!..

Пылаги: Больньицйш...

Ондыри: Малын?! Ку шүдэн? Чорт! Ух! (Мышкындыжым күш лүктäl шбндäät, шэлнэжй. Шэлйн колта ганьок).

XII л ä к м ä ш.

Анью: (Анью пйрэн шагалэш. Вэс сарапаным чиэн) (Тйрүк лүдбйн колтэн) Малын!.. Мам бштэт?!.. (Ондыри мышкындыжым валтэн колта. Анью ик ашкылым анцылта) Кырыска! Кыцэ тйньбйлät намыс агыл?!..

Ондыри: (Турнан) Тйньбйн йылаэт?! Эдэм шэлбкйш нэрэтбйм кэрбйн ит кашт.

Анью: Кыцэ йылаэм укэ?! Тйнь эдэмбйм такэшэшок шийät, мбньчй анчэн шалгышаш ма? Пэрви бдрәмäш шимбдäок ситä, бндэ бдрәмäшät, пүэргй дон икканьок ирбкән ылэш. (Эчэ лишкбрäk мийä) Кбзбйтэш йара, шуку ана попы, вара попәнä (Ондыри дон кидбйм кыча). Пуры кэчй, кыцэ хытырэт молы вара?

Ондыри: (Шбдэшкэн) Шу-ли...

XIII л ä к м ä ш

(Йäки пыра, вэс йакшар тйгбйрым чиэн, картузым тйрбнь шбндэн пыраат, камака сагаш төнблэш шбнцэш. Паштэкшб Онъисä пыра. Кидбштбйжб охыр лангыш.)

Анью: (Ондырилән). Шбнцбймä, хытырална молы.

Ондыри: (Шбнцэш) Тамам хытырэт.

Анью: Хытыраш мона. Пылаги, тишкбрäk толдоко. (Пылаги Анью сага шбнцэш, Онъисä стөл лозэш шбнцэш).

Анью: (Ондрилäнок) Малын кбзбйт äкämбйм шинэт блыбы вара?

Ондыри: (Шбдэшкэн) Больньицйш кэаш шүдбдэлам.

Анью: Малын?!.

Ондыри: Такок...

Анью: Такшы малын?

Ондыри: Дохтырвлä алталат вэлэ.

Анью: Ку манэш!

- Ондыри: Ёшкэок палэм.
 Аньу: Такэшым попат. Тагачы Кытьёриэтён сёйцэжым ужы-
 нат?
- Ондыри: Укэ... Малың?
 Пылагы: (Орланэн)Ти килт-кашшы кынам вара, ужэш! Тонэт
 хыть цилә вётдонок йогыжы... Сэдё Йоли кэлтёмаш донжок
 ёлә вэт. Кым вадны токынаат амалаш пырыдэ вэт. (Мәгё-
 рәш цаца).
- Ондыри: Тырлы!.. Ситә!..
 Аньу: „Тырлы“ агыл, цилә попаш кэлэш. Йылада худа. Мёнь
 сэк пётарли азәдәм ужын колтышымат, пиш шекләнэн кол-
 тышым: Сёйцэжәт акат кай, пуал, йакшаргән шүн шёйцёйң,
 сёйцэжё гёц лыргэ шү йога, арашёнәвлә качкыт. Анчала-
 шат воксэ лүдәт.
- Онъисә: Ох!.. Йымок вэлэ пэрэгёжы.
 Аньу: Укэ, йымы нымат пэрэгән ак кэрт, ёшкэ пэрэгәш ца-
 цаш кэлэш; ирән ёлэш кэләш. (Онъисә Аньу вёкё туран
 анча).
- Онъисә: Йым пэрэгы..
 Аньу: Азәдән цэржы-пиш худа цэр... Мёнь кнёйгәштё лыды-
 намат, тэгәнй цэрдон изивлә воксэок слёпёй лин кэрдёт, ма-
 ның, сирәт.
- Йәки: (Шайакарэмжым кыдырт-кыдырт ыдыралэш, пандашы-
 жым ныйәлтә) Маньэ вара... Тэгэ ылыныш..
 Аньу: Азәдәм анчалым—йыла ак йары: Ёрвезё слёпёй лин
 кэрдәш. Курымаш кого орлык вэт.. Йёлэрәк больнёйцёш
 кыдална. (Изиш лимёкё, Ондырилән) Лешангё мёньләм: Тёнь
 больнёйцёш кәш шудёделат манён, попэвё. Мёнь шёйм
 ёньәнё, тама потыкәлә вэлэ чучэш ылы. Попымышты ла-
 чокок ылың. Тэвэш, ёндэ ёшкэ сёйцээмдонокужам: Шиэдәл-
 нәт молы, такэшок әкәмым шинәт.
- Ондыри: (Мыскылымла) Кү эчэ тәржым пуа?..
 Аньу: Шёдәшкәш ак кәл. Кырыска, шаналты доко, тёнь ма-
 гань әтә ылат вара? Ёрвезё слёпёй лиэш, тёньжы атат ой-
 хыры, больнёйцёшкәт ат колты.
- Пылагы: (Мәгёрә) Тидё мам ойхыра вара! Әрәкә лижы... Тэгәнй
 марёдон ёләш агыл, кечәлтәш вэлэ йара. Когоньнам ёндэ
 шёрәтёш. Цэржы мёньым локтыльё. (Савыц огодон сёй-
 цэжым ёштёлэш)
- Ондыри: Нымат тиштё попаш укэ. (Кёньёлешәт кәнэжы).
 Аньу: Кыш кәт? Шайанә эчэ пётёдэ, шёц... Шёц .., Ит кә.
 (Ондыри шёйцэш).
- Йәки: (Ондырилән) Кыш талашәт, изиш колшталма. Маньэ вара.
 Аньу: Ёндэ, кырыска, пёлшәдём шагалты, йажон колышт.
 Ёндэ мёнь тёньләт дохтырын шайажым цилә шайшт пуэм.
 Колышт. Ёрвезетён цэржы пиш худа цэр ылэш. Ёрвезет ти
 цэрдон курымаш әксёк, слёпёй лин кэрдәш ёлың.
- Йәки: Маньэ вара..
 Онъисә: Ох! Йым пэрэгөк... Цэр лёмжы магәнй вара?
 Аньу: Тёрлай, цэр лёмжымәт кэләсәм. Пакыла колышта. Азә-
 дән сёйцә комдышыжы шёш, цэржы сёйцә комдышышты
 (Ондырилән). Вуйнаматшы тёнь ылат, цэржы тёнь гёцәт
 вәшталтын.
- Ондыри: (Ёрён колтән) Мёнь гёцәм?!

- Пылагы: (Йаг вашт). ТЫнь!.. ТЫнь гыцэт!.. ТЫнь мЫньлАм цэрэ-
тЫм пижЫктЫшЫц! БИндэ цилА пАлэм, цилА цаклэм... (МА-
гЫрА).
- Ондыри: ТакэшЫм понЫда.
- Аньу: „ТакэшЫм“ агыл. КЫрЫска, тЫнь цэрАн ылат. Цэрэт
пиш худа...
- Ондыри: (КидшЫм шалалтэн колта) Каранда!.. МЫнь цэрАн ам
Ыл!.. МЫнь шу ылам! МЫнь дохтырлан ам ЫньАны, дохтыр
алтала.
- Аньу: Алталэт, цэрАн Ылат, ат кэлэсЫ вэлэ. ЦэрэтшЫм руш-
ла — „Триппэр“, марлажЫ „ШАхАр“ цэр, манЫт.
- Йаки: (Шайа карэмжЫм ыдыралэш). Ой-ой-ой!.. Тэгэнь ылы-
ныш... Йыла когош. Маньэ вара...
- Аньу: Пылагы, мЫньлАм корны мыч шайЫшты. ТЫньЫ „Йоли“
Йэлэн докЫ кЫргЫшталат, манэш. ЦэрэтшЫмАт тЫштАкэн
монат. Вара тЫнь тэрвэт гЫц вАтэт тэрвЫш вашталтын, тЫ-
шэцшЫ аэА тэрвЫш.
- ОннысА: Ох!.. Манамыш. ЙАл гЫц намЫсыжЫ магань. ЙАл вЫ-
кАт ит лАк.
- Аньу: Ныма намысат укэ. ОйхЫраш, лудаш ак кэл. Андакрак
төрлАш цацаш кэлэш. Ти цэрЫм төрлАш лиэш, төрлЫдЫмАш
агЫл.
- Пылагы: (МАгЫрЫм логЫц) ХЫть кэлэсэм ылын... ВильА, кэлэсЫ-
дэАт вэт...
- Аньу: (ПЫлагим) Когонжок ит МАгЫрЫ. Шукок литэ, эчэ төр-
лАш лиэш.
- Ондыри: (КЫньЫл шагалэш) Каранда, чорту!.. МЫньЫн нымагань
цэрэмАт укэ. МЫнь шуок ылам. Такэш понгын идА шЫнзЫ.
(Амасашкыла кэА).
- Аньу: Кырыска! Шагал доко!.. Иргодым эчэ больныцЫш нА-
нэАш кэлэш. Дохтыр ЫшкЫмэтЫмАт, хЫть-ма дА миАш шУ-
дЫш.
- Ондыри: МЫнь ам кэ, ныма йылаэмАт укэ... (Амаса кЫлЫм кы-
чэн шагалэш, лАктЫн кэАш вэлэ) МЫньЫн ныма йасэмАт укэ.
МЫньЫн нымаэмАт ак каршты.
- Пылагы: (КЫньЫл шагалэш). Алталэт!.. КэлэсЫ! ЦэрАн ылат! МЫнь
пАлэм. (Изиш лимЫкЫ). Колышт, БИндэ төрөк кэлэсэм: Ирго-
дым больныцЫш ат кэ гЫнь, цэрэтЫм ат төрлЫ гЫнь, мЫнь
тЫнь сагаэт ам ЫлЫ, тЫньгыцэт айЫрлэм. ПӨртЫшкАт ит
ташкал! сЫнцАэшэмАт ит кайзы.
- Ондыри: (ШЫдэшкэн) Пылагы!.. ТырлЫ!.. (Пылагы докыла миА).
- Пылагы: Ит тол!.. Лишкэм ит тол!.. ВильА!.. ЫштЫр гЫльАш
шЫргЫ! Килт-кашы! ПӨрт гЫцжАт тагачок, лАк! Кэ, кЫш мЫш-
тэт!.. Ти пӨртЫш тилэц гач йАлэтдон ит ташкал. (ОлмагАэш
шЫнцэш).
- Аньу: (КЫньЫл шагалэш) Кырыска, колшт доко. (СэмАлэн) БИндэ
Ырвэзэт төрлАнА, лэкарствам кандэннА, йАкАмАт төрлАнА.
ТЫньчЫ Ынэт төрлАны ма? ТЫнь ат төрлЫ гЫнь, цэрэт эчэ
вашталтэш; тьэтЫвлАэт слөпөйвлА шачаш тЫнАлЫт. Эчэ вок-
сэок тьэтЫдЫмЫ лин кэрдАт. Акшак лиАт... Ат лицЫ гЫнь,
Ышкэок пАлэт, вара ужат. (ШЫнцэш) Доктыр тЫньлАт кэлэ-
сАш шУдЫш дА мЫнАт кэлэсэм: ти цэрЫм андак, төрлАш ат
цацЫ гЫнь, вара төрлАш пиш йасы лиэш. ШУм кӨргЫш шЫлэш,
шУктАш тЫнАлэш. КолэнАт кэрдАт, акшакат лиАт.
- ОннысА: (Йамалтыл) Ондыри, вуй йЫрэт шаналтэн ми доко: ой-
хЫжы магань вэт? НамысыжЫ!.. Күн вэрц вара Ырвэзэт тэнэ

парвала? Тынъ вэрцэт вэт. (Изиш шып) Ай Кузман Хөдор Иванын тьэтъявлэжы ганьым Ыштэнэт? Нынъ тэгэнь сынцадымы, слөпөйвлэ каштат, анчашат Ыжал. Кузман Хөдор Иванат шяхар цэрән ылат, тэгэнь тьэтъявлэжы линыт. Ышкэжят акшаклэнок колыш. Кызыт ик слөпөй эргыжы кычэн каштэп. Тынънынат тэгэнь цэр гынь, йыла худа. Ондри, хытма да больныцыш кэ Ылнэжы. Мынын шамакэм хыт колыштыма. (Ондри вуйжым кымк цикэн шынцэшат, пиш когон шанэн шынза. Вужгэ кужын шүлэ.)

Йаки: (Изиш лимыкы) Йылаэт тэгэныш. (Ондырилэн) Ынде мам Ыштат сөрэт вара?

Ондыри: Тынгыцэт ак йатэп.

Йаки: Ондери шольа, ит шыдэшкы, колышт доко, йылаэт хударак. Лачокат цэрэт улъ вэкат. Йоли Йэлэным со цэрән, маныт. Худалан шуку аккэл вэт. Маньэ вара... Мынын чычым ти цэрдон парвалэн, авам тэнэ попа ылы: Чычымлан цэрэт тагыжэц попазэнат, чычымэт со кэлсэде, йал выкы лэктат намысланэн. Ик и эртэн вэс и эртэн, цэрэт со Ышкэ пашажым Ыштэн: вара акшаклаш тынгалын, йал вылэц вазын. Шү йогаш тынгалын. Вэрэмэ эртымкы торлаш цаценыт, кэртэлыт. Больныцыш нанэтэлыт. Вара ты цэр донок парвалэн колэн. Тынънынат тэнэ Ынжы ли. Йыла худа...

Онъиса: Эчэ шукерды агыл, Тумэрла салтак тынгэок шүн колэн маныт. Колында?

Цилан: Укэ. Укэ...

Онъиса: Салтак гыц цэрән толынат, торлыктэде, манэш. Нэржы шүаш тынгалын, манэш. Вара больницэшок колэн, манэш.

Анью: Нэр шуктыш цэрым „сифилис“ маныт. Ондерин тэгэнь цэрок агыл. Тыгэныок агыл гыныат, цэрэн „пурыжы“ сэдок Цила цэрок ик корныш кэат; ат торлы гынь, „комдык солаш“ кэйт.

Йаки: Шайаэт лачокок... Тэнэ... Маньэ вара... Ондериат ак торлы гынь, сэдок...

Ондыри: (Шэклэнэн колтэн) Лачок?...

Йаки: Маньэ вара...

Анью: Ай тыным алталат, машанэт?

Ондыри: (Когон, вуж, шүлэлтэн) Ку вара тэнэ лишашыжым палэн? Мынь со „итай, Ышкэок эрта сай“ манам. Цаклыделамат...

Йаки: Ородым ит шайышт! Кыцэ вара Ышкэок эрта? Ти йардымаш мол ганьат агыл вэт, уштымыж гань молы аракадон парэмдаш ак ли вэт. Пиш худа. Маньэ вара...

Ондыри: Тыгэнь Ылыныш...

Йаки: Тыгэнь вэт, пиш худа. (Изиш лимыкы) Тышкэт йуашэт кэнэ?

Ондыри: (Вуйжым Ырэлэш) Укэ... ам кэ.

Йаки: Маньэ вара. Мам Ынде кэт? Ынде йыла укэ. (Кэаш тарванэ). Кызытэш цэвэр Ыны... Кэпаш.

Ондыри: Цэвэр. Ит шыдэшкы (кыдым кычат).

Йаки: Малын шыдэшкэм? Мынь ам шыдэшкы. Ынде когоннан ваш кашмашна тилэц аньэшыжы пыжла. Ынде мыным портыш агыл, кудвичышкэт ак пэртэп. Мыныт тишты изиш вуйнамаат Ылам. Цэвэр. (Эчэ кыдым кычат, кэ)

XIV лăкмăш

(Онďри вуйђжым кймык цикэн шйндэнăт, шукй шанэн шйнзă. Вара кйныйлэшăт, Пылаги докы миă, вуйжым кймык цикэн шагалэш)

Ондыри: Пылаги!.. Папи!.. лачокат цэрăн ылам! Иргодым кымытйнат больницйш кэнă. Ёндэ ёнгйльшым. Тёрлăш кэлеш. Тёрлэм. Арăкă мйныым тинърйш шоктыш.

Анью: (Халык докйла шагалэш) Марй халык лоштына тэгеньвлă шуку улы. Ти йасывлăм пйтараш, ти йасывлăм сйнгаш манын тймёнйш кэлеш. У сэмёнй ёлэн вэлэ культурнам лултэн вэлэ, ти йасывлăм сйнгэнă! У ёлымашым ёштэнă!!

К А Р Э М

Инв. № 32

Ответственный редактор — РЕДКОЛЛЕГИЯ
Члены редколлегии — Соснов П. Т. и Смиренский Е. Н.

Журналышты пэцэтлѳмѳ

		<i>Стр.</i>
Пэрэдовой	Большэвик сэмән коктымшы шо- шымэш йамдѳ лишэш	1
* * *	Йакшар арми вуйлалтышы	
Й. П.	Йакшар армиләннә 13 и шон	3
Ш. Булат	Йакшар армилән	7
К. Й. Ворошилов	Вѳрсѳ лиэш-агэш?	7
Х. Иванов	Броньэпойезд „Коршун“	14
Н. В. Игнатѳв	Вурсѳ мардэж (Роман, 2-шы часть, пакѳлажѳ)	15
В. Мар-Вайт	Кусѳ	23
Пэт-Пэршут	„Шахәр цэр“ (2 кѳдэжән пѳсѳ)	28

КЫРЫК мары кныгавлә:

Колхоз пашам когон шарлымашыжы
вуйым сартә (Сталин).

Сола хозанлык артылын уставшы да
молы гишанят 15 к.

Ильмәнзев С. И. Шукы шурныш ван-
чымаш 14 к.

Пашанә чынь бшталтшы (резольуцы-
влә) 5 к.

Киндеев К. Я. Шурны лактышым кыце
шукэмдымлә 27 к.

Мслотов. Колхоз пашә гишан 15 к.

Осипов И. И. Агроминимум манмаш
ма ыләш 25 к.

Пушкин. Орда папа (руш йамак).

Мары комсомоллан Йугослав комсо-
молын рапортшы.

Киндзэйев К. Иа. Икварәш пашә бш-
тымы хозанлыкышкы кыце
ванжымыла 45 к.

Горский П. В. Шулды акан силан пыш-
кыдэмдышвлә.

Шахновский Э. Тарлышывлә дон тар-
зы да кытөзывлә лоштышы
спорвләм кыце төрлымыла.

Баратов Б. „Красная зорька“ (колхоз)

Шурыгин А. П. Ыржа атлым малын
сумлымыла (шагалымыла)

В. Сельдяйкин Краткий учебник гор.
мар'языка для русских.

Отпускныкышкы кәшылән Осовиа-
химын ашбндартышыжы. 10 к.

Социальимышкы кәнә.

Ти кныгавләм Цик ала дон Йурны кантон
копэратыв лапкавләшты нәләш лиәш.

„У СЭМ“ журналым цилә кольцэвиквлә
доны, сирби-
маш намалышвлә доны **СЫЛАШ ЛИӘШ.**